

ŞEHİR VE MEDENİYET

ŞEHİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Şehircilik ve Yerel Yönetimler

Cilt: 8 ■ Sayı: 17

ŞEHİR VE MEDENİYET

ŞEHİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of City and Civilization

ISSN: 1308-8386 ▪ Cilt: 8, Sayı: 17, Aralık 2022

BEM-BİR-SEN adına sahibi

Levent Uslu

Genel Başkan

Yazı İşleri Müdürü

D. Cenk Davulcu

Editör

Prof. Dr. Musa Öztürk

Yayın Kurulu

Dr. Ahmet Selim Kadioğlu

Ayhan Metin

D. Cenk Davulcu

Emir Osmanoğlu

Ercan Olgun

Tarkan Zengin

Kamil Demirparmak

Yayın Türü: Altı Aylık, Yaygın Süreli Yayın **Yayın Dili:** Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Mustafa Sunar ▪ **Uygulama:** Büşra Özkan ▪ **Teknik Sorumlu:** Seda Tokuroğlu

Baskı/Yayın Tarihi: Aralık 2022

Yayın Merkezi

BEM-BİR-SEN

Zübeyde Hanım Mah. Sebze Bahçeleri Cad. No:86 Kat:6 06400 Altındağ / Ankara

Telefon: +90 312 230 47 04 – 05 Faks: +90 312 229 66 39

E-posta: bembirsen@bembirsen.org.tr Web: www.bembirsen.org.tr

Editoryal İletişim

Nasuh Akar Mah. Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sok. No: 4 Kat: 2

Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: <http://www.sehirvedenedeniyetdergisi.org>

E-posta: editor@sehirvedenedeniyetdergisi.org ▪ E-posta: iletisim@sehirvedenedeniyetdergisi.org

Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi

Web: www.adamor.com.tr E-mail: info@adamor.com.tr

Şehir ve Medeniyet Dergisi, yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazanlara aittir. ©Yayımlanan yazıların telif hakları Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne aittir, yayıncının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri ticari amaçla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz. Şehir ve Medeniyet Dergisi hem basılı matbu olarak hem de elektronik olarak yayınlanan ve açık erişim ilkelerini benimsemiş bir dergidir. Kaynak belirtilerek ve yazarların telif hakları korunarak internette yazıların bir kısmı veya tamamı paylaşılabilir

Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Ahmet Koyuncu, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur Atmaca Can, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin Yanık, Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi
Prof. Dr. Cevat Özyurt, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun Bilgin, Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan Tuncel, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Pamir, ODTÜ (Emekli)
Prof. Dr. Hasan Bozgeyikli, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Ayataç, İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Özcoşar, Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir Canatan, İstanbul S. Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Korkut Tuna, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Kudret Bülbül, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Sunar, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Atay, Selçuk Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Mehmet Baha Tanman, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Orçun İmga, Polis Akademisi
Prof. Dr. Osman Şimşek, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Aytaç, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Aras, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Karatepe, T.C. Cumhurbaşkanlığı YYPK Üyesi
Prof. Dr. Tarkan Oktay, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tevfik Erdem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Vehbi Bayhan, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Çelik, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
D. Mehmet Doğan, Yazarlar Birliğı Vakfı Başkanı
Doç. Dr. M. Yavuz Alptekin, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Alıcı, Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Enes Kala, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Fatih Kılıç, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Sezik, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Bakırıcı, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Çakırer Özservet, Marmara Üniversitesi
Dr. Necdet Subaşı, MEB
Dr. Öğr. Ü. Ahmet Selim Kadioğlu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Görgün Özcan, İstanbul S. Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Zeynep Yılmaz Bayram, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 8 Issue 16)

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue.

- Prof. Dr. Cevat ÖZYURT, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv. Edeb. Fak.
Prof. Dr. Nazım KARTAL, Sinop Üniv. Boyabat İİBF
Doç. Dr. Abdulkadir ZORLU, Kırıkkale Üniv. Fen-Edeb. Fak.
Doç. Dr. Evindar YEŞİLBAŞ, Mardin Artuklu Üniv. Edeb. Fak.
Doç. Dr. Gülizar ÇAKIR SÜMER, İnönü Üniv. İİBF
Doç. Dr. Mehmet ALICI, Mardin Artuklu Üniv. İslami İlimler Fak.
Doç. Dr. Mehmet AYSOY, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. İTBF
Doç. Dr. Murat SEZİK, İnönü Üniv. İİBF
Doç. Dr. Yavuz ACUNGİL, Tokat Gaziosmanpaşa Üniv. İİBF
Dr. Alkan ÜSTÜN, Bartın Üniv. Edebiyat Fak.
Dr. Muhammed ADAK, Tarım ve Orman Bakanlığı, TKDK
Dr. Özlem KEVSEROĞLU, Abdullah Gül Üniv. Mimarlık Fak.
Dr. Serdar AYDIN, Mardin Artuklu Üniv. Mühendislik-Mimarlık Fak.
Dr. Serdar YILDIRIM, Mardin Artuklu Üniv. Edeb. Fak.
Dr. Yılmaz CAN, MEB Diyarbakır Millî Eğitim Müd.

İçindekiler / *Table of Contents*

139

Takdim

140

Kentlilik Bilincinin Oluşturulması ve Geliştirilmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Denizli Örneği

The Role of Local Governments in Creating and Developing Urban Consciousness: Denizli Example

Özge Ünver Dirlik - Pınar Savaş Yavuzçehre

159

Kentsel Sit Alanlarının Hukuki Durumu: Eleştiriler ve Öneriler

Legal Status of Urban Site: Critical and Recommendations

Cüneyd Altıparmak

178

Grading of Rural Area Typologies in Metropolitan Municipalities: Rural Area Classification of Neighborhoods in Manisa

Büyükşehir Belediyelerinde Kırsal Alan Tipolojilerinin Kademelenmesi: Manisa'da Mahallelerin Kırsal Alan Sınıflandırılması

Rasim Akpınar - Musa Söztutar

200

İbn Haldun'da İctimai Yapı, İctimai Değişme ve İctimai Değerler

Social Structure, Social Change and Social Values in Ibn Khaldun

Sefa Altay

213

Türkiye’de Bir Turizm Politikası ve Sektörü Olarak “Medeniyet” Söylemi: “Mardin Modeli” Üstüne Eleştirel Bir Giriş

The Discourse of “Civilization” as a Touristic Policy and Sector in Türkiye: A Critical Introduction to the “Mardin Model”

Ahmet Vedat Koçal

232

Değişen Gözetim Pratiklerine Kısa Bir Bakış

A Brief Overview of Changing Surveillance Practices

Nesibe Tuba Boynıkar

KİTAP İNCELEME

244

Farklılık Zeminleri

Şuayıp Özdemir

248

Osmanlı Mimarlık Dilinin Yeniden Üretimi

H. Tuba Bölük

254

Yazarlara Notlar

Takdim

Dergiyi çıkartırken bir yandan da ‘Şehir ve Medeniyet Kongresi’ üst başlığı altında tematik kongreler düzenleyerek şehir/leşme ve yerel yönetimlerle ilgili yeni perspektifler sunmayı tahayyül ediyorduk. Temmuz ve Ağustos aylarında sıkı bir şekilde çalışarak kongrenin akademik ve teknik altyapısını oluşturduk. Yaptığımız istişareler sonucunda kongre üst başlığının ‘Şehircilik ve Yerel Yönetimler’ şeklinde olmasında karar kıldık ve Kongremizi 22-23 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirdik.

Bu sayıda yer alan makalelerden dört tanesi, Dergimizin ismiyle müsemma olan ve geleneksel hale getirmeyi düşündüğümüz Şehir ve Medeniyet Kongresinde sunulan sözlü bildirimlerin tam metin haline getirilmesinden oluşmaktadır. Diğer bildirimler önümüzdeki günlerde ‘Şehir, Toplum ve Kimlik’ başlığıyla kitap olarak yayınlanacaktır. Kısaca bunların künyelerinden bahsedecek olursak Özge Ünver Dirlik ve Pınar Savaş Yavuzçehre, Denizli özelinde kentlilik bilincinin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde yerel yönetimlerin rolünü irdelemektedirler. Türkiye Kent Konseyleri Birliği Hukuk Müşaviri Cüneyd Altıparmak, kentsel sit alanlarının hukuki durumuyla ilgili eleştiri ve önerilerini bizlerle paylaşmaktadırlar. Rasim Akpınar ve Musa Söztutar büyükşehir belediyeleri içerisinde farklı nitelik ve kırsallık düzeylerinde yerleşimler bulunduğunu, bunların kırsal karakterini sürdürebilmeleri için alan farklılıklarının kademelendirilmesi gerektiğini Manisa Büyükşehir Belediyesine bağlı mahalleler özelinde gerçekleştirmiş oldukları tipoloji üzerinden ele almaktadırlar. A. Vedat Koçal ise eleştirel bir bakış açısıyla son yıllarda Antakya, Mardin ve Diyarbakır’da gözlenen kentleşme politikalarını neoliberal kent tipinin bir türevi olarak ele alarak tarihi kentlerin medeniyet söylemi üzerinden turizm nesnesi olarak pazarlanmasını Mardin Modeli üzerinden tartışmaya açmaktadır.

Sefa Altay, hem sosyolojinin hem de şehir sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldun’un İlm-i Umran’ında İctimai Yapı, İctimai Değişme ve İctimai Değerler arasındaki diyalektik ilişkiyi bütünlüklü bir şekilde analiz etmektedir. Nesibe Tuba Boynikar ise gözetim pratiklerini bireyin rızası ve tüketim dinamikleri bağlamında ele alarak yeni medya teknolojilerinin sağladığı rahatlığın ortaya çıkarabileceği risk ve tehditlere dikkatimizi çekmektedir.

Bu sayımızda iki adet kitap kritiği yer almaktadır. Şuayıp Turhan, milliyetçilik, etnisite, vatandaşlık, kimlik gibi konularla ilgili yapmış olduğu çalışmalarla bilim dünyası tarafından yakından tanınan Rogers Brubaker’in *Farklılık Zeminleri* (2022) kitabını, H. Tuba Bölük ise mimarlık tarihçisi Ömer Faruk Günenç’in *Osmanlı Mimarlık Dilinin Yeniden Üretimi* adlı kitabını ele almaktadır. Çalışma bizleri kuşatan düşünme biçimlerinin tarihleriyle bugünden ilişki kuran, birtakım kavramları zamansal-mekânsal konumlanışı ile inceleyen ve üretildikleri koşulları kavrayabilmeye çalışan bir deneme olması açısından son derece dikkat çekicidir.

Başta yazarlarımız ve editör olmak üzere dosyanın hazırlanmasında emeği geçen herkese çok teşekkür ederim. Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle,
Saygılarımla,

Levent Uslu
Genel Başkan

Kentlilik Bilincinin Oluşturulması ve Geliştirilmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Denizli Örneği¹⁻²

Özge Ünver Dirlik³ Pınar Savaş Yavuzçehre⁴

Öz

Kentlilik bilinci, kişinin kent kültürünü anlaması, kendini kente ait ve güvende hissetmesi, kente karşı sorumluluk duyması ile kenti sahiplenmesidir. Kentlide kente dair bilincin oluşmasında; öncelikle bireyin kendisi, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve merkezi yönetim sorumludur. Çalışmanın başlıca amacı kentlilik bilincinin önemine dikkat çekmek ve bu bilincin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde başlıca aktörlerden olan yerel yönetimlerin (belediyelerin) rolünü vurgulamaktır. Araştırmada ayrıca 2022 yazında Denizli kenti özelinde uygulanan bir alan araştırmasının verilerinden yararlanılmaktadır. Çalışmada 1100 kişi ile anket yapılmıştır. Sonuçta, bireylerin kente dair sorumluluk, algı, farkındalık, aidiyet, sahiplenme değişkenleri ile Denizli’de kentlilik bilinci yüksek çıkmıştır. Yerel yönetimlerin kent ve kentsel değerlere yönelik izledikleri koruyucu ve geliştirici kamu politikaları sonucu; kentlinin de kendini kente karşı daha sorumlu hissettiği ve kentlilik bilincinin geliştiği sonucuna varılmıştır. Kentlilik bilincini arttırmak için yerel yönetimlerin bireyleri doğru yönlendirmesi ve örnek olması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Denizli, kentlilik bilinci, kente aidiyet, yere bağlılık, yerel yönetimler.

¹ Bu çalışma PAU SBE SBKY Ana Bilim Dalı’nda Doç. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre danışmanlığında, Özge Ünver Dirlik tarafından tamamlanan “Denizli Örneğinde Kentlilik Bilinci” başlıklı tezden faydalanılarak yazılmıştır. Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Etik Komisyonu’nun 05.11.2021 tarih ve 93803232-622.02-125996 sayılı izni ile yürütülmüştür.

² Çalışma, 22-23 Kasım 2022 tarihlerinde düzenlenen Şehir ve Medeniyet Kongresi’nde sunulan ve özeti yayımlanan aynı başlıklı tebliğin genişletilmiş halidir.

³ Dr. Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi İİBF SBKY, Kınıklı Kampüsü, Denizli, E-posta: ounver@pau.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7061-4823>

⁴ Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İİBF SBKY, Kınıklı Kampüsü, Denizli, E-posta: pyavuzcehre@pau.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7726-1119>
Geliş Tarihi/Received Date: 03.12.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

The Role of Local Governments in Creating and Developing Urban Consciousness: Denizli Example

Özge Ünver Dirlik - Pınar Savaş Yavuzçehre

Abstract

Urban consciousness is to understand the city culture, to feel safe and belonging to the city, to feel responsible for the city and to embrace the city. In the formation of consciousness about the city; primarily the individual himself, local governments, non-governmental organizations, and central government are responsible. The main purpose of the study is to draw attention to the importance of urban consciousness and to emphasize the role of local governments (municipalities), which are the main actors in the creation and development of this consciousness. The research benefit from the data of a field study conducted in the city of Denizli in the summer of 2022. As a result of the protective and improving public policies followed by local governments towards the city and urban values; It has been concluded that the citizens also feel more responsible towards the city and the awareness of urbanity has improved. To increase the consciousness of urbanity, local governments should guide individuals correctly and set an example.

Key words: Denizli, urban consciousness, belonging to the city, place attachment, local governments.

Giriş

Türkiye’de 1950’lerde başlayan ve çok hızlı gelişen kentleşme hareketine paralel bir kentleşme süreci yaşanmamıştır. Kırdan kente yoğun göç ve yarattığı farklı sebepler sonucu, kentsel alanlarda kentlilik bilincine sahip olmayan bireyler toplanmıştır. Kentlerin gücü, merkezi ve yerel yönetimlerin gücü ile orantılı olmakla birlikte kentlerde yaşayan bireylerin nicelik ve niteliği ile de alakalıdır. Sağlıklı, sürdürülebilir kentlerin sağlanması; kent yönetimine katılımcı, gerektiğinde kentsel politikaları eleştirebilen hemşehrilerin varlığı adına kentlilik bilinci önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentlilik bilinci; kent, kentleşme, kentleşme ve kent kültürünün kesişim noktasındadır; kişinin kent kültürünü anlaması, kendini kente ait ve güvende hissetmesi, kente karşı sorumluluk duyması ile kenti sahiplenmesidir. Kente dair bilincin oluşmasında; öncelikle bireyin kendisi, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve merkezi yönetim sorumludur. Bilinçli bir birey kenti daha çok sahiplenir, sorumluluk alır ve katılım gösterir.

Kentlilik bilinci, kentsel mekânla-birey arasındaki fiziksel, sosyokültürel, psikolojik ve ekonomik faktörleri içeren bir kavramdır; kentsel hizmet sunumuyla da yakından ilgilidir. Kentsel hizmet sunumundan birinci sorumlu kurum yerel yönetimlerdir. Kente ve kentliye en yakın kurum olan yerel yönetimlerin kentlilik bilincinin oluşması için; katılımcı, eşitlikçi, halkla aynı açıdan kenti görebilen, eski kent içi mahalleleri koruyan, dayanışmacı kurumlar olması gerekmektedir.

Çalışmanın amaçları kentlilik bilincinin önemine dikkat çekmek; bu bilincin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde başlıca aktörlerden olan yerel yönetimlerin (belediyelerin) rolünü vurgulamak; kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması için belediyelerin sürdürdüğü kentsel politikalara katkı sunmaktır. Çalışmada, 2022 yazında Denizli kenti özelinde uygulanan saha araştırmasının verilerinden yararlanılmış, kentlilik bilinci Denizli özelinde yerel yönetimler ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Çalışmada önce ayrıntılı olarak kavram tanımlanmış, literatür özeti verilmiştir. Kentlilik bilincinin bileşenleri ve bilinci etkilediği düşünülen aktörler ve faktörler tanımlanarak, Denizli özelinde yapılan saha araştırması çerçevesinde konu tartışılmıştır.

Kentlilik Bilinci Kavramı

Kentlilik bilinci, kentte yaşayan insanların kendilerini yaşadıkları kentin bir parçası olarak görmesi; özdeşleştirilmesi, kenti koruması, kentsel kararlara katılım göstermesi ve kenti sahiplenmesi ile ilgili bir kavramdır. Kentlilik bilinci, hoşgörü ve saygıyı içerir; kentlerin kargaşadan uzak yaşam sunmasında anahtar görevi görmektedir. Kentlilik bilincinin ilk ve en önemli adımı insanların yaşadıkları kent ile kendilerini özdeşleştirmeleridir (Mutlu ve Özaydın, 2011, s.15). Kentliler doğdukları kentlerin kimliklerinin

yanında, yaşadıkları kentin kimliğini de taşımaya başladıklarında kentle özdeşleşmiş olurlar. Özdeşleşme; kentlilerin yaşadıkları kenti *benim kentim* olarak tanımlaması; o kent için bir arada mücadele etmesi ve bireysel çıkarlarının kentin çıkarları noktasında birleşmesidir (Başaran, 2008, s.18).

Kentlilik bilinci insanın hayatı boyunca devam eden/etmesi gereken bir süreçtir. Kentli insan yaşamının farklı dönemlerindeki gelişimlerine paralel olarak, kentli olma yolunda aşamalar kaydeder; insanın her aşamada doğru bilgi ile bilgilenmesi, istenen kentli tipine ulaşması için önemlidir. Böylelikle farklı fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimler gösterdiği her bir dönemde; kentlilik bilinci sürecinin, bu döneme karşılık gelen aşamalarındaki doğru bilinçlenmesinin yansımaları, insanın günlük yaşamında görülebilir. İnsanın kentte yaşamının gerektirdiği davranışları benimsemesi, hak ve sorumluluklarının farkında olması, kent kurallarına uyması, kente ve kentliye saygılı olması, kentsel kararlara katılım göstermesi gibi kentlilik özelliklerini kazanmasıyla başlayan bilinçlenme, hayat boyu devam eder (Beyazlı, 2005, s.15-16).

Kentlilik bilincinin oluşması ve gelişmesi için kentte yaşayan insanların yaşadıkları kenti tanımaları; tarihini ve kültürünü öğrenmeleri, anlamaya çalışmaları önemlidir. Kentliler yaşadıkları kenti tanıdıkça, kenti kent yapan değerlerle bağ kurdukça, kente karşı aidiyet duygusu geliştirirler, kenti korurlar, sahiplenirler (Bilgin, Topsever, Gökten ve Yetim 1991, s.24) ve kent değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasında gönüllü rol alırlar. Kentlilik bilinci; kentlide kenti sahiplenme, koruma, kente karşı sorumluluk duygusunun ve davranışının oluşması, gelişmesi ve sürdürülebilmesinde etkili olduğu için önemlidir.

Kentsel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan kentlilik bilincini geliştirmek ve oluşturmanın yolu; kentle kurulan güçlü bağlardan, kentin tanınmasından, kenti kentlilerin benimsemesinden geçmektedir. Bu bağlamda, kentte yaşayan insanlarda aidiyet duygusunu geliştirmek ve gelecek nesillere de bu duyguyu aktarmak amacıyla kentlilik bilinci kapsamında kentliler için öngörülen (Kentleşme Şûrası, 2009, s.22) i) kentin tarihi ve kültürel değerlerinin farkına varmak, ii) kentin fiziksel, kültürel ve sosyal dönüşümünü gerçekleştirmek, iii) kente aidiyet duygusunu hissederek, kenti sahiplenip korumaktır.

Kentlilik Bilinci Literatürü

Kentlilik bilinci ile ilgili Türkçe literatür incelendiğinde, konu ile ilgili çalışmaların son 20 yılda akademik yazında yer aldığı; yerel yönetimlerin kentlilik bilincinin oluşumuna/gelişimine etkisini inceleyen çalışmaların ise görece az olduğu görülmektedir. Yerel yönetimler ve kentlilik bilinci başlığında çalışmalara bakıldığında literatürde; Türkiye’de kent hayatına uyum sorununu ve kentlilik bilincini yerel yönetimlerin üzerine düşen görevler üzerinden açıklayan (Toprakçioğlu, 1999); ekolojik açıdan bele-

diye, çevre ve kentlilik bilincini tartışan (Erdem, Erdoğan ve Şengür; 2009); yerel kalkınmada kentlilik bilincinin önemine vurgu yapan (Özkişiraz, Arslanel ve Acungil; 2013); kent kültürü ve kentlilik bilinci oluşturmada, aracı olarak kültürel belediyeçilik uygulamalarını irdeleyen (Kutlu ve Göksel; 2014); belediye uygulamalarında kentlilik bilinci ve kent pazarlaması ilişkisini araştıran (Altıparmak, 2015); vergi bilincini öznel alan (Acungil, Bozdoğan ve Şimşek, 2017) çalışmalara rastlanmaktadır.

Kentlilik bilinci ile ilgili yabancı literatürde: McDermott (1974) bilinçlenme, bilinç arttırma, kentsel mekân ve kentsel zaman hakkında; Brown, Douglas ve Graham (2003), Knez (2005), Lewicka (2008), Ujang (2012) kentlinin yaşadığı mekânı kişiselleştirmesi ve yere bağlılık hakkında; Hulchanski (1997), Yu (2014) göçle gelenlerin kente uyumu hakkında; Bhaduri ve Gopal (2017) sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kentlilik bilincinin önemi hakkındaki çalışmaları ön plana çıkarmaktadır. Türkçe literatürde ise Güçlü (2002) Antalya; Beyazlı (2005) Trabzon; Torlak ve Polat (2006) Denizli; Birol (2008) Balıkesir; Mutlu ve Özyıldırım (2011) Samsun; Ökesli (2014) Adana; Yeşil ve Yüksel (2016) Ordu; Hayta ve Nalbant (2019) Bitlis; Gökler, Yenigül, Ercoşkun ve Akünal (2020) Ankara kentleri hakkında yapılmış çalışmalar mevcuttur. Ercoşkun, Öcalır, Yenigül ve Alkan (2016) kentlilik bilinci araştırmaları için gösterge seti geliştirdikleri; Belli ve Aydın (2017), Görün ve Kara (2017)'nin üniversite öğrencilerinin kentlilik bilincini ölçme; Parlak (2018)'in sürdürülebilir kalkınma ve kentli hakları perspektifinden; Erkul, Kantem ve Seçtim (2019)'in kent konseylerinin kentlilik bilinci ve kent kültürü oluşumundaki etkisi hakkında çalışmaları karşımıza çıkmaktadır.

Kentlilik bilinciyle ilgili yabancı ve yerli literatür değerlendirildiğinde kavramın, kent kimliği, yere bağlılık, özdeşleşme, göç, kentli hakları, kent kültürü vb. pek çok konu ile birlikte ele alındığı; kentlinin yaşadığı yere dair farkındalığı, bağlılığı, algısı, kenti sahiplenme ve sorumluluk duygusuyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, kentte yaşayan insanın kentine dair farkındalık, aidiyet ve algısının, sorumluluk ve sahiplenme duygularıyla hareket etmesinin, kentlilik bilincinin oluşumu ve gelişimi için önemli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kentlilik Bilincinin Bileşenleri

Kentlilik bilinci aynı kentte yaşayan insanların, farklılıklara hoşgörülü olması, çevresine ve birbirlerine karşı saygılı olması; bu uyum içinde kent kültürü, kentlilik ve kent adına birlikte hareket etmesini içermektedir (Karakaş, 2001, s.127). Yaşadığı kentin farkına varan insanın algısı olumlu yönde değişir; olumlu algı aidiyet duygusunun gelişmesini ve insanın kendini yaşadığı kent ile özdeşleştirmesini sağlar. Özdeşleştirme kentte yaşayanlarda, kentine sahip çıkma ve koruma sorumluluğunun oluşmasını; sorumluluk duygusu ise kentin gelişimi/sürdürülebilirliği için çabayı içermektedir. Bu çerçevede kentlilik bilincini oluşturan bileşenler; farkındalık, algı, aidiyet, sahiplenme,

sorumluluk ve katılım olarak tanımlanmaktadır (Beyazlı, 2005; Casakin, Ruiz ve Hernandez 2021; Keskin, Sağocak ve Aslan 2015; Mutlu ve Özyayın 2011; Scannel ve Gifford 2010).

Farkındalık

Kentsel farkındalık, insanın yaşadığı kentin farkına varması ile ilgilidir. Bir kentte sunulan olanakları, eksiklikleri, değişiklikleri görebilme, kentin tarihi ve kültürü hakkında bilgi sahibi olma ve koruma, kent yönetimlerinin hizmetlerini değerlendirme gibi unsurlardan oluşur (Mutlu ve Özyayın, 2011, s.16). Aynı zamanda, insanın yaşadığı yerin kendine ait kuralları olduğunun farkına varması; bu kuralların beraberinde getirdiği hak ve sorumlulukları bilmesidir. Farkında olan insan, kentini tanımak için gayret gösterir, yerel yönetimlerin kentle ilgili olumlu-olumsuz uygulamalarını değerlendirebilir, kentle ilgili alınan kararlara katılım gösterme gayreti içine girer. Yaşadığı kentin farkına varan insanın çevreyi algılaması değişir.

Algı

Algı; dışarıdan gelen uyarıların zihinsel olarak yorumlanması (Bakan ve Kefe, 2012, s.21) ve duyu verilerini örgütleyip yorumlayarak, çevredeki uyaranlara anlam verme süreci (Arkonacı, 1998, s.65) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu süreçte zihin, toplumsal ve kültürel faktörlerin de etkisiyle, diğer duyu organlarından gelen uyarıcılara, geçmiş deneyimlere ve içinde bulunulan durumdan beklentiye göre değerler yaratmaktadır (Cüceloğlu, 2019, s.95-116). İnsanın neyi algılayacağını içinde bulunduğu durum belirlerken, geçmiş deneyimler nelerin algılanacağını şekillendirmektedir. Algı, bireysel, kültürel, psikolojik değişkenlere bağlıdır ve öznedir. Kişilik, etnik köken, o anda içinde bulunulan ruh hali, algıyı etkilemektedir (Göregenli, 2005, s.22).

Kent algısı da tıpkı algı gibi öznedir, küçük yaşlarda başlar ve insanların kentte vakit geçirdikleri yerlerle (kullandıkları yollar, oyun oynadıkları sokaklar, yaşadıkları evler, kentin hangi bölgesinde oturdukları vb.) yakından ilgilidir (Keçeli ve Sarıusta, 2013, s.330-331). Dolayısıyla kentte yaşayan bireylerin, kenti algılayış şekli farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın gerisinde olumlu olumsuz duygular, anılar; bu duygu ve anıların hafıza içinde yeniden şekillenmesinde ise öznellikler etkilidir (Tekeli, 2016, s.45-46). Kentin olumlu algılanması, aidiyet duygusunun gelişmesini sağlar.

Aidiyet

Aidiyet; ait olma, sevildiğini hissetme, bir yere kök salma, uyum sağlama veya başkalarıyla bağlantı kurma duygularını içermektedir. Aidiyet, kimi zaman bir mekânda farklı kişilerle yaşanan tecrübeler ve anılar doğrultusunda oluşurken, kimi zaman da yerle kurulan güçlü bağ; yeri *evim* olarak tanımlamak, insanların kendilerini o yerin bir

parçası olarak görmeleri aidiyeti sağlamaktadır. Aidiyet, yer için kullanıldığında o yere karşı sorumluluk duygusunu ifade etmektedir (Parlak, 2011, s.454).

Aidiyet hissinin oluşmasına ve gelişmesine; kentin sunduğu imkânlar, kentlilerin sosyal etkinliklerde yer alması, meydanlar, parklar gibi kamusal alanlar katkı sağlamaktadır (Ercoşkun ve Özduzu, 2013, s.30-31). Aidiyeti yüksek kentliler; yaşadıkları kentleri sahiplenirler, yaşadıkları kente karşı sorumluluk alırlar ve kentsel kararlara katılım gösterirler.

Sahiplenme, Sorumluluk ve Katılım

Kenti sahiplenme bireyin, kent sorunlarına duyarlılığını; kentin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmasını ve kenti korumasını ifade etmektedir (Bayhan, 2022, s.46). Yaşadığı kenti sahiplenen bireyde sorumluluk duygusu oluşur. Sorumluluk duygusuyla hareket eden kentli insanların varlığı; kentlerin özgün değerlerinin korunması, kente sahip çıkılması ve bu doğrultuda kent ile ilgili kararlara katılım açısından çok önemlidir.

Katılım, insanların kamu hizmetleriyle ilgili kararların hazırlanması ve uygulanması aşamalarında; düşüncelerini, taleplerini, eleştirilerini yönetime iletebilme imkânına sahip olmalarıdır (Çukurçayır, Eroğlu ve Eşki Uğuz, 2010, s.35-36). Kent kurumlarına katılım, kentli olmanın ve kentlilik bilincinin oluşmasının gerekliliği olarak görülmektedir ve kentte yaşayanların kentin örgütlü dokusu içinde yer almasıyla gerçekleşir. Kentin dokusu içinde yer almanın en iyi göstergesi ise kentin yapısını meydana getiren tüm kurumların oluşturduğu gruplara katılmakla mümkündür (Güçlü, 2002, s.83-84). Bu çerçevede yerel yönetimlerin, kentte yaşayan insanların kente ilgili kararlara katılımını sağlayacak mekanizmaları oluşturması (Biol, 2008, s.28); katılımcı, paylaşımcı, açık ve denetlenebilir bir yönetim yapısına sahip olması ve buna uygun örgütlenebilmesi gerekir. Bireylerin ise kent konseyleri, sivil toplum kuruluşları, sanat ve kültür merkezleri gibi kurumlara katılımı; kenti tanımaları, fark etmeleri, kent kültürünü anlamaları ve kentlilik bilinci kazanmaları açısından önemlidir (Acungil, 2012, s.40-42).

Kentlilik Bilincini Etkileyen Faktörler ve Aktörler

Kentlilik bilincinin oluşmasında ve sürdürülmesinde, birden çok aktör (kişi/kurum) ve faktör (değişken/unsur) bulunmaktadır. Demografik, ekonomik, kültürel, sosyopsikolojik, fiziki faktörler, eğitim ve kentte kalma süresi gibi birçok unsur kentlilik bilincini olumlu/olumsuz etkilemektedir (Altıparmak, 2015, s.48; Başaran, 2008, s.21; Mutlu ve Özaydın, 2011, s.16). Faktörlerin tümü kente dair olumlu ya da olumsuz tutum ve davranışların oluşmasına; kente güçlü/zayıf bağlar kurulmasına; kente karşı sorumluluk alma/almama davranışlarına sebep olmaktadır. Ekonomik faktörler (gelir düzeylerindeki farklılıklar, meslek, hane halkının geliri, oturulan konut tipi, çalışma

koşullarının sosyo-kültürel etkinliklerde bulunulmasına olanak tanınması); demografik faktörler (yaş, cinsiyet, eğitim, kentte kalma süresi, doğum yeri); kentin fiziki özellikleri (kentin konumu, sahip olduğu doğal ve tarihi değerler, kentin düzeni, sunduğu kolaylıklar, peyzaj özellikleri, kamusal alanların varlığı, kentlerin, yoğun insan faaliyetlerini, yaya aktivitelerini barındırması) kentlilik bilincini etkilemektedir.

Kentlilik bilincinin belirlenmesinde, bireylerin kenti ve kentli davranış modellerini ne kadar benimsediği önemlidir. Kentlerin doğal ve tarihi değerlerinin korunmasının yanında, sosyal bütünleşmeyi de etkileyen kentlilik bilincinin gelişmesi için kentsel politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında birincil aktör yerel yönetimler olmakla birlikte merkezi hükümet, STK'lar ve kentliler ortak paydalarıdır.

Kentliler, kentin önemli bir paydaşı olarak yaşadıkları yer neresi olursa olsun yaşadıkları yeri sahiplenmeli, birbirlerine saygı, sevgi ve hoşgörü içinde yaklaşmalıdır. Kentin tarihini, kültürünü öğrenmeli, serbest zamanlarında kenti gezmeli, tanımalı, tanıtmalıdır. Kentliler kentsel kararlara, sivil toplum kuruluşları ve odalara katılım gösterdikleri ölçüde kentin içinde yer alırlar. Kentle ilgili gündemi takip etmek, kentten haberdar olmak, kentle ilgili şikâyet, öneri ve taleplerini dile getirmek ve sonuçları takip etmek kentlinin bilincini göstermektedir. Kentliler, kentle ilgili sorumluluk almali, kent değerlerine, kent belleğine sahip çıkmalıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının halkı bilinçlendirme, ortak bir amaca yönelme ve kamuoyu oluşturma gücü vardır. Bu nitelikler sivil toplum kuruluşlarının, kentle ilgili alınan kararlarda ve kentli üzerinde etkili olabilmesini sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşları, kentli bireylerde; aidiyet, sahiplenme, farkındalık ve sorumluluk duygularının oluşması, güçlenmesi için etkinlik, organizasyon, eğitim ve projeler geliştirerek kentlilik bilinci oluşturma/geliştirme yönünde etkili olabilmektedir.

Toplumun, kentsel koruma ve gelişme konusunda bilinçlendirilmesi görevi özellikle merkezi yönetimlere düşmektedir. Eğitim, bilinç oluşturmada önemlidir. Formel eğitimle birlikte, okula zorunlu başlama yaşından itibaren, ortaöğretim, lise ve yükseköğretim kurumlarında, eğitim müfredatına, davranışları iyileştirmeye, kentlilik bilincini oluşturmaya ve geliştirmeye yönelik kentlilik bilinci ve kent kültürü dersleri konulması, bu doğrultuda düzenlemeler gerçekleştirilmesinde baş aktör merkezi yönetimlerdir.

Kente ilişkin alınan kararlarda söz hakkı olan paydaşların her birinin kent değerlerinin korunmasında vazgeçilmez bir önemi olsa da kentte yaşayanların kentin farkına varmasını, onların kentin sahip olduğu değerlere sahip çıkmasını sağlamaya ve kentin bir parçası olarak hissetmelerine yardımcı olmaya yönelik politikalar üretme konusunda yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir (Kurt, 2011, s.272).

Yerel Yönetimlerin Kentlilik Bilincine Etkileri

Kentlilerin yaşadıkları yere ait hissetmeleri, o kentten haberdar olmaları, kenti korumak istemeleri kentlilik bilinçlerini gösterir. Kentlilik bilinci kentsel mekânla-birey arasındaki sadece fiziksel ilişkiye bağımlı değildir; sosyokültürel, psikolojik ve ekonomik faktörleri de mevcuttur. Kentsel mekânlarla kentliler arasındaki bağın gücü, yaşam kalitesi unsurları gereği kentsel hizmet sunumuna da bağlıdır (Henden Şot, 2021, s.12). Kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasına yönelik 20 maddede sıralanan kentli hakları⁵ kentlilik bilinci için altyapıyı oluşturur.

Kentli haklarının kentsel mekânda sağlanmasından/kentsel hizmetlerin sunumundan birincil sorumlu kurum yerel yönetimlerdir. Kentli hakları, kentte yaşayan ya da kente çeşitli sebeplerle gelen kentlilere tanınan haklar ve kentlilerin yerine getirmekle yükümlü olduğu sorumluluklardır. Bu hakların gerçekleşmesinde hem kentlilerin hem de yerel yönetimlerin etkisi büyüktür. Kentlilerin yaşadıkları/buldukları kente karşı daha sahiplenici daha duyarlı yaklaşması, yerel yönetimlerin de katılımcı bir yapı sunması kentli haklarının uygulanmasını sağlar. Kentli haklarının uygulanması kentlilik bilincinin oluşumunu/gelişimini hızlandırır (Ünver Dirlik, 2022, s.35).

Uygulamada da ülkemizde, yerel yönetimlerin “sosyo-ekonomik ve mekân kaynaklı etkenler” başlıklı sorunlara yoğunlaştıkları, ancak “işlevsel ve yönetsel etkenler” kaynaklı sorunları ihmal ettikleri iddia edilebilir (Mutlu ve Özeydin, 2011, s.21). Yerel yönetim yasaları içinde doğrudan kentlilik bilincine yönelik herhangi bir düzenleme olmamakla birlikte yerel yönetimlere verilen görev tanımlarındaki her bir madde, kurumların kentli hakları dolayısıyla kentlilik bilinci ile olan bağını göstermektedir. Kentlilik bilincini etkileyen birçok faktör ve aktör sayılabilir ancak hiçbirisi yerel yönetimler kadar etkili değildir. Kentlilik bilincinin oluşması için yerel yönetimlerin katılımcı, eşitlikçi, halkla aynı açıdan kenti görebilen, eski kent içi mahalleleri koruyan, dayanışmacı kurumlar olması gerekmektedir.

Denizli Kenti

Denizli, Türkiye'nin önemli sanayi kentlerinden biridir. Sanayileşmeye paralel aldığı göçlerle Denizli ve Denizli'deki kentli yapısı, 1990'lı yıllardan itibaren değişiklikler göstermiştir. Türkiye'de göç alan pek çok kentte olduğu gibi Denizli'de de kentleşme sürecinde sanayileşme ve sosyalleşme paralel gelişmemiş, göçle gelenler kente ayak

⁵ Bu maddeler şu şekildedir: “1. Güvenlik, 2. Kirlenmemiş, Sağlıklı Bir Çevre, 3. İstihdam, 4. Konut, 5. Dolaşım, 6. Sağlık, 7. Spor ve Dinlenme, 8. Kültür, 9. Kültürler Arası Kaynaşma, 10. Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre, 11. İşlevlerin Uyumlu, 12. Katılım, 13. Ekonomik Kalkınma, 14. Sürdürülebilir Kalkınma, 15. Mal ve Hizmetler, 16. Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar, 17. Kişisel Bütünlük, 18. Belediyeler Arası İşbirliği, 19. Finansal Yapı ve Mekanizmalar, 20.Eşitlik” (<http://www.migm.gov.tr/kurumlar/-migm.gov.tr/AVRUPA-KONSEYI/KentSart-1,27.02.2023>).

uyduramamış, kentin yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. *Kentleşmeyen kentler* tanımına uygun bir seyir gösteren kentte, özellikle 1990'lı yıllardan sonra artış gösteren göçle birlikte toplumsal yapıda değişiklikler görülmüştür (Torlak ve Polat, 2006, s.169). Denizli'de göçün düşük seyrettiği ve ağırlıklı olarak çevre il ve ilçelerden gerçekleştiği 1990 öncesi dönem, kentte uyum sorunlarının ve kimlik farklılıklarının olmadığı, kültür açığının kapatıldığı dönemdir. Farklı ve uzak kültürlerle sahip yerleşim yerlerinden göçün başladığı 1990 sonrası döneme bakıldığında Denizli; kente uyum, bir arada yaşamanın gerektirdiği davranışlar, başkalarına saygı ve hoşgörü konusunda eksiklikleri olan bir kentli profili çizmeye başlamıştır.

Sanayileşme, istihdam, işgücü talebi, göç, nüfus artışı sürecinin sonucu olarak kent büyümektedir. Ege Bölgesinde İzmir'den sonra ikinci büyükşehir olan Denizli'nin nüfusu, 31 Aralık 2021 itibarıyla, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre 1.051.056'dır. Denizli, 2012 yılına kadar belediye statüsünde yer almıştır. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun'la Büyükşehir belediyesi olmuş, 2014 yılında yapılan yerel seçimlerden sonra Kanun esasları uygulanmıştır. 6360 sayılı kapsamlı torba Kanun'un uygulanması sonucunda Denizli Büyükşehir Belediyesi (DBB) sınırları il mülki sınırı olmuştur. Denizli ve il mülki sınırları içerisinde yer alan ilçelere bağlı belde ve köylerin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleye dönüşmüş, ilçe belediyeleri, büyükşehir ilçe belediyesi olmuştur. Merkez ilçe ikiye bölünerek Pamukkale ve Merkezefendi ilçeleri oluşturulmuştur. Akköy ilçesinin adı Pamukkale olarak değiştirilmiş ve Merkez İlçe'nin önemli bir kısmı Pamukkale İlçesine bağlanmıştır. Denizli, 1 büyükşehir belediyesi ve 19 büyükşehir ilçe belediyesi olmak üzere toplam 20 belediyeden oluşmaktadır. Belediyeleşmenin yoğun olduğu, farklı etkinliklerle kentlilere ulaşmaya çalışan belediyelerin kentte merkez ilçede kentlilik bilincine etkisi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Denizli'de Kentlilik Bilincinin Oluşturulmasında Yerel Yönetimlerin Rolü

Orta ölçekli bir sanayi kenti olan Denizli hakkında birçok kent araştırması (kent tarihi, kent sosyolojisi, kentsel yaşam kalitesi, kentsel dönüşüm, imar etkinlikleri vb.) olmasına rağmen kentlilik bilinci hakkında bir alan araştırmasına rastlanmamıştır. Çalışma kentlilik bilinci konusunda geniş bir alan araştırmasına dayalı olması bakımından öncüdür.

Araştırma Yöntemi

Çalışmada kullanılan araştırma yöntemi nicel araştırmadır. Veri toplama aracı olarak anket tekniği, örneklem seçim yöntemi olarak rastgele örnekleme alt tiplerinden olan küme tipi rastgele örnekleme yöntemi seçilmiştir. Bu yöntemde evren kümelere ayrılır. Evren genişliği çok büyük ve birimler geniş bir coğrafi alana yayılmış olduğunda, örneklemin evrendeki birimlerden oluşturulan gruplardan rastgele seçim

yaparak oluşturulması daha etkilidir. Seçim yapılırken okul, sokak, mahalle gibi kümeler içinden rastgele örnekler seçilir (Kılıç, 2013, s.45-46). Araştırmanın verilerinin toplanabilmesi için araştırmanın etik açıdan uygunluğuna yönelik Pamukkale Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı'na başvuruda bulunulmuştur. Pamukkale Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 05.11.2021 tarihinde başvuru değerlendirilmiş ve onaylanmıştır (Sayı: 93803232-622.02-125996). İlgili resmi yazı ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Kentte kalma süresi ve doğum yerinin kentlilik bilincini etkilemesi (Mutlu ve Özyayın, 2011), kentte yaşayan farklı grupların kentlilik bilinci düzeylerinin farklı olması (Güçlü, 2002), örneklem grubunun seçiminde etkili olmuştur. Örneklem grubu bu kriterler doğrultusunda, Denizli doğumlu veya 20 yıl ve üzeri süre Denizli'de ikamet edenler, farklı mesleklere mensup olanlar, farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip olan katılımcılardan oluşmaktadır.

Bu çalışma neticesinde; *yerel yönetimlerin kenti ve kentsel değerleri korumaya/iyileştirmeye yönelik çabalarına paralel; bireylerin kente aidiyeti, algısı, farkındalığı, sorumluluk duygusu, kentlilik bilinci artmaktadır* hipotezinin geçerliliği yapılan literatür taraması ve saha çalışmasından elde edilen bulgularla test edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, yerel yönetimlere ilişkin aşağıda yer alan önermeler test edilmiştir.

“Denizli’de belediye hizmetleri iyidir.”

“Denizli’nin önemli alanları korunmaktadır.”

“Denizli’nin belleği korunmaktadır.”

“Denizli’ye ait hissetmemde yerel yönetimlerin başarısız etkili olmuştur.”

“Denizli’nin hafıza mekânlarının yok edilmesi, isimlerinin değiştirilmesi, aidiyetimi azaltmaktadır.”

“Denizli’nin önemli alanları, kültürü, kimliği korunuyorsa ben de Denizli’ye sahip çıkarım.”

“Pis, bakımsız sokaklar gördüğümde ben de özensiz davranıyorum.”

“Yerel yönetimlerin korumadığı, hizmet sunmadığı bir kenti korumak istemiyorum.”

Bulgular

Araştırmanın evrenini Denizli merkez ilçelerinde en az bir yıldır ikamet eden ve yaşı 18’in üzerinde olan bireyler oluşturmaktadır. Çalışma, 1.100 kişiyle tamamlanmış, 1072 anket çalışma kapsamına alınmıştır. Verilerin analizinde; bağımsız grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadığını test etmek için tek yönlü varyans analizi; farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post-hoc testi kullanılmıştır. Anket, gönüllü katılımcılarla Denizli’nin Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerine bağlı mahallelerde yüz yüze uygulanmıştır.

Tablo 1. Ankete Katılanların Demografik Dağılımı

Cinsiyet		N	Yüzdeler
	Erkek	441	41,1
	Kadın	631	58,9
	Toplam	1072	100
Yaş		N	Yüzdeler
	18-23	206	19,2
	24-34	276	26,2
	35-49	432	40,3
	50 Yaş ve üzeri	139	13
	Toplam	1072	100
Eğitim Düzeyi		N	Yüzdeler
	Okuryazar değil	1	0,1
	İlkokul terk	2	0,2
	İlkokul	160	14,9
	Ortaokul	110	10,3
	Lise	347	32,4
	Önlisans	68	6,3
	Lisans	338	31,5
	Lisansüstü	44	3,2
	Toplam	1072	100
Denizli'ye Gelenin Yeri		N	Yüzdeler
	Denizli	342	31,9
	Köy/kasaba	313	29,2
	Büyük il merkezi	163	15,2
	Büyük ilçe merkezi	77	7,2
	Küçük il merkezi	59	5,5
	Küçük ilçe merkezi	117	10,9
	Toplam	1072	100
Kentte Kalma Süresi		N	Yüzdeler
	4 Yıl altı	579	54
	4 - 9 Yıl	244	22,8
	10-50 Yıl	182	17
	51 Yıl ve üzeri	57	5,3
	Belirtilmemiş	10	0,9
	Toplam	1072	100

Araştırmaya katılanların %58,9'u kadın (n=631), %41,1'i erkektir (n=441). 18 yaş ve üstü bireylerin dâhil edildiği araştırmada, katılımcıların yaşları 4 ayrı kategoride gruplanmıştır. Katılımcılar arasında en yüksek oran, %40,3 ile 35-49 yaş (n=432), en düşük oran %13 ile 50 yaş ve üzeri (n=139) bireyleridir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımlarında sekiz farklı düzey dikkate alınmıştır. Bu düzeylerden herhangi bir okula gitmemiş ve ilkokul terk olanların oranı oldukça düşüktür. Katılımcılar arasında en yüksek oranı %32,4 ile lise mezunları (n=347), ikinci düzeyde en yüksek oranı ise %31,5 ile lisans mezunları (n=338) temsil etmektedir. Denizli kent merkezinde yaşayanların önemli bir kısmı (%68,1) Denizli'ye başka bir yerleşim yerinden göç etmiş, %31,9 (n=342)'u Denizli doğumlu olduğunu ifade etmiştir. Köyler ve kasabalardan Denizli'ye gelenlerin oranı %29,2 (n=313)'dir. Bu oran, Denizli'ye göçün ağırlıklı olarak kırdan gerçekleştiğini göstermektedir. Katılımcıların %54'ünün (n=579) 4 yıldan daha kısa süre, %5,3'ünün (n=57) ise 51 yıl ve üzeri süre Denizli'de ikamet ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 2. Kentlinin Kente Karşı Sorumluluğu

		KT	SD	OK	F	Post hoc
Aidiyet	Gruplararası	39,088	2	19,544	22,625**	
	Grup içi	767,940	889	,864		2>1>3
	Toplam	807,028	891			
Algı	Gruplararası	15,348	2	7,674	11,338**	
	Grup içi	601,705	889	,677		2>1>3
	Toplam	617,053	891			
Farkındalık	Gruplararası	15,127	2	7,564	12,872**	
	Grup içi	522,378	889	,588		1>2>3
	Toplam	537,506	891			
Sorumluluk	Gruplararası	27,415	2	13,708	35,265**	
	Grup içi	345,562	889	,389		1>2>3
	Toplam	372,977	891			
Sahiplenme	Gruplararası	41,185	2	20,592	29,349**	
	Grup içi	623,766	889	,702		1>2>3
	Toplam	664,951	891			
Kentlilik bilinci	Gruplararası	24,495	2	12,247	38,628**	
	Grup içi	281,866	889	,317		1>2>3
	Toplam	306,361	891			

* $p<0.05$, ** $p<0.01$, 1: Kentimiz ile ilgili alınan kararları denetlememiz gerekir, 2: Kentimizin tarihi ve doğal güzelliklerini korumamız gerekir, 3: Yaşadığım kente karşı bir sorumluluğum olduğunu düşünmüyorum

Kentlinin yaşadığı kente karşı kendini sorumlu hissetmesi kentlilik bilincinin göstergesidir. Yapılan post-hoc analizine göre; *kente karşı sorumluluk* ile aidiyet ($F_{(2,889)}=22$; $p=,000$), algı ($F_{(2,889)}=7,67$; $p=,000$), farkındalık ($F_{(2,889)}=7,56$; $p=,000$), sorumluluk ($F_{(2,889)}=13,7$; $p=,000$), sahiplenme ($F_{(2,889)}=20$; $p=,000$) ve kentlilik bilinci ($F_{(2,889)}=12,2$; $p=,000$) arasında anlamlı fark vardır. *Kentimizin tarihi ve doğal güzelliklerini korumamız gerekir* sorumluluğuna en fazla sahip olan bireylerde aidiyet ve algı, *kentimiz ile ilgili alınan kararları denetlememiz gerekir* sorumluluğuna en fazla sahip olan bireylerde farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci yüksek düzeyde görülmüştür. *Yaşadığım kente karşı bir sorumluluğum olduğunu düşünmüyorum* cevabını veren bireylerde tüm alt boyutlar en düşük düzeydedir.

Kentte yaşayan bireylerin kente karşı sorumluluk almasında, kentlilik bilincinin oluşumu/gelişiminde yerel yönetimler en önemli aktördür. Sunulan kentsel hizmetler; yerel yönetimlerin kenti ve kentsel değerleri korumaya/iyileştirmeye yönelik çabaları; kentlinin koruma davranışının karşılığını görmesi kentlinin kendini sorumlu hissetmesini, sorumluluk ise kentlilik bilincinin gelişimini sağlamaktadır.

Tablo 3. Denizli’de Yerel Yönetimler ve Kentlilik Bilinci

Denizli’de belediye hizmetleri iyidir	N	Yüzde- lik
Katılıyorum	515	48
Kararsızım	332	31
Katılmıyorum	225	21
Toplam	1072	100
Denizli’nin önemli alanları korunmaktadır	N	Yüzdelik
Katılıyorum	557	52
Kararsızım	332	32
Katılmıyorum	183	16
Toplam	1072	100
Denizli’nin belleği korunmaktadır	N	Yüzdelik
Katılıyorum	407	38
Kararsızım	450	42
Katılmıyorum	215	20
Toplam	1072	100
Denizli’ye ait hissetmemde yerel yönetimlerin başarısı etkili olmuştur	N	Yüzdelik
Katılıyorum	268	25
Kararsızım	311	29
Katılmıyorum	493	46
Toplam	1072	100
Denizli’nin hafıza mekânlarının yok edilmesi, isimlerinin değiştirilmesi, aidiyetimi azaltmaktadır	N	Yüzdelik
Katılıyorum	505	47
Kararsızım	246	23
Katılmıyorum	321	30
Toplam	1072	100
Denizli’nin önemli alanları kültürü, kimliği korunuyorsa ben de Denizli’ye sahip çıkarım	N	Yüzdelik
Katılıyorum	837	78
Kararsızım	171	16
Katılmıyorum	64	6
Toplam	1072	100
Pis, bakımsız sokaklar gördüğümde ben de özensiz davranıyorum	N	Yüzdelik
Katılıyorum	740	69
Kararsızım	225	21
Katılmıyorum	107	10
Toplam	1072	100
Yerel yönetimlerin korumadığı, hizmet sunmadığı bir kenti korumak istemiyorum	N	Yüzdelik
Katılıyorum	462	43
Kararsızım	278	26
Katılmıyorum	332	31
Toplam	1072	100

Araştırmaya katılanların %48'i (n=515) *Denizli'de belediye hizmetlerinin* iyi olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %31'i (n=332) kararsız olduğunu belirtirken, %21 (n=225) bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir. Kentte yaşayan insanların kentsel hizmetlerden memnun olması kenti sahiplenme, kente karşı sorumluluk hissetme açısından önemlidir. Denizli kenti özelinde katılımcıların yarıya yakını kentsel hizmetlerin iyi olduğunu düşünmektedir. Yerel yönetimlerin kentsel hizmetleri kent genelinde yaygınlaştırması, kentteki sorun alanlarının tespit edilmesi ve iyileştirilmesi memnuniyet oranının artırılması ve kentlilik bilincinin geliştirilmesi açısından önemlidir.

Araştırmaya katılanların %52'si (n=557) *Denizli'nin önemli alanlarının korunduğunu* düşünmektedir. Katılımcıların %31'i (n=332) kararsız olduğunu belirtirken, %16 (n=183) bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir. Kentsel mekânın korunması yerel yönetimlerin görevlerindedir. Kentlerin kendine özgü değerlerinin varlığı ve bu varlıkların korunması kentle bağ kurulmasını sağlayan, kenti sahiplenme duygusu uyandıran özelliklerdir. Bu bağlamda kentlerde hem fiziksel hem de toplumsal çevrenin iyileştirilmesi, yaşanılan kente aidiyet ve kentin korunması için gereklidir (Karakaş, 2001). Kentlerin kimlik öğeleri korundukça kentli kentine sahip çıkar. Araştırma özelinde katılımcıların yarısı önemli alanların korunduğunu düşünmektedir; kentsel değerlerin korunması konusunda yerel yönetimlerin daha özenli davranması gerekmektedir.

Araştırmaya katılanların %38'i (n=407) *Denizli'nin belleğinin korunduğunu* düşünmektedir. Katılımcıların %42'si (n=450) kararsız olduğunu belirtirken, %20 (n=215) bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir. Katılımcıların %25'i (n=268) *Denizli'ye ait hissetmemde yerel yönetimlerin başarısız etkili olmuştur* ifadesine katıldığını; %29'u (n=311) kararsız olduğunu; %46'sı (n=493) bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir. Araştırmaya katılanların %47'si (n=505) *Denizli'nin hafıza mekânlarının yok edilmesi, isimlerinin değiştirilmesi, aidiyetimi azaltmaktadır* ifadesine katıldığını; %23'ü (n=246) kararsız olduğunu; %30 (n=321) ise bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir.

Araştırmaya katılanların çoğunluğu (%78; n=737) *Denizli'nin önemli alanları kültürü, kimliği korunuyorsa ben de Denizli'ye sahip çıkarım* ifadesine katılmaktadır. Katılımcıların %16'sı (n=171) kararsız olduğunu, %6'sı (n=64) bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir.

Araştırmaya katılanların %69'u (n=740) *pis, bakımsız sokaklar gördüğünde kendisinin de özensiz davranacağını ifade etmektedir*. Katılımcıların %21'i (n=225) kararsız olduğunu; %10'u (n=127) bu görüşe katılmadığını belirtmektedir.

Araştırmaya katılanların %43'ü (n=462) *yerel yönetimlerin korumadığı, hizmet sunmadığı bir kenti korumak istemediğini ifade ederken*, %26'sı (n=278) kararsız olduğunu; %31 (n=332) bu ifadeye katılmadığını belirtmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kentlilik bilinci, bireyin doğduğu, büyüdüğü kent neresi olursa olsun, yaşadığı kentle kendini özdeşleştirmesi, bireyin kendisini kentli olarak görmesi ve kente ait hissetmesidir; bireylerin yaşadığı kente sahip çıkmasını, kenti benimsemesini ve sevmesini, kentin gelişimine katkı sağlayıcı faaliyetlere gönüllü katılımını gerektirmektedir.

Anadolu'da orta ölçekli bir sanayi kenti olan Denizli'de yapılan araştırmanın sonuçlarına göre; bireylerin kente dair sorumluluk, algı, farkındalık, aidiyet, sahiplenme değişkenleri ile Denizli'de kentlilik bilinci yüksek çıkmıştır. Yerel yönetimlerin kentsel alanda gerçekleştirdiği, kent ve kentsel değerlere yönelik izledikleri koruyucu ve geliştirici kamu politikaları sonucu; kentlinin de kendini kente karşı daha sorumlu hissettiği ve kentlilik bilincinin geliştiği sonucuna varılmıştır. Yerel yönetimlerin, kentteki sorun alanlarını tespit etmesi; iyileştirmesi; kentsel hizmetleri kent geneline yaygınlaştırmasının kentlilik bilincinin geliştirilmesi açısından önemli olduğu görülmüştür.

Konu hakkında yerel yönetimlere şu öneriler getirilebilir:

- Yerel yönetimlerin, kentlilik bilincinin oluşmasında ve gelişmesinde kentliyi etkileyen birincil aktör olduklarının farkında olmaları gereklidir.
- Yerel yönetimler, kentlilik bilinci yüksek vatandaşların dilek ve şikâyetlerini ciddiye alıp, isteklerine mümkün ve mantıklı olduğu ölçüde cevap vermelidir.
- Toplumda kültürel farklılıklara karşı hoşgörü çerçevesinde herkese eşit yaklaşmalıdır.
- Kamusal mekânlar artırılarak, kişilerin kente aidiyetini artırıcı, kentle bütünleşmelerini sağlayan ortamlar hazırlanmalıdır.
- Kentlilik bilincini teşvik için projelerin geliştirilmesi, iyi uygulamaların/davranışların ödüllendirilmesi ve sosyal medya aracılığı ile paylaşılmalıdır.
- Kenti koruma görevinin yerel yönetim kurumları ile hemşehrilerinin ortak ödevi olduğu bilincinin vatandaşlara hissettirilmesi gereklidir.
- Kentlilik bilincinin hangi açıdan zayıf olduğunu belirleyip ona göre politika geliştirmesi gereklidir.
- Yerel yönetimler, kentteki diğer paydaşlar (STK'lar, üniversiteler, muhtarlar, imamlar vb.) ile ortak projeler geliştirip eğitim, seminer, etkinlikler düzenleyebilir.
- Kent konseyleri vasıtası ile kentlilerin aktif katılımı artırılabilir.

Kentlilik bilinci; araştırma yapılan kentin kendine özgü değerlerine, bireylerin demografik özelliklerine vb. daha birçok unsura göre değişebilir. Kentlilik bilinci

ve bunun davranışlara yansımaları için önemli olan yerel yönetimlerin bu davranışları doğru yönlendirebilmesi ve örnek olabilmesidir. Her kentin kendi özgünlükleri çerçevesinde, kentlilik bilincini etkileyen başlıca unsurlar belirlenerek yerel yönetimlerin de bu çerçevede kentli haklarını sağlamak, kentsel hizmetleri daha iyi sunmak, kentlilerin kente dair algı, sorumluluk, farkındalıklarını güçlendirmek adına akademik çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir. Alana dayalı çalışmaların farklı Anadolu kentlerinde tekrarlanarak tüm paydaşların ortaklaşa çalışması anlamlıdır. Yapılan çalışmalardan yola çıkarak oluşturulacak kamu politikaları daha kolay kabul görüp, işlerlik kazanacaktır. Denizli için yapılan bu araştırmanın diğer Anadolu kentlerinde tekrarlanarak daha yaşanabilir kentler adına faydalı olması dileğiyle.

Kaynakça

- Acungil, Y. (2012). *Kentleşme sürecinde Tokat'ta kentlilik bilinci*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Acungil, Y., Bozdoğan, D. ve Şimşek, Ü. (2017). Yerel yönetimlerde kentlilik bilinci ile vergi arasındaki ilişki: Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir uygulama. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (7)14, 246-264.
- Altıparmak, B. (2015). *Kent pazarlamasında iletişim yönetimiyle kentlilik bilincinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Psikoloji: zihin süreçleri bilimi*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Bakan, İ. & Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kabramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34
- Başaran, İ. (2008). *Kent ve Yerel Yönetim*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Bayhan, M. (2022). Kentleşme sürecinde sosyo-ekonomik faktörler ile kentlilik bilinci arasındaki ilişki: Diyarbakır Örneği. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5(1), 39-69.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009), *Kentleşme Şurası Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Belli, A. ve Aydın, A. (2017). Kent kültürü ve kentlilik bilincinin oluşumunda üniversitelerin rolü: Mustafa Kemal Üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(39), 422-434.
- Beyazlı, D. (2005). *Kent planlamada birey, kent, kentlilik ve kentlilik bilinci*, Yayınlanmamış doktora tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Bhaduri, S., Gopal, A. (2017). Urban consciousness for sustainable development. *Conscious Cities Journal*, (4), 1-9.
- Bilgin, N., Topsever, Y., Gökten, M. ve Yetim, Ü. (1991). *Yerel yönetimler için demokratik bir model arayışı*. İzmir: TÜSES Vakfı Yayınları.
- Biröl, G. (2008). Kentlilik bilinci ve Balıkesir'den yarım asırlık bir örnek: Yeni Çarşı Deneyimi. *Ege Mimarlık Dergisi*, (65), 28.
- Brown, B., Douglas, D. P. ve Graham B. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259-271.
- Casakin, H. , Ruiz, C. ve Hernández, B. (2021). Place attachment and the neighborhood: a case study of Israel. *Springer*, 155(1), 315-333.

- Cüceloğlu, D. (2019). *İçimizdeki Biz*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çukurçayır, A., Eroğlu, H. T. ve Eşki Uğuz, H. (2010). *Yönetişim: kuram boyutlar uygulama*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Ercoskun, Ö. Y. ve Özduru, B. (2013). Ankara'daki alışveriş caddelerinde ticari mekânlar ve sosyal sürdürülebilirlik araştırması. *Megaron*, 8(1), 29-44.
- Ercoskun, Ö. Y. ,Öcalır-Akunal, E. V., Yenigül, S. B. ve Alkan, L. (2016). Kentlilik bilincini oluşturan göstergeler ve kentlilik bilincini geliştirme yolları. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 4-23.
- Erdem, Ü., Erdoğan, N. ve Şengür, S. (2009) Ekolojik açıdan belediye, çevre ve kentlilik bilinci. TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Erkul, H., Kanten, P. ve Seçtim, H. (2019). Kentlilik bilincinin oluşmasında kent konseylerinin rolleri üzerine nitel bir araştırma. *Management and Political Sciences Review*, 2(2), 53-73.
- Gökler, L.A., Yenigül, S. B. , Ercoskun, Ö. Y. ve Öcalır-Akunal E. V. (2020). Ankara'da kentlilik bilincini oluşturan değişkenlerin faktör analizi ile değerlendirilmesi. *Planlama* 30(2). 187-197.
- Göregenli, M. (2005). *Çevre Psikolojisinde Temel Konular*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Görün, M. ve Kara, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin kentlilik bilinci algısı: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 393-409.
- Güçlü, S. (2002). *Kentleşme ve göç sürecinde Antalya'da kent kültürü ve kentlilik bilinci*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hayta, Y. ve Nalbant, M. (2019). Kentlilik bilinci üzerine bir değerlendirme: Bitlis ili örneği. *International Journal of Business, Economics and Management Perspectives*, 3(2), 90-101.
- Henden Şot, Burçin (2021). Sağlıklı kent planlamasında kentlilik bilincinin yeri ve önemi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 07 (02),https://www.ibaness.org/bnejs/2021_07_02/03_Solt.pdf, (14.11.22).
- Hulchanski, J.D. (1997). Immigrants and access to housing: how welcome are newcomers to Canada. *Metropolis Year II Conference*, 23-26.
- Karakaş, M. (2001). Tarihsel gelişim sürecinde kent kısıtlı tarihsellik anlayışı üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 121-132.
- Keçeli, A. ve Sarıusta F. (2013). Medya alışkanlıkları ve kent algısı üzerine bir deneme: Diyarbakır örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI/2, 328-346.
- Keskin, D. B. E., Sağocak, Y. M. ve Aslan, D. T. V. (2015). Kentlilik bilinci çalışmalarını için bir model önerisi: Bursa'da kentlilik bilinci araştırması. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(1), 21-43.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.
- Knez, I. (2005). Attachment and identity as related to a place and its perceived climate. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 207-218.
- Kurt, N. (2011). Kent hizmetlerinin geleceğinde kentsel sorumluluklar ve kent kültürünün geliştirilmesi stratejileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 262-278.
- Kutlu, Ö. ve Göksel, Z. S. (2014). Kent kültürü oluşturma aracı olarak kültürel belediyeçilik: Selçuklu örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı*, 75-91.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and Place memory: restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, (28), 209-231.

- McDermott, J. J. (1974). Space, time and touch: Philosophical dimensions of urban consciousness. *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 57 (3), 253-274.
- Mutlu, A. ve Özyayın, Ö. (2011). *Metropol kent Samsun'da kentlilik bilinci*. Samsun: Fotokopi Dünyası.
- Ökesli, S. (2014). Göçmen kültürü ve kentlilik bilinci-Adana örneği. *The Journal of International Social Research*, 7(33), 595-607.
- Özkerem, A., Arslaner, N. ve Acungil, Y. (2013). Yerel kalkınma saiki olarak kentlilik bilinci. *Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açılımları*, 223-248.
- Parlak, B. (2011). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Parlak, B. (2018). Sürdürülebilir kalkınma ve kentli hakları perspektifinden kent kültürü ve kent kimliğinin dönüşümü: bir proje örneği. *TESAM Akademi Dergisi, Yerel Yönetimler Özel Sayısı*, 11-48.
- Scannel, L. ve Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 1-10.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de kırsal kent karşıtlığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Toprakçıoğlu, M. (1999). Kentlilik bilinci ve yerel yönetim. Ankara: Çankaya Vakfı Yayınları.
- Torlak, S. E. ve Polat, F. (2006). Kentleşme sürecinde kimlik farklılaşması açısından Denizli'de iki mahallenin karşılaştırmalı analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 167-186.
- Ujang, N. (2012). Place attachment and Continuity of Urban Place Identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (49), 156-167.
- Ünver Dirlik, Ö. (2022). Denizli örneğinde kentlilik bilinci. Yayımlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Yeşil, M. ve Yüksel, M. (2016). Ordu kenti örneğinde kentlilik bilinci. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 41-65.
- Yu, K. H. (2014). Organizing immigrants: meaning generation in the community. *Work, Employment and Society*, 28(3), 355-371.
- <http://www.migm.gov.tr/kurumlar/-migm.gov.tr/AVRUPA-KONSEYI/KentSart>

Kentsel Sit Alanlarının Hukuki Durumu: Eleştiriler ve Öneriler

Cüneyd Altıparmak*

Öz

Kültür varlıkları, bir taş parçasından, camiye; köşkten, arkeolojik alana kadar açılabilen çok geniş bir kavramı kapsar. Kültür varlıkları taşınır, taşınmaz ve sözlü varlıklar olarak kategorize edilebilir. Kültür varlıklarının en fazla dikkat çeken, göze çarpan türü taşınmaz kültür varlıklarıdır. Bunlar geçmişte tutulmuş bir fenerdir gibidir. Bir yönüyle tarihi bir belge, diğer yönüyle de toplumun ortak değerini yansıtır. Bunlar, taşınır kültür varlıklarından farklı olarak oldukları yerde korunmaları gerektiği için farklı bir rejim ve bakış açısına ihtiyaç duyar. Çalışmada, bu tür yapıları bulunduran alanlar hukuki boyutuyla ele alınmaktadır. Kültür varlıklarının yoğun bulunduğu alanlara sit alanı denilmektedir. Sit alanları içinde en önemlileri kentlerin yaşayan bölümlerinde varlığını sürdürenlerdir. Kentsel sit olarak nitelendirdiğimiz bu alanlar bir yönüyle tarihe, yaşayan kısmı ile ise günümüze dönüktür. Kentsel sitler, mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının birlikte buldukları alanlardır. Bu açıdan kentsel sitler “yapı ölçeğinde korunması” fikrinden daha fazlasına ihtiyaç duyar. Halen sosyal hayatın devam ettiği bir alanın korunması arkeolojik sitlerin korunmasından farklıdır. Kentsel sit alanlarına dair rejimin hukuki durumdaki birtakım yetersizliklerden dolayı kimi zaman yetki karmaşası yaşandığı gibi kimi zaman da yetkisiz kurumların sürece dahil olduğu görülür. Bu çalışmada, kültür varlıklarına ilişkin düzenlemeler, yerel yönetimlerin tabii olduğu esaslar ve nihayet merkezi idarenin görevlerinin kapsamını ortaya koyup bir çerçeve çizdikten sonra “olması gereken ne?” sorusuna yanıt aranmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Sit Alanları, Kültür Mevzuatı, Yerel Yönetimler, İdareler, Kültür Bakanlığı

#Bu makale, 22-23 Kasım 2022 tarihlerinde düzenlenen Şehir ve Medeniyet Kongresi'nde sunulan ve özeti yayımlanan aynı başlıklı tebliğin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

*Türkiye Kent Konseyleri Birliği Hukuk Müşaviri, Avukat, Arabulucu, Hakem,
E-posta: cuneydaltiparmak@yahoo.com ORCID 0000-0002-6163-5048
Geliş Tarihi/Received Date: 24.11.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

Şehir ve Medeniyet Dergisi *Journal of City and Civilization* ISSN: 1308-8386
<http://www.sehirmedeniyetdergisi.org>

Legal Status of Urban Site: Critical and Recommendations

Abstract

Cultural assets are a very broad concept that can be opened from a piece of stone, to a mosque, from a mansion to an archaeological site. We can categorize cultural assets as movable, immovable and verbal assets. The most striking and conspicuous type of cultural assets are immovable cultural assets. They are a lantern to the past. On the one hand, it is a historical document, and on the other, it reflects the common value of the society. Unlike movable cultural assets, they need a different regime and perspective as they must be preserved where they are. The study deals with the areas that contain such structures with their legal dimension. Areas where cultural assets are concentrated are called protected areas. The most important of these protected areas are those that continue to exist in the living parts of the cities. These areas, which we describe as urban sites, are historical in a way, but facing the present with their living parts. Urban sites are areas where cultural and natural environmental elements, which have architectural, local, historical, aesthetic and artistic features, are more valuable than the value they carry individually due to their coexistence. In this respect, urban sites need more than the idea of "conservation at the building scale". The protection of an area and the protection of an area where social life still continues is different from the protection of archaeological sites. Due to some inadequacies in the legal situation, the regime regarding urban sites sometimes creates confusion of authority, and sometimes it is seen that unauthorized institutions are involved in the process. In this article, after drawing a framework by setting out the regulations on cultural properties, the principles to which local governments are subject and finally the scope of the duties of the central government, we will answer the question "What should be?" He tried to find an answer to his question.

Key Words: Urban Sites, Cultural Legislation, Local Authorities, Administrations, Ministry of Culture

Giriş

Hukuk ve idare birbiri ile yakın ilişki içinde olan iki disiplindir. Kamu yönetimi bir bilim olarak kendi disiplinine sahip ise de onu ihata eden normlar hukukun alanıdır. Hukuk, kamu yönetiminin gereği olan kurumları ve mekanizmaları ihdas ederken, bunların yönetim kurallarını belirler. İşte bunlar bir yönetim mekanizmasının “hukuki durumunu” ortaya koyar. Burada, bir yönetim anlayışı olarak, idarenin hangi esaslara tabi olduğunu ele almak, bu kuralların istenilen bir yönetim anlayışını, çağa uygun olup olmadığını değerlendirmek mümkündür.

Kültür varlıkları, ulusal ve uluslararası boyutu olan toplumsal ortak mirasımızdır. Bu ortak mesele dünya toplumu için artık sorumluluk boyutunu aşmış ve zorunluluk durumuna ulaşmıştır. Birçok ülkenin anayasasında, kültür mirasının korunması bir ödev olarak düzenlenmiştir. Ülkemizde 1982 Anayasasında bu düzenlemenin “*Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir*” şeklinde ve daha geniş biçimde ele alındığını görmekteyiz (m.63). Bu kapsamda, kültür ve tabiat varlıkları bağlamındaki temel kodifikasyon olan ve çıkarılma amacı ilk maddesinde, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek olarak ifade edilen (2863 s.) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun (KTVK) çıkarılmıştır. Bu kanun ilgili yönetmelikler ile uygulanma yönünden detaylandırılmıştır.

Ülkemizin koruma alanındaki çabalarının yüzyılı aşan bir geçmişi vardır. Mevzuat alt yapısı itibarıyla Osmanlı’dan günümüze büyük bir değişim geçirmiş, son düzenlemeler ile de daha sistemli ve uluslararası alandaki gelişmelere uyumlu hale gelmiştir. Kültür varlıklarının restorasyonuna ayrılan bütçenin son yirmi yıl için artması, bu konuda oluşturulan kredi ve hibe imkanları, uluslararası fonların bu alanların düzenlenmesi için sistemli biçimde kullanılması ile hemen her şehirde gözle görülür değişiklikler dikkati çekmektedir. Koruma alanında son dönemdeki sistemli çabanın birçok şehirde sonuç vermesi toplumda “koruma” ve “kullanma” konusunda bir bilinç ve farkındalığın da oluşmasını sağlamıştır. Özellikle hibe ve destek programları, projeler kapsamında yürütülen bu koruma çalışmalarına yapılan başvurular, alınan proje ve uygulama destekleri; kamu kurumlarının yaptığı “kültür varlıklarına ilişkin” ihalelerdeki artış önemli olmasına rağmen bir takım konularda halen eksiklerin olduğunu görmekteyiz.

Kültür varlıkları, çok geniş bir kavramı ihata eder. Bir taş parçasından, camiye; köşkten, arkeolojik alana kadar açılabilen geniş bir yelpazeyi kapsayan kültür varlıklarını taşınır, taşınmaz ve sözlü varlıklar olarak kategorize edebiliriz. Kültür

varlıklarının göze çarpan, en çok görülen türü; taşınmaz kültür varlıklarıdır. Bunlar geçmişe tutulmuş bir fener gibidir. Bir yönüyle tarihi bir belge, diğer yönüyle de toplumun ortak değerini yansıtır. Bunlar, taşınır kültür varlıklarından farklı olarak oldukları yerde korunmaları gerektiği için farklı bir rejim ve bakış açısına ihtiyaç duyar. Bu çalışmanın konusu da taşınmaz kültür varlıklarına ilişkindir. Ancak tamamı değil, bir alanı içine alan, bir alanda bulunan tüm varlıkları içeren sit alanlarına dair olacaktır. Sit alanlarının da türleri bulunmaktadır. Sit alanları içinde en önemlisi kentlerin yaşayan bölümlerinde varlığını sürdüren taşınmaz kültür varlıkları ve bunların bulunduğu alanlardır. Kentsel sit olarak nitelendirdiğimiz bu alanlar bir yönüyle tarih; fakat yaşayan kısmı ile günümüze dönüktür.

Kentsel sitler, mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının birlikte buldukları alanlardır. Sultan Ahmet Camii tek başına kıymetliken Sultan Ahmet Meydanı, içinde bulundurduğu diğer tarihi eserler ile tek yapı ölçeğinden fazlasını ifade eder. Diyarbakır'ın eski evlerinin içinde bulunduğu Suriçi Bölgesi, evleri, camileri, kiliseleri ve diğer yapıları da içine aldığı için daha kıymetlidir. Bu açıdan, kentsel sitler “yapı ölçeğinde korunması” fikrinden fazlasına ihtiyaç duyar. Halen sosyal hayatın devam ettiği bir alanın korunması “Göbeklitepe Sit Alanı” için öngörülen korunma yaklaşımından farklıdır. Zira, Göbeklitepe şehrin dışında bir bağımsız alandır ve korunması, çerçevesi görece daha kolaydır ve kontrol edilmesi daha mümkündür.

Kentsel sit alanlarına dair rejimin hukuki durumdaki birtakım yetersizliklerden dolayı kimi zaman yetki karmaşası oluşturduğu gibi kimi zaman da yetkisiz kurumların sürece dahil olduğu görülür. Bu çalışmada, kültür varlıklarına ilişkin düzenlemeler, yerel yönetimlerin tabi olduğu esaslar ve nihayet merkezi idarenin görevlerinin kapsamını ortaya koyup bir çerçeve çizdikten sonra “olması gereken ne?” sorusuna yanıt aranmaya çalışılmaktadır.

Bilindiği üzere kimi zaman mevzuat eksikliği, kimi zaman yönetim konusunda fikir birliğinin olmaması, kimi zaman da kuralların yanlış yorumlanması sebebiyle karmaşa çıkmaktadır. Kentsel sitin kuralları, içeriği ve çerçevesi, koruma amaçlı imar planları, çevre düzeni projeleri, ören yerleri, alan yönetimi, etkileşim sahaları gibi kavramların tabi olduğu hukuki esasların ortaya konulması bir mihenk noktası olacaktır. Bu alanlarda yetkili kurumların net biçimde yetki sınırları izah edilecektir. Çalışmada kentsel koruma alanlarının planlanması ve korunması konusunda Türkiye’de yaşanan sorunların değerlendirilmesi ve çözüm önerilerinin ortaya konulmasında diğer ülke uygulamaları kadar, sürece uzmanların dahil edilmesi yönünde adımların atılmasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusuna da yer vermeye çalışacağız. Bu değerlendirmeleri yaparken güncel örnekler, idarelerin işleyişi, kentsel sitlerdeki durumlar ve yargı kararları bağlamında örnekler ve-

rilecektir. Yazının sonunda eleştiriler çözüm önerileri ile birlikte verilmeye çalışılacaktır¹.

Sitler

Sitler “*tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır*”. (2863 s. K. m.3/a-3). Sit alanı; devlet tarafından kamu yararı gözetilerek koruma altına alınan ve bu alanlarda yapılaşmaya, değişime izin verilmeyen, korunması gereken alanlardır. Tarih öncesi devirlerden günümüze ulaşan, farklı bir uygarlık ürünü olan, devrin mimari, sosyal, ekonomik özelliklerini yansıtan, yeraltında ve yer üstünde bulunan tabiat özellikleri dikkate alınarak korunması zorunlu alanlar olarak tanımlanır. Tarihin, doğanın ve kültür varlıklarının mirasının korunması açısından sit alanlarının önemi büyüktür. Sit alanları niteliğine ve amacına göre sınıflandırılır. Bu sınıflar kendi içerisinde derecelendirilir. Mevzuatımızda çeşitli sit alanları öngörülmüştür. Bunlardan ilki ve en çok bileneni arkeoloji sit alanlarıdır. Bu alanlar “*insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanları*”dır. (STTY m.3/a) Bu alanlar kendi içinde üç derecelendirme ile bulunmaktadır².

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeşilbaş, E., Altıparmak, C. (2022). Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

² STTY m.4/d “...1) Birinci Derece Arkeolojik Sitlerde; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları ile yerleşim alanları ve sosyal yaşama konu olmuş; taşınmaz kültür varlıklarına ait kalıntılar ve buluntuların veya bunu destekleyen taşınır kültür varlığı buluntularının yoğun olarak yer aldığı alanlardan olması, 2) İkinci Derece Arkeolojik Sitlerde; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini kısmen yansıtan yerleşim alanları ve sosyal yaşama konu olmuş alanlardan olması; ancak Birinci Derece Arkeolojik sitler kadar yoğun kültür varlığı kalıntı ve buluntusuna sahip olmayan veya kısmen modern yerleşme birimleri ile de doku bozulmaları görülen arkeolojik alanlardan olması, 3) Üçüncü Derece Arkeolojik Sitlerde; ender rastlanılan buluntulardan ve/veya bilimsel araştırmalar, çevresel gözlemler ile bilimsel varsayımlar sonucunda kültür varlığı veya kalıntısı bulunma olasılığı olan alanlardan olması veya Birinci ve İkinci Derece Arkeolojik Sitlerle etkileşim içinde ve bu alanların korunmasında uzun ya da kısa vadede kamu yararı olan alanlardan olması...”

Bu konudaki sanat tarihi ve arkeoloji kavramlarına dair hukuki tanım ve nitelermeleri içeren şu yazılara bakmak mümkündür: Yeşilbaş, Evindar, “Kültür Varlıkları Açısından Sanat Tarihinin Önemi ve Temel Meseleleri”, Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku, Seçkin Yayınları, 2022, Ankara, s. 98 vd. Biber, Hanifi, “Kültür Varlıkları Yönünden Arkeolojinin Temel Meseleleri” Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku, Seçkin Yayınları, 2022, Ankara, s. 137 vd.

Tarihi sit alanlarına gelince; “insanlık tarihi, milli tarihimiz veya askeri harp tarihi açısından çok önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerleri” ifade etmektedir (STTY m.3/1) *Etkileşim - geçiş sahaları* ise korunması gerekli kültür varlıklarını ve sit alanlarını doğrudan etkileyen, sit bölgeleriyle bütünlük gösteren, daha önceden sit sınırları içindeyken sit sınırları dışına çıkarılmış veya sit sınırları dışında tutulmuş korunacak sokak, meydan, yapı grupları ve benzerlerinin yer aldığı, sit bölgeleri arasında kalmış, sitleri doğrudan etkileyen veya koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma aşamasında göz önünde bulundurulması gereken alanlardır (STTY m.3/c). Ören Yeri kavramına gelince, ören, kalıntı anlamına gelmektedir. Kalıntı yerleri olarak da ifade edilebileceğimiz bu kavram, mevzuatta tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlardır, bu alanlarda tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olan, topoğrafik olarak da çizimlenmiş derecede belirgin ve bağdaşık özelliklere sahip alanları ifade etmektedir. Haritalarda yer alabilecek kadar belirgin olan bu yerlerin en temel özelliği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlar olmasıdır (STTY m.3/j).

Kentsel sitlerin tanımı

Kente ait olan kültür alanları ya da diğer ismi ile "kentsel sit" mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel birlikte buldukları alanlardır (681 s.YKK). Bunlar, kent içinde kalan arkeolojik alanlar ve kentsel mekânlar olarak tasnif edilebilir. Kentsel mekânlar, sokaklar, mahalleler, belirli bir bölge veya imarda ada olarak belirtilen yerler olabileceği gibi hem arkeolojik hem de mekânsal özellik arz eden yerler de olabilir. Örneğin, Hacı Bayram Camiinin yanında bulunan Augustos Tapınağı ve çevresi özel bir alandır. Yine Bursa Ulu Camii ve çevresi hem mimari yönden hem de arkeolojik veriler barındıran bir kültür alanıdır.

Kentsel sitlerin nitelikleri

Bu alanlar diğer sit alanlarından farklıdır. Uygulama ve mevzuat açısından baktığımızda kentsel sitlerin aşağıdaki niteliklere haiz olduğunu söyleyebiliriz:

(i). Yaşayan alanlardır: Bu alanlar halen canlı mekânlardır. Şehirlerin merkezi veya işlek yerlerinde bulunurlar.

(ii). Kentin içindedir: Genellikle kentin merkezinde, içinde kaldıkları için “kentsel” sıfatı almışlardır.

(iii). Kontrolü zordur: Bir müze, ören yeri veya şehrin uzağındaki sit alanları gibi değildir. Bunun için ihata edilmesi, çerçevesi için ayırıcı unsurlar kullanılamaz. Bu da beraberinde kontrol gücünü getirir.

(iv). Turist ve mukim aynı anda bulunur: Bu alanlar o şehirde yaşayan

insanları ile gezmek ve görmek için gelen başkaca insanların bir arada bulunduğu yerlerdir.

(v). Ulaşım zorluğu yoktur: Şehir merkezinde olmaları sebebiyle ulaşım çok kolaydır. Bu erişim kolaylığı ile birlikte kontrolü de zorlaştırmaktadır.

(vi). İmar planı ayrıksıdır: Şehirlerin betonarme binalarının bulunduğu sahasındaki imar planları ile imar faaliyetleri yürütülmez. Bunların kendilerine özgü imar planları vardır. Bu alandaki yeni yapılar da dokuyu bozmamak adına bu plana tabi olmak zorundadır.

(vii). Yönetimi müşterek yetkiler içerir: Bu alanlarda Kültür Bakanlığı, Valilik, Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyesi, Koruma Kurulu ve diğer idareler müşterek yetki kullanabilir.

Kentsel Sitlere Dair Planlar ve Diğer Unsurlar

Koruma Amaçlı İmar Planı

Kentsel sit alanlarına dair temel imar koşullarının belirlendiği imar planları, koruma amaçlı imar planlardır. Buna göre, bu alanlara dair olan yerlerde koruma amaçlı imar planı yapılacaktır. Koruma amaçlı imar planı en basit tanımı ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca hazırlanan nazım ve uygulama imar planları olarak ifade edilebilir (MPY m.4/ğ). Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP); yasaca “...belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; balıbağır haritalar üzerine, koruma (planlama) alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istibdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile planlama kararları, tutumları, plan notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar planlarının gerektirdiği ölçekteki planlardır”³. 2863 Sayılı Kanun’un 17. Maddesi gereğince sit alanlarında yapılması zorunlu olan koruma amaçlı imar planları; 26.07.2005 tarih ve 25887 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik” doğrultusunda idarelerce hazırlanmaktadır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tara-

³ 2863 sayılı yasaya 14.7.2004 tarih ve 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla eklenen 3.maddenin a bendininin 8.alt bendindeki ifadedir.

findan yerel idareleri desteklemek amacıyla; yatırım programları kapsamında, ilgili idarelerinden plan yapma ve yaptırma yetkisi alınarak da koruma amaçlı imar planları yaptırılmaktadır (Altıparmak, 2018, s.63 vd). Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında; anılan Yönetmeliğin 6. Maddesi uyarınca, 21.10.2009 tarih ve 201458 sayılı Bakanlık Makamı Oluru ile uygun bulunan ve söz konusu Yönetmelik doğrultusunda hazırlanarak alt mevzuat olarak yürürlüğe giren “Koruma Amaçlı İmar Planları Teknik Şartnamesi” esas alınmaktadır. KAİP; kent açısından anlamında, kentsel ölçekte restorasyon planlamaları sürecinin sağlıklı olarak yürütülmesi için önemlidir. Zira, tek yapı ölçeğinde koruma mantığı, her yapının farklı özellikleri olduğu ve her birinin ayrı ayrı nitelik gösterdiği gerçeği, planlar ile "kentsel restorasyon" planlamasına dönüşecektir (Cengiz, 1993, s.307 vd.).

Çevre Düzenleme Projeleri (ÇDP)

ÇDP'ler, de tekil ölçeği aşan ve düzenlemeler getiren, getirdiği düzenlemeler ölçek itibarıyla planlama öngören projelerdir. Nitekim, Yönetmelikte *“ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçekli düzenleme projesi”* olarak tanımlanmıştır (KVİY m.4/d). Burada bir alanın, üstte imar planı, en altta kültür varlığı olmak üzere, bir ölçekte tanzim edilmesi söz konusudur. Örnekle somutlaştırmak gerekirse, Göbeklitepe arkeolojik alanına gelen ziyaretçiler için mekân yapılması, bir ulaşım (yaya yolu) biçiminin sağlanması gibi ihtiyaçların bir ölçekte karşılanmasıdır. Hangi kütlelerin (salon, tuvalet, restoran, kafe vs) nereye nasıl konulacağını, buralara hangi yolla (yürüyüş parkuru, araç otoparkı vs) ulaşılacağını planlaması durumu, bir alan planlaması yani ÇDP'dir.

İlgili Kurumlar

Korumaya yetkili kurumların başında, Kültür ve Turizm Bakanlığı gelmektedir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu bu konunun temel kodifikasyonu olup, birçok mevzuatta bu kanuna atıf bulunmaktadır. Yine bu mevzuata dayalı alt metinler de (yönetmelik, ilke kararları, genelgeler ve kararlar gibi) ihdas olunmuştur. Bu kurumlardan bir diğeri de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'dir. TBMM'nin idare ve kontrolünde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması, TBMM Başkanlığınca yerine getirilir. Bu korunmanın sağlanmasında, gerektiğinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile teknik yardım ve işbirliği sağlanır. Milli Savunma Bakanlığının idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi, Milli Savunma Bakanlığınca yerine getirilecektir. Bir başka kurum ise Vakıflar Genel Müdürlüğüdür (VGM). Vakıflara ait olan taşınmaz kültür varlıkları, VGM tarafından, restore edilmektedir. Projeleri ve benzeri iş ve işlemleri VGM tarafından

icra olunmaktadır. Yine İmar ve Şehircilik Bakanlığı da bu alanda kısmen ve özel durumlarda yetkili olarak tayin edilmiştir. Özellikle, riskli ve afet alanlarında ve yine terör nedeniyle bu alana giren özel bölgelerde İmar ve Şehircilik Bakanlığı yetkili olmaktadır. Yine Toplu Konut İdaresi (TOKİ) 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu uyarınca verilecek kredilerin en az %10'u tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyonu işlemlerine ilişkin başvurularda kullanılır. Bu kapsamdaki öncelikli projeler Bakanlık ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca müştereken belirlenir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı yurt içinde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili görevlerin, bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere Koruma Yüksek Kurulu ve Bölge Kurullarını ihdas etmiştir⁴. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliğinin 12.maddesine göre, tespit edilen korunması gerekli kültür varlıklarının, arkeolojik, kentsel, kentsel arkeolojik ve tarihi sit alanlarının tescilini yapmak, kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak, sit alanlarının, tescilinden itibaren üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarını belirlemek, koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini altı ay içerisinde inceleyip karar almak, uygulamaya yönelik projeler ile değişiklikleri hakkında en geç üç ay içinde karar almak, ören yerlerine ilişkin çevre düzenleme projeleri ile bunların her türlü değişikliklerine ilişkin görüş bildirmek, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının korunma alanlarının tespitini yapmak veya özelliklerini kaybetmiş olanların tescil kaydını kaldırmak, koruma amaçlı imar planı onaylanmış sit alanlarında tescilli taşınmaz kültür varlığı parselinde, planın bulunmadığı sit alanlarındaki tüm parsellerde inşai ve fiziki müdahalelere; 3194 sayılı İmar Kanununun 21 inci maddesi uyarınca ruhsat gerektirmeyen tamirat ve tadilatlar dışında uygulamalara ilişkin karar almak, sit alanı içinde kalmayan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ve bunların korunma alanlarına ilişkin uygulamaya dönük kararlar almak, naklinde zorunluluk bulunan korunması gerekli kültür varlıklarının uygulamaya yönelik işlemleri hakkında görüş bildirmek, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı parsellerinde, taşınmaz kültür varlıklarının mahiyetlerini etkilemeyecek şekilde ayrılma ve birleştirilmelerine ilişkin karar almak, koruma kurulu müdürlüğünce talep edilmesi halinde görüş vermek, tescilli taşınmaz kültür varlıklarının kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birliklerince kamulaştırılması işlemlerinde taşınmazın fonksiyonuna ilişkin karar almak görevleri ile teçhiz edilmiştir. Bu bağlamda kültür varlıkları konusunda, temel ve ilk derece karar organı, koruma kurullarıdır. KUDEB'ler bu kurulların kararlarına göre yapılacak işlerde, bu esaslara dikkat etmemektedir.

KUDEB, yani Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, koruma işlemlerinin

---

⁴ Mevzuat dayanağı için bkz.: 2863 s.K m.51 ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliğine.

merkezlerinden birisidir. Koruma Kurullarının kararlarının takibini ve ruhsatlandırmasını yapan icra niteliği olan bir organdır. Konunun önemine binaen oluşturulmuş özel yetkili birim olan KUDEB, yapı ölçeğinden başlamak üzere her seviyedeki koruma konusunda kendisinin ya da kurulların verdiği izinler doğrultusunda işlerin yapılıp yapılmadığını denetlemiştir.

Kurullar ve Yüksek Kurula gelince, (KTVK m.51 vd) yurtiçinde bulunan ve bu Kanun kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Bakanlığa bağlı "Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" ile Bakanlıkça belirlenecek bölgelerde "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları" kurulur. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun görev ve yetkileri şunlardır;

- a) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek,
- b) Koruma bölge kurulları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak,
- c) Uygulamada doğan genel sorunları değerlendirerek görüş vermek suretiyle, Bakanlığa yardımcı olmak.
- d) Bakanlıklarca Koruma Yüksek Kurulunda görüşülmesi talebiyle gönderilen ve gündeme alınan konularda karar vermektir.

Koruma Yüksek Kurulu Bakanlık bünyesinde oluşur. İlgi yönetmeliğe göre teşekkül eder. Koruma bölge kurulları ise Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak, Korunması gerekli kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak, Sit alanlarının tescilinden itibaren üç ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek, Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip karar almak, Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının koruma alanlarının tespitini yapmak, Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanlarının tescil kaydını kaldırmak, Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile sit alanlarına ilişkin uygulamaya yönelik kararlar almak için teşekkül ettirilmiş birkaç il veya belirli bir bölgeye münhasıran yetkili olan ve bakanlık tarafından seçilen üyelerden oluşan yapılarıdır.

Kentsel Sitlere Dair Temel İlkeler

Bu konudaki temel ilkeler Yüksek Kurul kararları ile belirlenmiştir. Konuya ilişkin esaslara özet olarak değinecek olursak şunları söyleyebiliriz: Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun (Yüksel Kurul) 660 nolu ilke kararına göre⁵, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları hususları ele alınmıştır buna göre; Yapı Grupları kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer ta-

⁵ Toplantı No. ve Tarihi: 60 5.11.1999 / Karar No. ve Tarihi: 660 5.11.1999

şımaları ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel sitler, sokaklar ve silüetlerin öğeleri olarak iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki “1. Grup Yapılar” olup, toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılardır. Diğer ise “2. Grup Yapılar”dır ve kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır. Yine aynı karara göre, müdahale biçimleri Bakım⁶, (basit ve esaslı) Onarım⁷ Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon)⁸ olarak belirlenmiştir.

Yüksek Kurulun 681 nolu İlke Kararı ile Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları belirlenmiştir. Yüksek Kurulun 664 nolu İlke Kararına göre, koruma alanı belirlenmemiş sit alanı dışındaki tescilli parsellerde, bu parselde komşu olan veya aralarından yol geçse dahi bu parselde cephe veren parsellerin koruma alanı olarak kabul edilmiştir. Yüksek Kurulun, 665 nolu İlke Kararına göre, Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile koruma alanları ve her türlü sit alanlarında görüntü kirliliğine yol açan müdahalelerin ortadan kaldırılmasının esastır.

---

⁶ Sadece yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari öğelerde değişiklik gerektirmeyen müdahalelerdir. (Çatı aktarımı, oluk onarımı, boya-badana vb.) Bakım izin ve denetiminde, varsa koruma kurulu müdürlüğü yoksa müze müdürlüğünün yetkili olduğuna, bakım öncesi ve sonrası durumun rapor ve fotoğraflarla saptanarak ilgili koruma kuruluna sunulması, uygun görülmeyen bakım uygulamalarının yenilenmesi veya değiştirilmesi gerektiğine,

⁷ Yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde ve mimari öğelerde değişiklik gerektiren müdahalelerdir. a) Basit Onarım Yapıların; ahşap, madeni, pişmiş toprak, taş vb. çürüyen ya da bozularak eksilen mimari öğelerinin, özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesi, bozulan iç ve dış sıvaların, kaplamaların, renk ve malzeme uyumu sağlanarak, özgün biçimlerine uygun olarak yenilenmesi bu kapsamda tanımlanmıştır. Basit onarım uygulaması, koruma kurulu kararı doğrultusunda; belediyelerce ve / veya varsa koruma kurulu müdürlüğüne yoksa ilgili müze müdürlüğüne denetlenerek yapılmasına, uygulama bitince ona ilişkin rapor ve fotografik belgelerin koruma kuruluna iletilmesine, uygun görülmeyen basit onarım uygulamalarının yenilenmesine, b) Esaslı Onarım (Restorasyon) Yapının rölöveye dayanan restitüsyon ve / veya restorasyon projeleri ile diğer ilgili belgelerin içerikleri ve ölçekleri koruma kurulunca belirlenen müdahalelerdir. [Sağlamlaştırma (Konsolidasyon), Temizleme (Liberasyon), Bütünleme (Reintegrasyon), Yenileme (Renovasyon), Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon), Taşıma (Moving)]. Projelerin bu ilke kararı ekinde verilen "Rölöve - Restitüsyon - Restorasyon - Proje Hazırlama Esasları" na göre hazırlanmasına, ilan edilmiş turizm alanları ve merkezlerinde yer alan tescilli yapıların, turizm amacıyla kullanılması halinde projelerin, Turizm Bakanlığından görüş alınarak koruma kurulunca karara bağlanmasına,

⁸ Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve / veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, eldeki mevcut belgelerden (yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı - sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) yararlanmak suretiyle kendi parsellerinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanmasına, Ancak uygulama gerçekleşinceye kadar parsellerde her türlü inşai ve fiziki müdahalenin yasaklanmasına, (otopark, fuar, sergileme vb.) yeni bir işlev ile kullanma ve aynı parselde tescilli yapı yerinde veya diğer boş alanlarda başka bir yeni yapılaşmaya izin verilmeyeceğine, Tüm bu uygulamalar için koruma kurulu kararının alınması gerektiğine,

Yüksek Kurulun 702 nolu İlke Kararına göre, “Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları” şöyle belirlenmiştir: Kentsel Arkeolojik Sit Alanı, 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanlarıdır. Bu alanlarda, arkeolojik değerlerin bilimsel yöntemlerle açığa çıkarılması, onarılması ve sergilenmesi işlemlerinin esas alınarak sağlıklı ve kapsamlı arkeolojik envanter temeline dayalı gerekli bütün ölççeklerdeki planlama çalışmalarının ivedilikle yapılmasına, bu planlar onanmadan, parsel ölçeğinde uygulaması yapılabilecektir. Planlama çalışmaları sırasında;

- Alana gelecek işlevlerin uyumuna,
- Günümüz koşullarının gerektirdiği altyapı hizmetlerinin proje aşamasında kültür katmanına zarar vermeyecek ve toprak kullanımını minimumda tutacak biçimde ele alınmasına,
- Öneri yapı gabarileri ile yapı tekniği ve malzemesinin geleneksel doku ile uyumuna,
- Mevcut ve olası arkeolojik varlıkların korunmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak çözümler getirilmesine, dikkat edilecektir.

Alan Yönetimi

Genel olarak

Alan yönetimi, adından da anlaşılacağı gibi bir alanın yönetimini ifade eden ve çoğumuzun ismini duymadığı bir idare organizasyonudur. Kültür ve tabiat varlıkları mevzuatından doğan bu organizasyon, sit alanları ve ören yerleriyle bunların etkileşim alanlarının doğal bütünlük içerisinde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve toplumun kültürel, eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla oluşturulmuştur (Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Hakkında Kanun m.3/a-10). Alan yönetimi taşınmaz kültür varlıklarının yoğun bulunduğu alanların ihtiyaçlarını tespit etmek, bunları karşılamak, sorunların eşgüdüm içerisinde çözülmesi için önem arz eder. Alan yönetimi, fiziki olarak bir sınır ile çizili bir alanı kapsar ve fakat bu alan içinde tüm idari/yönetim yetkilerini içermez. Buna göre, içerdiği alan içinde, “alan yönetimine has yetkiler” kullanılabilir. Bu “özgülenmiş” yetkiler, sit alanları ve ören yerleriyle bağlantı noktalarının ve etkileşim alanlarının bir bütün olarak korunması, geliştirilmesi, yönetim planının hazırlanması, onaylanması, planın uygulanması ve denetlenmesi gibi hususlardır.

Nitekim, Yönetmelikte, yönetim alanı, “sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konu-

sunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerlerdir” şeklinde tanımlanmıştır (Alan Yön. m.4) ⁹.

Uysurları

Alan yönetiminin çatısı altında, (1) danışma kurulu, (2) eşgüdüm ve (3) denetleme kurulu, (4) denetleme birimi ve (5) alan başkanlığından oluşan bir organizasyon ile karşımıza çıkmaktadır. Danışma kurulu, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Hakkında Kanununun Ek 2. maddesinde getirdiği düzenlemede, “alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri ile üniversitelerin ilgili bölüm temsilcilerinden oluşan bir danışma kurulu” kurulmasını hükme bağlamıştır. Kanunda yer alan düzenlemenin ayrıntısı Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte düzenlenmiş bulunmaktadır (Al.Y. m.15).

Danışma kurulu, yönetim planı taslağını inceleyip karara bağlanması ve uygulanması konusunda eşgüdüm ve denetleme kuruluna önerilerde bulunur. Danışma işlevinin yanı sıra en önemli görevi kendi üyeleri arasından iki kişiyi eşgüdüm ve denetleme kuruluna üye olarak seçmesidir. Danışma kurulunun, bu yapısı çok müphemdir. Eşgüdüm ve denetleme kuruluna gelince, alan yönetimi konusunda karar alma sürecinde etkindir. Görev detayları yönetmelikte bildirilmiştir (Al.Y m.16). Alan başkanının eşgüdüm ve denetleme kurulunun başkanı olması alan yönetiminin koordinasyonu açısından önemlidir ve yerinde bir düzenlemedir ancak yine bir takım belirsizlikler dikkati çeker. Yönetmelikte zikredilen “hizmetine ihtiyaç duyulan idareler” ibaresi açıklığa kavuşturulmamıştır. Kasıt, özel idareler mi, belediyeler mi, büyükşehir belediyesi midir, bu belli değildir. Burada sayma yoluna gidilmesi şarttır, örneğin Vakıfların, Koruma Kurullarının, KU-DEB’lerin (Belediyeler bünyesinde kurulan koruma, uygulama, denetleme büroları/birimleri)ve benzer nitelikte konu ile ilgili birimlerin temsilcilerinin olacağı yazılmalıdır. Yine belediyelerden temizlik işleri birimlerinin, emniyet müdürlüğü temsilcisinin, sağlık teşkilatı gibi idarelerinde varlığı gündeme alınmalıdır. Bunlara ek de yapılabilir, itfaiye, yerel medya, üniversite vb. gibi...

Alanlarda bir yönetim planı vardır. İlgili alanın yönetimine dair esas metindir. Alanın bir yıl içinde, nasıl yönetileceğine dair temel görevlerin kimler tarafından yapılacağına, nasıl ve ne zaman ifa edileceğine dair bir programdır. Bu konunun detayları Yönetmeliğin 7 ila 13.maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu plan taslağı “... yetkili idare tarafından atanan alan başkanının eşgüdümünde, alanın niteliğine bağlı olarak farklı meslek gruplarına mensup uzman ve danışmanlardan oluşturulacak bir ekip...” tarafından teşekkül ettirilir. Bunu hazırlayacak idare, ilgisine göre belediye veya bakanlıktır (Bkz Al.Y.m.8). Planda, “mevcut durum tespiti”,

⁹ Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (Alan Yön.)

“alan analizi”, “alanın vizyonu/esas politikaları”, “çalışma programı, zamanlaması ve projelerin belirlenmesi”, “eylem planı”, “izleme değerlendirme süreçleri” yer alacaktır.

Bakanlıkça kabul edilen alan yönetim planını Alan Başkanı yönetir. Alan başkanının aşağıdaki görevleri şunlardır: (i) yönetim planının yıllık hedeflerinin gerçekleştirilmesi için yetkili idare ile birlikte çalışma programlarını belirlemek, kaynak araştırması yapmak, (ii) yıllık bütçe tekliflerini hazırlamak, (iii) alanın sunum, tanıtım, eğitim, bakım, onarım, güvenlik ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarına yönelik hizmet ve ekipman alımı için her türlü sözleşme, şartname taslaklarını yetkili idare ile birlikte hazırlamak, (iv) alanın doğal ve kültürel kaynaklarının yönetimi için ilgili kurum ve kişilerle işbirliğini sağlamak, (v) denetim birimince yıllık denetim raporlarının hazırlanması ve bu raporların eşgüdüm ve denetleme kuruluna sunulması için eşgüdümü sağlamaktır.

Özel Kanunlardaki Düzenlemeler

Boğaziçi Kanunu

“2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu ile İlgili Hükümler” başlıklı İmar Kanunu 46’ncı maddesinde, 2960 sayılı Boğaziçi Kanununu ile kurulan Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu, Boğaziçi İmar İdare Heyeti ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü kaldırılmıştır. Bu kuruluşların görev ve sorumlulukları İstanbul Büyükşehir ve ilgili İlçe Belediye Başkanlıklarınca yürütüleceği hükme bağlanmıştır. Şöyle ki; 2960 s. Kanununun 2. maddesinde belirlenen ve 22.7.1983 onay tarihli plana göre Boğaziçi alanında gösterilen ‘Boğaziçi Sabit Şeridi’ ve ‘Öngörünüm’ bölgelerindeki uygulamalar İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca, ‘geriöngörünüm’ ve ‘etkilenme’ bölgelerindeki uygulamalar da ilgili İlçe Belediye Başkanlıklarınca yapılacağı düzenlenmiştir. Boğaziçi Kanunu, İstanbul Boğaziçi Alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak, geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu arttıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemek amacıyla ihdas olunmuştur (m.1). Bu konudaki alanlar ve yerler çıkarılan imar planları ile belirtilerek, Kanun ile de buraya atıf yapılarak bir izah tekniği kullanılmıştır. Bu anlamıyla, bu Kanun, özel hükümler içeren ve düzenleniş itibarıyla da özel bir kanundur. Kanunun 17’nci maddesindeki “*Bu Kanun hükümlerine göre yapı hakkı verilmeyip ticari geliri de olmayan arsalar ile üzerinde kültür ve tabiat varlığı bulunan arsalar emlak vergisinden muaftır*”. Bu haliyle, Boğaziçi Kanunu, 2863 sayılı Kanunun bir parçası değil, bağımsız niteliğe sahip konumu arz eder. Bu halde, bir eser, kültür varlığı ise, Boğaziçi’nde olsa bile, ona tabi hukuka uygun biçimde ele alınmak zorundadır. Yine bu kanunun 3’üncü maddesinin “*Boğaziçi Alanındaki kültür ve tabiat varlıklarının onarımına öncelik verilir*” şeklindeki (b) maddesini bu bağlamda ele almak gerekir. Buna ek olarak her ne kadar mülga edilmiş de olsa, “Boğaziçi İmar Heyeti” kimlerden teşekkül edildiğinin tadat olunduğu 8’inci maddenin “*Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge*

Kurulu Başkanı” ifadesi bu bağlamda önemlidir. Bu alanın da içinde bulunan yerlere ilgili İstanbul Kurulu bakmaktadır.

Çanakkale Alan Kanunu

6546 sayılı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Hakkında Bazı Düzenlemeler Yapılmasına Dair Kanun, Çanakkale deniz ve kara savaşlarının meydana geldiği Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanının tarihi, kültürel ve manevi değerleri ile doğal dokusunun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılmasına ilişkin hususları düzenlemek için ihdas olunmuştur (m.1).

Kapadokya Alan Kanunu

Kapadokya Alanı Hakkında Kanununun (7174 s.) gerekçesine baktığımızda, *“eşsiz kültürel ve doğal güzellikleri bir arada barındıran, tarihi süreç içerisinde insanlığın gelişimine tanıklık eden ve ülke turizmine katkı sağlayan en önemli milli hazinelerimizdendir. Birbirini izleyen jeolojik olaylar neticesinde oluşan peri bacaları insan yaşamına konu olmuş ve bu sayede binlerce yıllık medeniyetin izlerini günümüze taşımıştır. Aynı zamanda UNESCO Dünya Miras Listesinde de yer alan Kapadokya, turizmde sahip olduğu pay ile ülkemizin ekonomik gelişimi açısından da önemli bir yere sahiptir... Kapadokya Alanında balıhazırda arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanları, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgesi, milli park gibi birçok farklı koruma statüsü ve bu koruma statülerine ilişkin farklı mercilere tanınmış idari yetkiler bulunmaktadır. Bu durum ciddi bir yetki karmaşasına ve dolayısıyla bölge halkı ve yatırımcı açısından çok uzun ve ağır bürokratik süreçlerin yaşanmasına sebep olurken kaçak yapılaşma gün geçtikçe artmakta, bu eşsiz kültürel mirasımızı hak ettiği şekilde korumak ve turizm açısından hedeflenen başarıya ulaşmak mümkün olamamaktadır... Bu Kanun ile, Kapadokya'nın tarihi, kültürel ve doğal dokusunun birlikte korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve turizm potansiyelinin geliştirilmesi, hedefleri doğrultusunda, alanı bütünsel bir bakış açısıyla ele alıp planlamak, kültürel ve doğal varlıklar bakımından farklı kurumlara ait planlama yetkilerini tek bir kurumda toplayarak bugüne kadar bu konuda yaşanan yetki karmaşasını ortadan kaldırmak, alanın ihtiyaçlarına kısa sürede etkin çözümler üretebilmek, gerektiğinde yerel yönetimler ve diğer kurumlarla koordinasyon sağlamak için Kapadokya Alanının belirlenmesi ve bu Alanda yürütülecek iş ve işlemlerin düzenlenmesi amaçlanmaktadır.”* ifadesi ile Kapadokya alanının ne amaçla kurulup, neyi hedeflediği çok net bir biçimde izah edilmiştir.

Diğer Düzenlemeler

Cumhurbaşkanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin idare ve kontrolünde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması bu kurumlarca yerine getirilmektedir. Bu yapılar Milli Saraylar İdaresinin himayesine ve çalışma alanı içindedir. Milli Savunma Bakanlığının idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi, Milli

Savunma Bakanlığınca yönetilir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde ve denetiminde bulunan mazbut vakıflar ile temsilen yönetilen mülhak vakıflara ait kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi de bu kurumca yapılır ve buna dair mevzuat farklılık arz eder. Türk İş Birliği Koordinasyon Ajansı (TİKA) Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (No.4) ile ihdas edilmiş olup Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlıdır. Ancak özellikle yurt dışındaki kültür varlıklarına dair süreçleri takip eder. Bu kurumlar gibi birçok özel düzenleme ile görev yapan kurumlar vardır.

Öneriler, Eleştiriler

Koruma alanında son dönemdeki sistemli çaba birçok şehirde sonuç vermesinin bir sonucu olarak toplumda “koruma” ve “kullanma” konusunda bir bilinç ve farkındalık da oluşmuştur. Özellikle hibe ve destek programları, projeler kapsamında yürütülen koruma çalışmalarına yapılan başvurular, alınan proje ve uygulama destekleri; kamu kurumlarının yaptığı “kültür varlıklarına ilişkin” ihalelerdeki artış önemli olmasına rağmen birtakım konularda halen eksiklerin olduğunu görmekteyiz. Burada önemli olan restore etmek kadar, kullanımını ve yönetimini sürdürülebilir kılmaktır. Bu yönde uygulamanın bize gösterdiği birtakım durumlar vardır (Ulusan, 2016, s.372 vd).

Türkiye’de alan yönetimi konusunda 5 temel sorun vardır bizce;

1. Bu konudaki mevzuatta “kavram kargaşası” bulunmaktadır. Mevzuata göre ihdas edilmiş kurulların alan yönetimi içindeki fonksiyonlarında ve tanımlarındaki benzerlikler bunun en net göstergesidir. Bunun yanında belirsiz kalan birtakım ifadelerin de olduğu bir gerçektir.

2. Yönetim anlayışı bağlamında “kendine özgü” bir yapı öngörmesine rağmen “kendine göre” bir yönetim anlayışı hakimdir. Bu durum biraz da uygulamadan kaynaklıdır. Önemine binaen kurulan alan yönetimlerinin işlevsiz kaldığı bilinen bir gerçektir.

3. Belediyeler başta olmak üzere birçok müdahil kurumu konuya “siyasi saikle” bakmaktadır. Bu alanlardaki sorunlara geçici çözümler bulmak veya sorunlara “göz yummak” gibi bir sorunu doğurmaktadır. Bırakalım Alan Yönetimi kararlarını, Kurul kararlarının bile icrasında gecikmeler bu saikle olmaktadır.

4. Belirsizlikler ve süreçler, alanlara dair idareleri “de-facto” (fili) çözüm arayışlarına iletmektedir. Bugün birçok alanda, alan yönetimi olmadığı için idareler protokoller, ortak STK yapısı veya mevzuatta karşılığı olmayan kurullar ihdas etme yoluna gitmektedir.

5. “Alan Yönetimi” kurumunun kendi içinde, organları arasında çelişkileri söz konusudur.

Sonuç

Kentsel sit alanlarının korunması ve onarımı meselesi, kırsal alandakilerden daha farklı bir statüye sahiptir. Öncelikle bu alanda, koruma amaçlı imar planını ihdas edilmesi, alan yönetiminin oluşturulması gibi izlekler öngörülmüştür. İdari mekanizma ihdasları “bütünlüklü” yaklaşımlara ihtiyaç duyar. Türkiye’de Alan Yönetimi konusunda en büyük sorun idari bir fonksiyon olarak “kamu yönetimi” açısından bir parça olarak görülmemesinde yatar. Yapısı itibarıyla “tali” bir unsur gibi görünse de alan yönetimi kültür varlıklarının korunması adına atılan tüm adımları konsolide edip daha iyi noktaya taşıyabilecek bir mekanizmadır.

Alan yönetimi kentsel kültür alanlarının idaresini tek elde toplaması açısından birçok noktada önemlidir. Kültür varlıkları bir miras olması kadar günümüzde bir “turizm” unsuru olarak da vardır. Bu açıdan kentsel siteleri sadece kültür alanına değil, turizm boyutunu da gözecek biçimde yetkilendirilmiş otoritelere ihtiyaç olduğu açıktır. Nitekim bu alanlarda yapılan AB projelerinin bir çoğunda kültür varlıklarının yönetiminin yani restorasyon süreci sonrasında da sürdürülebilir biçimde idamesinin öncelendiğini görmekteyiz. İmar edip ayağa kaldırma konusundaki başarının, idame ettirme sürecinde de olması gerekir. Bunun için alan yönetimi gerçek bir revizyona ve idari makamlarca sahiplenilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Bu alanlar güncel siyasi meselelerin malzemesi olmayacak kadar önemlidir. Bu alanların idaresi, genel kurallar yerine daha esnek ve yöneticisinin takdir hakkının ve bütçelenmesinin daha pratik olduğu bir görünüme kavuşması gerekmektedir. Belediye bünyesindeki KUDEB’lerin tekrar ele alınması ve belki de bu meselenin Belediyelerin gündeminden çıkması ya da buraya atanacak personellere ciddi nitelik şartı getirilmesi elzemdir. Bu konuda mevzuat değişikliği şarttır. Kentsel kültür alanları için farklı imar çözümleri düşünülebilir. Bu alanda farazi imar durumu oluşturulup, bunun satımı gündeme alınarak emsal transferi sistemi ile kendisini finanse eden bir görünüm arz etmesi söz konusu olabilecektir. Yani bu alanda mülk sahibi olanlara fazladan imar hakkı vermek ve bu imar haklarını şehrin bir başka yerinde inşaat yapacak kimselere satmasının önünü açan bir sistemden bahsetmekteyiz. Burada satılan hak, sadece bu taşınmaz için kullanılmak zorunda olacaktır. Böylece KAİP içinde kalan mülklerin ihyası kendi içinde bir dönüşüm ile finans kaynağını bulmuş olacaktır. Yine kültür varlıklarının “yatırım amaçlı girişimlere” daha esnek ve kolay biçimde (denetim yetkisinin Bakanlıkta kalması şartı ile) verilmesi, tahsis edilmesi rejimi de gözden geçirilmelidir.

Belirtmek isteriz ki alan yönetimi, sahada yönetişimi sağlamak sadece hukuki alt yapı veya mevzuat düzenlemeleri ile sağlanamaz. Bunun için alan planlaması konusunda pratiğin gelişmesi ve kaliteli yönetim planlarına ve yönetişim anlayışını içselleştirmiş kimselere ihtiyaç vardır (Sarı, 2021)

Girişte de belirttiğimiz gibi, bu öneriler yönetim bilimcilerin işidir. Hukuki olarak yukarıda arz ettiğimiz görünümünden çıkarabileceğimiz başat önerimiz, kent-

sel kültür alanlarına yerel ve özerk yönetimin oluşması ve bunların kurullara entegre bir model ile alınmasıdır. Bu konuda yaptırım ve kolluk desteği net bir biçimde sağlanmış olmalıdır. Buna göre aşağıdaki sorulara cevap bulan bir yaklaşımla yeniden düşünmek zorundayız (Altıparmak, 2020; 2022).

1. Kentsel Sitleri Nasıl Yöneteceğiz? Yerel Siyasete mi terk edeceğiz, yoksa bilimsel bir biçimde mi yöneteceğiz? *Bu sorunun cevabı hemen verilebilir düzeyde değildir. Ancak bilimsel verileri esas alan ve ülke gerçeklerini de ıskalamayan bir yol bulunması mümkündür.*

2. Katılımı sağlamak için neler yapmalıyız? *Katılım konusu dünyanın bir gerçeğidir. Sadece seçimlerde irade ortaya koyma hakkı vermek halkı sürecin dışına itmektir. Bunun için kentsel sitte bulunan herkesi memnun edecek bir yaklaşımı ortaya koymak, yapılabilecekleri yapmak, yapılmayacakların önündeki bilimsel ve hukuki engelleri alan sakinlerine izah etmek gerekmektedir.*

3. Bütçe meselesini netleştirmek için atılması gereken adımlar neler? *Bütçesi olmayan bir idari mekanizma icrai değil istisari nitelik taşır. Bu açıdan alan yönetimi mekanizmalarının kendisine biçilen misyonu sevk ve idare edebilecek bir bütçe yapısı ile teçhiz edilmesi gerekir. Aksi halde yapının kağıt üzerinde var ama gerçekte yok olduğunu hepimiz kabul etmeliyiz.*

4. Başkanlık mı “Alan Yönetim Kurulu” mu yönetmelidir? *Bu en kritik sorudur. Alanlara dair kararların geniş tabanlı bir mekanizma ile ortaya çıktığı ancak kararların icrasının ve karar mercilerinin eşgüdümünün bir başkanda toplandığı bir sistemi düşünmek zorundayız.*

5. Sürdürülebilir koruma için istikrarlı ve uzman bir alan yönetimi nasıl kurulur?

Kaynakça

- Altıparmak, C. (2018). “Taşınmaz Kültür Varlıkları Hukuku Yönünden Koruma Amaçlı İmar Planları”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 13(143), 63-80
- Altıparmak, C. (2020). “‘Urfa Alan Yönetimi Hakkında’ Yeni Bir Model!” İpekyol Gazetesi, 05.10.2020.
- Altıparmak, C. (2022). “Kentsel Sitlerin Yönetimini Yeniden Tasarlamak” Star Gazetesi, 10.12.2022
- Yeşilbaş, E. ve Altıparmak C. (2022). Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yeşilbaş, E. (2022). “Kültür Varlıkları Açısından Sanat Tarihinin Önemi ve Temel Meseleleri”, (Ed. E. Yeşilbaş ve C. Altıparmak) Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku içinde (s.97-115), Ankara: Seçkin Yayınları.
- Biber, H. (2022). “Kültür Varlıkları Yönünden Arkeolojinin Temel Meseleleri”, (Ed. E. Yeşilbaş ve C. Altıparmak) Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku içinde (s.137-151), Ankara: Seçkin Yayınları

- Can, C. (1993). “Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları”
dctfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dctf/article/download/4858/4765, s.307-314
- Uluslan, E. (2016). “Türkiye’de Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planlaması Deneyimi” *İdeal Kent Dergisi*, 7(19), s. 372-401
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. (2019). *Tarihi Çevrelerde Alan Yönetiminin Sürdürülebilirliği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Sarı, V. (2021) “Türkiye’de Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi” (Ed. M. Öztürk) *Tanzimat’tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi içinde* (s.393-430), Ankara: İdealkent Yayınları

Grading of Rural Area Typologies in Metropolitan Municipalities: Rural Area Classification of Neighborhoods in Manisa¹

Rasim Akpınar* - Musa Söztutar**

Abstract

There are various differences in the definitions of rural area that arise due to the specialization of different disciplines such as rural studies; Geography, Sociology, and Architecture. For many reasons such as globalization, technological developments, industrialization, transformation in the agricultural sector, legal changes; it is difficult to define a rural area with the only universal validity. However, standard definitions have been developed by international organizations in order to compare countries with each other on the base of the same criteria. Among all these definitions, the definition of rural area developed by the OECD, which is also used by the EU, is the only one developed on the population criteria, and it is the most widely used definition. Different rural area definitions are also used in Turkey.

The main thesis of this study is that; despite to the adoption of Law No. 6360, along with globalization, technological developments and neo-liberal policies, still there are settlements of different quality and rural levels within metropolitan municipalities and these areas that preserves their rural character need to be graded to various levels. In this study, the main objective is to provide the rural grading of 1089 neighborhoods in Manisa, which has metropolitan status.

Keywords: Rural Area, Urban Area, Manisa, Grading.

---

¹ This article is an expanded version of the paper presented at the City and Civilization Congress and the summary of which was published.

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration. ORCID:0000-0003-1834-6993. This article is based on the results of the TUBITAK 1002 project led by the author.

** RA, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration. ORCID: 0000-0003-0524-7101.

Geliş Tarihi/Received Date: 25.11.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

Büyükşehir Belediyelerinde Kırsal Alan Tipolojilerinin Kademelenmesi: Manisa'da Mahallelerin Kırsal Alan Sınıflandırılması²

Öz

Kırsal alan çalışmaları; coğrafya, sosyoloji, mimarlık gibi farklı disiplinlerin uzmanlık alanına girmesinden dolayı ortaya çıkan tanımlamalarda çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, sanayileşme, tarım sektöründe yaşanan dönüşüm, hukuki değişiklikler gibi birçok nedenden ötürü doğrusu tek evrensel geçerliliği olan bir kırsal alan tanımlaması yapmak güçtür. Ancak ülkeleri bir arada ve aynı kritere göre karşılaştırabilmek amacıyla uluslararası kuruluşlarca standart tanımlar geliştirilmiştir. Bu tür tanımlardan, OECD tarafından geliştirilen ve AB tarafından da kullanılan sadece nüfus ölçütüne göre yapılan kırsal alan tanımı en yaygın kullanılan tanımdır. Ülkemizde de farklı kırsal alan tanımları kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın temel tezi; küreselleşme, teknolojik gelişmeler, neo-liberal politikalar ile birlikte 6360 Sayılı Kanun'un kabulünün aksine büyükşehir belediyeleri içerisinde farklı nitelik ve kırsallık düzeylerinde yerleşimler bulunmaktadır ve kırsal karakterini sürdürmekte olan bu alanların farklılıkları kademelendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada temel amaç büyükşehir statüsüne haiz Manisa'da bulunan 1089 mahallenin kırsal alan kademelenmesinin sağlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Alan, Kentsel Alan, Manisa, Kademelenme.

---

² Bu makale, 22-23 Kasım 2022 tarihlerinde düzenlenen Şehir ve Medeniyet Kongresi'nde sunulan ve özeti yayımlanan aynı başlıklı tebliğin genişletilmiş halidir.

Introduction

The only basis of definition of rural area in Turkey is shaped by demographic criteria. In this context, the settlements with a population of over 20,000 are accepted as cities and other settlements as rural areas. This situation brings paradoxes in the countryside-city, and rural-urban concepts when factors such as socio-economic transformation in rural areas, social transformation experienced in cities, and Law No. 6360 are considered together. As a result, the definition and territorial representation of the countryside-city concepts is blurred. The purpose of this article is to rethink the classification of rural areas through these paradoxes.

By the "Law No. 6360 on the Establishment of Metropolitan Municipalities and Twenty-Seven Districts in Fourteen Provinces and Making of Amendments to Certain Laws and Decree Laws", which came into force in Turkey in 2012, an urban area classification was introduced to cover the entire metropolitan city boundaries. This situation has blurred the separation of rural and urban areas by bringing with it the result of removing the legal entity of the villages and turning them into neighborhoods. It is important to focus on the possible effects of this legislation in cities such as Manisa and Balıkesir, where the agricultural sector is concentrated, the rural service load is high, and mountain-forest villages are outnumbered. It can be said that it is worth to investigate, taking the Manisa Metropolitan Municipality as the center, whether it is reasonable to give a village 160 km away at an altitude of 1,000 meters (Akıncılar Neighborhood in Demirci District) and a place in the center of the city with the same status as the neighborhood, and whether there is a rural development acquis for the services provided by the municipalities established for "urban" services and in their jurisdictions, especially considering the agricultural and livestock policies, and rural development policies. After this law, the number of villages in Manisa that were abolished was 132. In addition, considering that 648 forest villages were included within this scope, a total of 780 rural areas were declared urban areas on paper without self-exposure to change in sociological sense. In other words, the existence of villages with legal personality, which were local administration and managerial units, important subject of forest legislation, has ceased to exist in metropolitan municipalities. This article aims to conduct the urban-rural classification in Manisa on a neighborhood scale.

Ambiguous Areas: Hybridization of the City and the Countryside

Studies conducted in rural areas have an interdisciplinary character. Therefore, the definitions that emerge at the descriptive level differ as it is the subject of different disciplines such as Geography, Sociology, City and Regional Planning, and Architecture. General definitions developed for rural areas are considered as

an integral part of the progress strategies and administrative structures of countries in the form of a reflection of the society and cultural value judgments in which they emerge. However, the cultural, social, economic, demographic, and spatial differences that fill up rural areas, together with the driving force of changing conditions in the process, make it difficult to define a rural area clearly (Erdem, 2012).

The criteria that are taken into focus in determining spatial settlements as rural or urban areas vary according to the statistical types described. Therefore, as in other countries, there are different rural area definitions used in Turkey. However, standard definitions have been developed by international organizations in order to develop comparative approaches by considering all countries in the world together. Among the definitions identified in this context, the definition of rural area developed by the OECD and also used by the EU is the most widely accepted one. According to this definition, which is also used to determine regional typologies, settlements with a population density of less than 150 people per square kilometer within the framework of administrative limits are considered as rural areas. The main reason the OECD uses population density in classifying rural areas is that, by evaluating people and space together, trying to eliminate the negative effects of differences in sizes of local units at various levels (Kayıkcı, 2009). Eurostat (2016) defines rural areas as areas other than urban areas, while describing urban areas as areas with a minimum population of 5,000 and a population density of at least 300 inhabitants per km². The European Commission (1999:23) evaluates rural areas by the economic, natural, and cultural complexity with its definition focusing on population density, agricultural and natural resources. The European Union (EU) describes rural areas as follows (Ballas, Kalogerisis and Labrianidis, 2003:12):

- Densely populated areas,
- Moderately populated areas,
- Least densely populated areas.

In the legal regulations implemented and statistical studies conducted in Turkey, the definitions of rural areas are as follows:

- According to the Village Law No. 442 of 1924, settlements with a population of less than 2,000 are defined as villages.
- According to Köy Envanteri [English: Village Inventory] (1997), regardless of the population criteria, all settlements with the status of subdistrict, village municipality, and village have been identified as rural areas.
- According to the General Population Census (2000), village population corresponds to the sum of the village and subdistrict populations, and city population to the population within the municipal boundaries of the provincial and district centers.

- Also, within this framework, according to the Report of the Eighth Development Plan Rural Development Policy Subcommittee (2000), rural areas, in a clear statement, defined as areas outside urban settlements, are considered as areas that include some concrete-objective elements that are descriptive in their natures. Within this framework;
  - Vital activities and economic relations in the countryside are largely shaped by the use and utilize of natural resources.
  - The economic, social, and cultural development process of spatial structures is relatively slow.
  - The level of reflection of technological advances in social life and production structures is relatively delayed.
  - Traditions and customs from the past have impressive power over lifestyles and rules.
    - Lifestyles and consumption patterns are relatively traditional.
    - Face-to-face human relations in the social sphere are widespread.
- According to the Eighth Five-Year Development Plan (2001), in which the definition of rural area is referred to through the rural-urban contrast, settlements with a population of 20,000 or more are considered cities, and it is emphasized that the population below this criterion shall qualify rural areas.
- According to the General Agricultural Census (2001), all villages and settlements with a population of less than 25,000 on "village general information survey" and "agricultural business lists"; and in addition, all villages, and provincial and district centers with a population of less than 5,000 would be considered rural areas, according to the agricultural business survey.
- According to the distinctive elements in the Household Workforce Surveys, the settlements with a population of less than 20,000 shall be defined as rural.
- According to the Population and Health Survey (2003), all settlements with a population of less than 10,000, regardless of their administrative status, such as the provincial and district centers, are considered rural areas.
- It has been ruled by the Municipal Law No. 5393 (2004) that municipal organizations shall be established in settlements with a population of 5,000 or more. In this context, villages must meet a total population of 5,000 criteria and be within the determined distance criteria in order to unite and establish a municipality.
- According to the National Rural Development Strategy (2006), areas other than urban settlements with a minimum population of 20,000 are considered rural areas.
- According to the Ninth Development Plan (2006), as outlined in the National Rural Development Strategy Document, rural areas are defined as areas other than urban settlements with a population of 20,000 or more.

➤ Finally, according to the Report of the Ninth Development Plan Subcommittee on Rural Development Policies (2005), at first glance, rural areas are classified with low population density settlements. In addition, the areas where the level of income rate and of benefiting from education and health services, which are accepted as human development indicators, are low, the income opportunities of individuals are largely dependent on natural resources and climate, and the social-cultural structure is shaped by traditions, are classified as rural areas.

The criteria, which are generally accepted in the statistical data developed for the determination of rural areas in Turkey and are also considered remarkable by TURKSTAT, point to the definitions used in the separation of countryside-city and village-city as previously stated.

In this context, the definition of a city (areal/spatial definition): Settlements with a population of more than 20,000 are considered cities, and other settlements other than this are considered rural areas. Settlements with a population of less than 10,000 are classified as rural. On the other hand, in the acceptance, which was valid from 1965 to 1985, the population criterion of urban settlement was determined by having a population of 10,000 or more. However, in 1982, a SPO survey of 288 settlements with a population greater than 10,000 was conducted, taking into account the effects of changing conditions. In this research, twenty-eight criteria such as employment areas of the population, number of companies, number of bank branches, telephone subscription etc. were revealed in rural-urban determination. Accordingly, when the evaluations were made, it was observed that 80% of the settlements that exceeded the threshold values of being a city were settlements with a population of over 20,000. Thus, the requirement for a population of 10,000, which until that day was considered a threshold for rural and urban segregation, was updated to 20,000 (National Rural Development Plan, 2010-2013:14).

With globalization, both the total population size and the urban population ratio continue to increase in the world. This population growth causes significant functional changes not only in urban areas, but also in rural areas. Since the 1960s, the growth of cities in both Europe and north America has led to diversification of economic activities and differentiation of land use in urban and rural areas (Bonjie, 2001). The basis of this project is the need to define new rural areas in Turkey by taking into account the new developments observed in rural area identification in transnational organizations such as the OECD and the EU, based on the fact that only a narrow demographic threshold (settlements with a population below 2000 – the Village Law) is used to define rural areas in Turkey.

The adoption of all metropolitan provincial boundaries as urban areas, and converting villages into neighborhoods, by the adaption of the "Law No. 6360 on the Establishment of Metropolitan Municipalities and Twenty-Seven Districts in Fourteen Provinces and Making of Amendments to Certain Laws and Decree

Laws” which came into force in Turkey in 2012, has blurred the rural and urban area distinction. Another process that complicates the separation of the countryside and the city is that the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) accepts all district centers as cities. Accordingly, Yalıhüyük district of Konya, which is a district civilian administration unit with a population of about 1900, is considered city by the TURKSTAT. Within this framework, the countryside-the city data prepared by the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) that embodied the dramatic decline of rural areas in Turkey has emerged. For example, according to the results of the 2017 Address Based Census, 74,761,132 people reside in 921 districts and 81 provincial centers considered city centers, in total 1002, amounting to 92.5% of the country's population. In the remaining 18,336 villages and 396 towns, 18,732 rural settlements had a rural population of 6,049,393 people.

With globalization, technological developments and neo-liberal policies, the concept of city and rural area is transforming. In the case of the Netherlands, it is seen that rural areas are under intense housing use and urbanization pressure because rural areas are located very close to urban areas. There is no difference gap between the countryside and the city in terms of economic structure, public and service delivery. In addition, when looking at the quality-of-life indicators, it is also seen that the quality of life in general is relatively high in rural areas compared to urban areas (Steenbekkers et al., 2006:120). In the case of China, as a result of the rapid development and spread of cities, the surrounding villages remained within urban areas. For these emerging settlements, the phrase “urban villages” has been coined. In this way, the land was transformed without actually changing hands and took on a different functional structure. There are either very limited agricultural activities in these settlements or not at all. Renting a house or a room is the main source of income for those who migrate to the cities and remain in the low-income group. (Hao, Sliuzas, and Geertman, 2011).

Today, in Turkey, too, we observe that rural areas are transformed administratively and functionally in parallel with the developments in the world. Ibrahim Yasa's conceptualization of "Satellite City Hasanoğlan" in the social structure research carried out on the town of Hasanoğlan in Ankara in 1945 is a much more valid definition for rural service loads in the thirty metropolitan areas today in Turkey. Mountain villages (now neighborhoods) and large farm settlements in around Yuntdağı in the city center of Manisa can be given as examples of this phenomenon. In addition to all this, we can say that the socio-cultural and socio-economic structures of rural areas are changing with the reverse migrations from cities to rural areas (urban-to-rural migration, welfare migration). As a result of the high income and highly educated class living in the cities prefers rural areas that are calm and intertwined with nature to live, and the placement of educated new farmer profile in rural areas, which is a result of the grants and cheap loans provided by institutional structures such as Rural

Development Support Institution, Ministry of Agriculture, and Development Agencies, change the socio-cultural and socio-economic structure of rural areas.

The fact that large multinational companies started to operate on large agricultural lands also forced the transformation of the countryside. This transformation is not only influenced by the developments that have emerged within the agricultural sector itself, but also increases in the demands of industrial organizations to be located in rural areas. When situations such as the concentration of modern agricultural activities in rural areas, the gathering of structures operating in the forest industry in rural areas and the spread of tourism-oriented activities to rural settlements are considered holistically, it turns out that rural settlement forms have completely transformed from their past function and identity in the current process.

Therefore, such activities carried out in the countryside also have an impact on the socio-economic and socio-cultural situation of local residents. At the same time, these developments have the effects that will trigger a general transformation in rural areas. Taking the above briefly mentioned points into consideration in general; today, rural areas undergo a transformation in a managerial, functional, socio-cultural, and socio-economic way, and instead of being a specific point center in metropolitan provinces, field representation of cities with a general scope is being started. In the context of Turkey, this process, which is experienced with the driving force of the rapid globalization, reveals conflicts in concepts that refer to the city and the countryside, rural and urban, blurring the definition of the concepts and their areal inclusiveness.

The main legal source of rural identification in Turkey is the Village Law of 1924. According to this, "The settlements with a population of less than two thousand are called villages.". People who have common properties such as mosques, schools, highlands, summer pastures, coppice forests and live in mass or scattered houses form a village with their vineyards, gardens, and fields" (Çaglar, 1990:20). When this definition is approached from a sociological point of view, the definition of village (rural) settlement means spatial settlements in which the division of labor is not developed, the economy is largely based on agriculture, the extended family type, face-to-face neighborhood relations are dominant, and communities that differ from urban communities in this respect. These communities, which are referred to under the concept of village, are located in geographical and ecological areas separate from other communities and have a workforce specific to their structural characteristics. In addition, they are human settlements with a less populated population than the city with their own social organization, culture, proper name, and history. (Arı, 1986:17).

In the identification of the rural area, different variables such as population density, population loss and population growth rates and settlement sizes, local economic structure and local landscape are used (Akder, 2002; Ballas et al., 2003; Baum et al., 2004; Bryden, 2002; Ilbery, 1998; Labrianidis, 2004; Gülümser et al.,

2010: 135). The differences in rural area definitions, in fact, are not shaped only between countries and according to the criteria in administrative definitions. In addition, important distinctions emerge between scientists from different scientific disciplines who focus on identification efforts. For example, scientists conducting research under social sciences such as sociology, urban and regional planning, and economics have made and continue to make rural area descriptions according to the approaches offered by their scientific dynamics. These differences, which arise at the scientific level, are moving away from coming to a common and reconciled definition every day. Therefore, it can be stated that the distinctions of rural areas that move away from comprehensibility by including different elements are becoming increasingly complex (Bakırçı, 2007:7).

The OECD document titled "The Future of Rural Society", published in 1988, categorizes the degree of integration between national economies and rural areas. According to it,

- **Integrated Rural:** These areas stand out with their employment structures, which are realized due to a growing population and non-agricultural sectors. At the same time, agricultural activities play a key role in the use of soil in these areas. With a growing population and environmental, social, and cultural heritage, these areas face serious threats. Finally, the proximity to large city structures in terms of distance criteria is discussed within the characteristics of such areas.

- **Moderately Rural:** These areas are relatively far from urban settlements. However, the existence of large-scale farm systems with an economic structure in which the agricultural and non-agricultural sectors are intertwined at various levels are the main determinants of such areas.

- **Fully (Remote) Rural:** They are areas with low population densities. In addition, the income level is quite low. With the lack of young population, the presence of the elderly population attracts more attention. Its economy, which is mainly based on agricultural employment, accessibility to low-quality basic service provision, and topographic features that will cause isolation from the environment/surroundings are also common features of such areas.

When the literature in Turkey is examined, it is understood that there are no definitions that will reach a diversity in the definitions of rural areas, and definitions with very similar characteristics are made. Accordingly,

- It is a name mostly given to grasslands or sparsely afforested places located outside cities and gardens. Settlement such as villages and farms outside the city, in the middle of cultivated lands or in pastures and meadows are called rural settlements. Rural settlement is a response/counterpart (???) to urban settlement (İzбірak, 1992:201).

- A rural settlement, with its vineyards, gardens, fields, and pastures, is an organic piece of land on which it lives, which, unlike the city settlement, grows only soil crops and lives on it. (Tanoğlu, Ali, 1969:253).

• They are places where the population is low, mostly without municipal organizations, [residents'] livelihoods are based on soil and animal husbandry, infrastructure and superstructure services are not developed, the people continue their traditional lifestyles, and the service sector is hardly developed. (Şahin, 2009: 111).

• Fields, vineyards, forests, pastures, rural dwellings, and empty areas outside the city settlement area are called the countryside. The settlements created by those who earn their livelihoods mainly from agriculture, forestry and animal husbandry in these areas are called rural settlements (Zaman, 2010: 114).

They are settlements located in the area other than the city and town areas, whose functions have not developed compared to the cities and towns, and which have a lean feature in the natural environment (Özçağlar, 2011:84). Rural settlements are places where the livelihoods are mainly earned from agriculture, animal husbandry, and forestry (Atalay, Ibrahim, 2011:46). The countryside is a settlement where the division of labor is not developed, the economy is largely based on agriculture, there are large family structures and face-to-face neighborly relations continue. For this reason, it is separated from densely populated communities in urban areas and refers to places where less populated rural communities live (Geray, 1975:45). Within this framework, all areas outside the city are considered as rural areas. The rural area covering the entire area is defined as outside the economic activities (industry and services sector) of the city (Tekeli, 2016: 125). It is understood that the discussions about the concept of rural area refer to all village settlements within a country (Soysal, 1998:16). The village, which is the smallest management unit in Turkey, is different from the cities and is based on agriculture in terms of social and economic life (Doğanay, 1997:253-254). Village is a place, where there are village common goods such as mosque, school, cemetery, threshing floor, fountain, well, spring, pasture, highland, summer pasture, winter quarter, grassland, grove, coppice forest, etc., benefited by village place, and community, home community, vineyard, garden, fields, animals, separated from settlements by borders (Tanoğlu, 1969:272). The village is a small settlement unit, dominated by the agricultural economy and way of life in a narrow sense. The village is a rural settlement. The village is a single-purpose settlement (resort, etc.) (Sanır, 2000:180). Continuous rural settlements, with or no municipality, which do not have a town feature, are called villages (Özçağlar, 2011:87). Settlements where the economic structure is widely based on agriculture, which have their own social relations, constitute the smallest administrative unit with the boundaries of a particular settlement zone and have a population of less than two thousand, are called villages (Şahin, 2009:112). The village is the smallest administrative unit with certain administrative boundaries, a population of less than two thousand, mostly dominated by agricultural and animal husbandry activities, and where the administration is maintained by the *mukhtar* [neighborhood representative] (Zaman, 2010:115).

Villages are the smallest administrative units, where people carry out various activities, have small populations and have separate lifestyles from urban settlements, agriculture and animal husbandry activities are dominant, and the industrial and services sectors are not developed (Arıbaşı, 2010: 206-207). Although it is not possible to make a definitive definition of village, a village has a rural character and constitutes the smallest of the mass settlements (Tümertekin and Özgüç, 2012:381). According to the definition made in the Five-Year Development Plan, the village is a settlement with a population of up to two thousand, which is the smallest administrative unit with a certain settlement boundary, with its economic structure based mainly on agriculture, its own social relations (Çevik and Tekinel, 1998:33).

Despite all these definitions, the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) uses two different definitions based on the rural area statistics. Accordingly,

- The administrative status of a settlement is the main criterion for shaping the definition of a rural area. Therefore, all other settlements except provincial and district centers are accepted as villages (including towns). In the context of this administrative criterion, TURKSTAT produces statistical data on village-city separation.

- In other definition, the main criterion is determined as population work. The City Threshold Survey (Turkish: Kent Eşiği Araştırması), which was completed by the Turkish State Planning Organization (SPO) and concluded in 1982, has revealed important findings within this framework. According to this study, the population of settlements with urban characteristics in a minimum sense was determined as twenty thousand. According to this criteria, rural-urban separation statistics started to be prepared by TURKSTAT after 1988.

In the National Rural Development Strategy-I document covering the years 2007-2013, the definition of rural-urban mentioned above has been adopted as the basis for rural policies in Turkey. According to this definition, rural settlements consist of provincial and district centers, towns, and villages with a population of less than twenty thousand.

In addition, in the top policy document of the "National Rural Development Strategy (2014-2020)", studies on rural area identification were continued. In this context, the definition of a new rural area according to current conditions shall be carried out according to the principles of the 2014 program published by the Ministry of Development. At the same time, these identification studies shall be carried out in coordination with various institutions in cooperation with the Ministry of Development and TURKSTAT in the process. In the meantime, previously definitions identified to produce rural data shall be used until the studies mentioned are concluded. A rural area definition will be put forward in a way that will be supported by both national and international resources in accordance with the administrative structure of the country, relevant legislation,

and public structure. At the same time, responsible institutions will be able to develop different eligibility criteria in accordance with the qualifications and functions in rural development activities. Finally, if needed, a general rural index survey will be carried out at the provincial or county level within the scope of the definition of rural area.

This issue was also mentioned in the "2019 Presidential Programme", which is one of the top policy documents. Accordingly, individuals living in settlements with a population of less than 20,000 constitute the target group of rural development activities in Turkey. Within this framework, while 27.7% of the country's population was identified as a rural area in 2012, with the Law No. 6360, the public legal entities of the towns and villages in the provinces that have metropolitan municipalities were abolished and these settlements were converted into neighborhoods. Therefore, this amendment invalidated the population threshold of twenty thousand criteria used for rural-urban segregation for thirty provinces that are metropolitan municipalities. In the case that emerged, rural area statistics developed by TURKSTAT on the scale of Turkey for the aftermath of 2012 became unproduceable. Therefore, in order to produce statistical data on spatial structures, it is necessary to determine a rural area recognition that will not be affected by the differentiation of the local administrative structure with legal changes. Referring to the development plan in the same document, it was stated that the following measure shall be taken: "The definition of rural area shall be revised and the publication of basic national data on a rural-city and provincial basis shall be ensured" (Development Plan p.1027).

At different periods of the history of the Republic in Turkey, many writers and researchers have produced various reports and works in terms of villages, village life or villagers and discussed the village problem in detail. In this context, especially if the developments in the field of rural sociology are summarized, it should be stated firstly that the 1950s were the "golden period" of Turkey in terms of village research. The period we are in today has changed a lot compared to the 1940s. Rapid population growth in the world and Turkey causes function changes and structural changes in both urban and rural areas. Countries have developed various methods and practices in order to cope with this change, to overcome the problems such as urban expansion, destruction of rural areas, loss of agricultural land and to benefit from the change in the most effective and efficient way.

The main thesis of the article is that contrary to the adoption of Law No. 6360 along with globalization, technological developments and neo-liberal policies, there are settlements of different quality and rural levels within metropolitan municipalities and these areas that maintain their rural character need to be classified to different grades. In this article, the main purpose is to ensure the rural classification of 1088 neighborhoods in Manisa, which has metropolitan status.

In this article, the case of Manisa will be analyzed in terms of the structure of the countryside, which has changed rapidly since 1950 around socio-economic dynamics. The socio-economic dynamics that have transformed the Turkish countryside since the 1950s are becoming more pronounced, especially in the case of Manisa. Dynamics such as rapid urbanization movements, rural-to-urban migration, industrialization, the deepening of rural poverty, and finally the loss of legal personality of the villages within the borders of the Metropolitan Municipality, which were integrated with the provincial border with the Law No. 6360, have effective on this.

The gaps or holes that occur with the concentration in cities define the paradox of today's cities. While the intertwining of the growth and shrinking processes of cities causes urban gaps or cities to shift to different natural landscapes, the opposite is also true. In this sense, today's city has a structure where spatial consistency is weak and connections are partially separated, but all decomposed parts remain together. In addition to the ever-changing parameters, these polarities cause to rethink the future of the city and especially the role of the holes in metropolises, especially in the context of the determination of urban-rural boundaries. On the one hand, rural areas in the city periphery are included in the city, on the other hand, it can be encountered that the lands in the city are generally unforeseen and often turn into a rural appearance or blend into nature (Niemann &Schadler, 2012). In a sense, these areas define the ambiguity of the lines between the countryside and the city and the beginning to turn into each other. These changes and new views form the description of a new area between rural and urban areas.

Cities contain both the majority and fastest growing share of the world's expanding population, as well as physical repression, social disorder, and economic insecurity (Plöger, 2007). In this sense, the term "perforated city" was coined to describe a new urban age characterized by simultaneous demographic decline and urban sprawl in the city center and the periphery added to it (Florentin, 2010). The term of the 'Perforated City (German: perforiert Stadt)' was first coined by Prof. Dr. Lütke-Daldrup (2001), in his article in the magazine *StadtBauwelt*, during his tenure as the Deputy Mayor of the city of Leipzig. In the article published in the journal, the term used as 'perforation' emerged from the planning discussions about shrinking cities and urban development. The term perforation mainly aims to describe abandonment in the urban area or dissolution of it, which is caused by the unplanned, consecutive, and long-term emergence of open spaces or reserve areas (Rink &Siemund, 2016). The city is everywhere and in everything. If the urbanized world is now a chain of metropolitan areas connected to communication and transport locations or corridors (airports and airlines, stations and railways, car parks and highways, telecommunications networks and digital information networks), then what is not urban? Town, village, countryside? Maybe, but to a limited extent. The

footprints of the city are in all these places where there is/are coming from the suburb to the center, tourists, remote workers, media, and the way of life is urbanized. The traditional distinction between the city and the countryside is perforated (Amin & Thrift, 2002, p. 2) This expression defines the dominance of urbanization over everything and everywhere, while also stating the state of hybridization of the city and the countryside. By the fact that the distinction between them is perforated, they can turn into each other and the boundary between them becomes increasingly uncertain.

The three most fundamental elements that create spatial distinctions in the city are density, communication/flow network and heterogeneity. These trio are the ones who produce spatial configurations, and thanks to them, cities become places of production, consumption, circulation, work, play, creativity, excitement, and boredom. Cities juxtapose, collect, mix, separate, hide and exhibit nature, people, the built environment, and 'things' in a wide variety of ways. As a result of all this, they provide unforeseen diversity (Amin & Thrift, 2002, p. 2). Gülümsel et al. (2010:137) indicate in their study that previous rural assessments are based on indicators of agriculture, demographics, and social welfare, but current approaches tend to determine different rural indicators on understanding rural dynamics and developing valid and viable policies. In this context, it is seen that a wide range of rural area definitions are made, including different issues such as population, migration, economic structure, equality, social welfare, sustainability, and the environment.

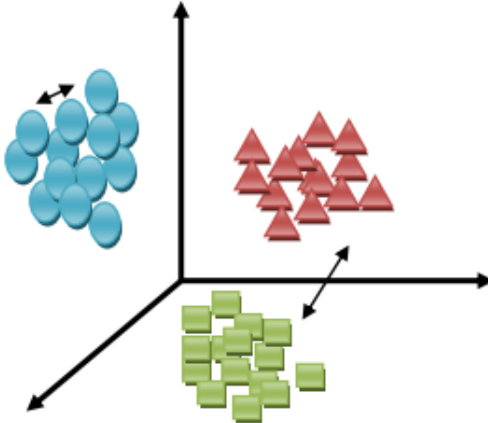
The synthesis of various approaches to the concept of rural areas is shaped by fact that these areas exhibit a human and economic dimensional structure rather than a physical space. In other words, while rural areas have been considered as settlements where basic economic activities such as agriculture, animal husbandry, and forestry are dominant from past to present, the concept of rural area is also interpreted as an indicator of backwardness in the context of various development models developed recently. On the other hand, industrialized or developed countries see rural settlements as areas of benefit with the acceptance of a fundamental key to development (Bakırcı, 2007: 38). Urban and rural fringes are mainly the area where the city and the countryside meet, mix and sometimes clash. In other words, it is a man-made concept where two contrasting environments or ecosystems come, revealing the "edge effect". Considering the fringes that appear on the lands for urban use, it is a land use alone. For this reason, the economic and physical areas where urban and rural characteristics are intertwined, different land use acts, administrative structures and power conflicts in local governments are revealed. For this reason, economic and physical areas where urban and rural characteristics are intertwined reveal different land use acts, and conflicts of authority in their administrative structures and local administrations (Lamb, 1983).

It is difficult to say with certainty that there are stark contrasts between rural life and urban life in today's conditions. The relations that take place in the countryside are not evident as the exact opposite of what is happening in the urban world. In particular, the presence of blurred regions such as the transition areas in the middle of the countryside with the city triggers the tendencies to fringe towards the countryside by bringing with it the escape from the urban centers due to the accumulation and redundancy relations mentioned above. Conceptually, the term fringe is considered as a developing situation between rural and urban boundaries and develops in rural areas around urban areas (Mukherjee 2018). According to Karataş (2007), urban structures with metropolitan characteristics are developing towards the surrounding areas and continue to sprawl to the borders of local cities. The settlements that arise with this process of sprawling and expansion are embodied in the form of a broken pattern that is not continuous, sometimes bouncing, leaving gaps. This resulting formation indicates a form of growth expressed as urban fringe (Akseki 2011). According to Kaygalak (2006), the urban fringes at the center of these new patterns are places that are emerged between the urban center and rural areas and are the scene of a transformation in the structural context together with urbanization processes. In addition to all this, with the close relations created by the globalization process, the sharp differences between these spatial settlements, which are constantly interacting, have started to decrease. Ultimately, this interaction between urban and rural areas caused similarities between these two areas, both social and economic activities and the infrastructure conditions of the settlements. Today, many national and international organizations and disciplines that are focused on rural research have developed rural typologies using various indicators in order to reveal the basic dynamics of the countryside and to develop various and comprehensive political documents on these areas. The indicators mentioned in the creation of these typologies can be expressed as population, migration, economy, social structure, social welfare level, environment, size of settlements and local landscaping and infrastructure services. Among these, demographic-based statistical data such as population and population density level are more in demand. As a result, under the urban-rural framework, scientists, decision makers and administrative organizations have tried to define what/where these areas are. This definition is often emphasized in the studies of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), the United Nations, and the European Union institutional structures. On the other hand, in the context of the Milan approach, rural areas are divided into varieties and have a heterogeneous structure rather than having a single appearance. Therefore, it does not seem possible to make a single universal definition of rural area. (Gülümser et al., 2010: 135-136). As a result, although the terms rural and urban form an understandable expression at the social level, it is very difficult to make a common definition that is universal on international platforms.

Methods, Findings and Discussion

All *mukhtars* (neighborhood representatives) in Manisa were interviewed and the survey was concluded after 2 months of work. In the next stage, clustering was made and mapped on the neighborhood scale. Cluster analysis used in this context is one of the multivariate statistical techniques.

According to this analysis, in an environment where the number of clusters is unknown and there is unclustered data, a classification can be made according to their similarity. The data obtained in this context are clustered in discrete clusters according to their convergence and similarity to each other on a unit or variable basis. In the analysis that emerged as a result of this technique, it is aimed that the data show a homogeneous distribution according to the clusters, while they have a heterogeneous structure among themselves (Çakmak, 1999:188).

Figure: An example of cluster analysis

Stages of cluster analysis

They can be listed as follows:

1. Determining the criteria and variables to be used to determine possible similarities between different units,
2. Clustering units, following the classification of similar units,
3. Determining the suitability of the units prepared according to the clustering process,
4. Supporting the statistical validity of clusters based on the assumption that the eligibility criteria have been established

Variables used in clustering:

- Population (TURKSTAT)
- Number of residences (TURKSTAT)

- Number of workplaces (TURKSTAT)
- Number of people engaged in agriculture (survey data)
- Number of people engaged in trade (survey data)

Model Summary	
Algorithm	Two-Step Cluster
Input Properties	5
Number of Clusters	5

Figure: Two-step cluster algorithm summary

In the research conducted, the Two-Step Cluster algorithm was applied over the five variables mentioned above. As a result of the cluster analysis, it was determined that there were five clusters according to the five variables detected. However, the success and validity of the cluster determined using the Silhouette Index was tested, and it was understood that there was a sufficient level of cluster success in this test.

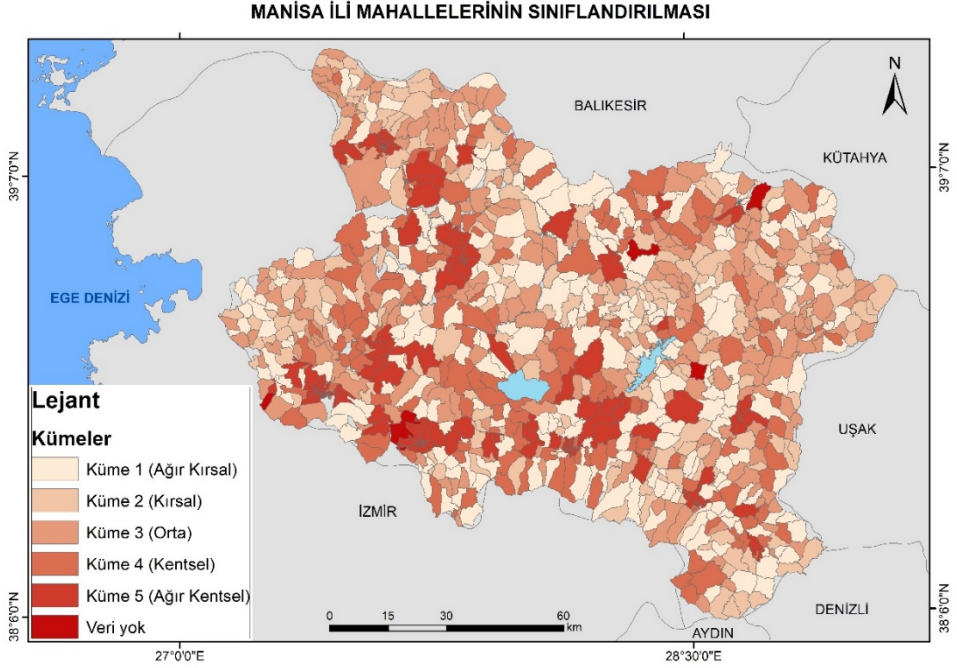
Table: Distribution of the Clusters

Cluster	n	%
Cluster 1	293	26.9
Cluster 2	197	18.1
Cluster 3	242	22.2
Cluster 4	171	15.7
Cluster 5	186	17.1
Total	1089	100.0

The distribution of the clusters is given in the table.

- Cluster 1: Highly Rural
- Cluster 2: Rural
- Cluster 3: Middle
- Cluster 4: Urban
- Cluster 5: Highly Urban

It was found that among 1089 neighborhoods in Manisa, 293 neighborhoods were in the highly rural category, while 186 neighborhoods were in the highly urban category, 242 neighborhoods were in the middle category, which we can call ambiguous area.

It also has been seen in this study that the concept of rural area does not exactly mean the opposite of the city. Because there are many rural areas within the city center. Therefore, we can say that rural area is complementary, not the opposite of the city. It also has been seen in this study that it is not right to equate the rural area with the agricultural area, and to equate the rural area with poverty. The study found that some predominantly rural areas were almost depopulated and deserted.

It also was observed in the study that some rural areas are highly wealthy regions based on agriculture. Based on all these sentences, we can state that rural areas are diverse and heterogeneous today, and therefore it is difficult to produce a single universal definition of rural area. In the study, we saw the existence of vague hybrid areas that we can understand with concepts such as perforated city and fringe.

What we needed most in this study was that there was very little data on the neighborhood scale. Therefore, it is right that the issue of data production on a neighborhood scale should be raised by TURKSTAT and Development Agencies.

In this study, an administrative need that the Law No. 6360, which is known as the "Whole City Law" in public, arises in Manisa has been observed. While maintaining its

services, Manisa Metropolitan Municipality should not consider all neighborhoods to be uniform, and it is recommended to carry out management planning according to the five categories shown on the map above for each district. In this category of five, there are completely urban areas as well as areas that maintain their dominant rural nature. The other three categories are urban areas that are integrated with urban areas, rural areas that tend to integrate with the city and areas with rural quality. As a result, it is deemed necessary for the Manisa Metropolitan Municipality to design its services as a management plan that takes into account qualitative differences in at least five different levels.

There are great differences between the conditions and needs of people living in rural areas and people living in cities. Putting rural areas and urban areas in the same status with the legal arrangement from top to bottom by force will bring along many problems. As a result of the overlapping of the administrative area of the Manisa Metropolitan Municipality with the provincial borders with a legal obligation, the villages within the province lost their legal personality and became the districts of the city. These rural areas need to be planned and developed according to their characteristics. These rural areas need to be planned and developed according to their characteristics. In addition to all this, there is an interaction between rural and urban areas both socially and economically. In order to maintain this interaction between the countryside and the city in a healthy and balanced manner, steps to strengthen the relations between these two areas are becoming increasingly important. The rural planning model to be created in accordance with this purpose should include a roadmap to cover the concepts of rural and urban with a comprehensive approach.

Another issue that emerged in this study is that the rural characteristics of these settlements did not end after the removal of village legal entities and gained neighborhood status within the framework of Law No. 6360, and that not every rural area was equally rural. With the Law No. 6360, it has been understood that there is no homogeneous structure that allows to consider all settlements as urban in metropolitan cities, where each settlement area is described as urban. From this point of view, it can be stated that, as the concluding remark, this study should not be approached as the final end, but rather the process should be considered as a start that encourages different researchers to develop policies in rural and urban areas.

References

- Akder, H. (2002). Linking Agricultural Statistics to Other Data Sources for Analysing Rural Indicators of Social Well-Being and Equity , Bildiri, 8th IWG. AGRI Seminar, OECD, Paris
- Akseki H (2011). Kentsel Yayılmanın Tarım Arazileri Üzerindeki Etkisi, Konya Kenti Örneği. Yüksek Lisans Tezi, S:111, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Amin, A., & Thrift, N. (2002). Cities Reimagining the Urban. Cambridge: Polity Press.
- Arı, O. (1986), Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Anıbaş, Kenan. (2010). Türkiye’de Yerleşme. (Edit: H.Yazıcı, M.K. Koca), Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Atalay, İbrahim. (2011). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya. İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- Bakırcı, M. (2007). Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ballas, D., Kalogeris, T., Labrianidis, L. (2003). A Comparative Study of Typologies for Rural Areas in Europe, Bildiri 43rd ERSa Congress, Finlandiya.
- Baum, S., Frohberg, K., Hartmann, M., Matthews, A., Weingarten, P. (2004). The Future of Rural Areas in the CEE New Member States, Report of Network of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries, Institut für Agrar-Entwicklung in Mittel- und Osteuropa, Germany.
- Bontje, M. (2001). Dealing with deconcentration: population deconcentration and planning response in polynucleated urban regions in Northwest Europe. Urban Studies, 38(4), 769-785.
- Bryden, J. (2002). Rural Development Indicators and Diversity in the European Union, Bildiri, Measuring Rural Diversity Conference, Washington, DC.
- Çağlar, Y. (1990), Köy, Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu, Ankara: TZD Yayınları.
- Çakmak Z. (1999). Kümeleme Analizinde Geçerlilik Problemi ve Kümeleme Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, Kasım, 187-205.
- Çevik, B., Tekinel, O. (1998). Kırsal Yerleşim Tekniği. Ç.Ü. Ziraat Fak. Genel Yayın No. 197, Ders Kitapları Yayın No: A-63, Adana.
- Doğanay, Hayati. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası. MEB Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Erdem M. (2012). Kırsal yerleşim peyzaj kimlik özelliklerinin tespiti, korunması ve geliştirilmesine yönelik değerlendirme matrisi önerisi. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Eurostat (2016). Archive: Rural Development Statistics by Urban-Rural Typology. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Archive:Rural_development_statistics_by_urban-rural_typology&oldid=294503 Erişim Tarihi: 21.06.2019.
- Florentin, D. (2010). The Perforated City: Leipzig’s Model of Urban Shrinkage Management. Berkeley Planning Journal, 23(1). <https://escholarship.org/uc/item/97p1p1jx> adresinden alındı

- Geray, Cevat. (1975). Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 30(1), 45-66
- Gülümser, A.A., Baycan Levent, T., Nijkamp, P. (2010). Türkiye’nin Kırsal Yapısı: AB Düzeyinde Bir Karşılaştırma, İTÜ Dergisi, 9(2), 133-144.
- Gürbüz, Sait, Şahin, Faruk (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınevi.
- Hao, P., Sliuzas, R., and Geertman, S. (2011). The development and redevelopment of urban villages in Shenzhen. Habitat International, 35(2), 214-224.
- Ilbery, B. (1998). “Dimensions of Rural Change”, Inside (Eds: B. Ilbery) The Geography of Rural Change, Pearson Education, Harlow, pp.1-10.
- İzbrak, Reşat. (1992). Coğrafya Terimleri Sözlüğü. MEB Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi: 157.
- Kaygalak, İ., 2006, İzmir’de Karşıyaka-Çiğli Aksının Kentsel Gelişim Süreci Ve Bu Gelişimi Etkileyen Faktörler, Ege Üniversitesi.
- Kayıkcı, S., 2009, Türkiye’de kırsal alan yönetimi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 23-26.
- Labrianidis, L. (Ed.). (2004). The Future of Europe’s Rural Peripheries. Ashgate, UK.
- Lamb, R. F. (1983). The Extent and Form of Exurban Sprawl. Growth and Change, 14(1), 40–47. doi:10.1111/j.1468-2257.1983.tb00395.
- mukherjee J, (2018). Exploring Urban Change in South Asia, Sustainable Urbanization in India, Challenges and Opportunities, E Book, Indian Institute of Technology, <http://doi.org/10.1007/978-981-10-4932-3> .
- Niemann, B., & Schädl, P. (2012). Post-industrial Urban Strategies. M. Pacetti, G. Passerini, C. A. Brebbia, & G. Latini (Dü) içinde, The Sustainable City VII: Urban Regeneration and Sustainability (Cilt 155, s. 35-46). Wit Press.
- OECD (1988). Kırsal Toplumun Geleceği.
- Özçaglar, Ali. (2011). Coğrafyaya Giriş. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Plöger, J. (2007). Leipzig City Report. ESRC Research Centre, Centre for Analysis of Social Exclusion. London: CASE. [http://eprints.lse.ac.uk/3622/1/Leipzig_city_report_\(final\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/3622/1/Leipzig_city_report_(final).pdf) adresinden alındı
- Rink, D., & Siemund, S. (2016). Perforation als Leitbild für die schrumpfende Stadt? disP-The Planning Review, 52(3), 50-60. doi:10.1080/02513625.2016.1235879
- Sanır, Ferruh. (2000). Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Soysal, Mustafa. (1998). Köy Sosyolojisi. Ç.Ü. Ziraat Fak. Genel Yayın No. 211, Ders Kitapları Yayın No: A-66, Adana.
- Steenbekkers, A., C. Simon en V. Veldheer. (2006). Thuis op het platteland. De leefsituatie van stad en platteland vergeleken. Den Haag: Social en Cultureel Planbureau, 120123.
- Şahin, Salih. (2009). “Türkiye Beşeri Coğrafyası” İçinde (Edit: S.Karabağ, S.Şahin), Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tanoğlu, Ali. (1969). Nüfus ve Yerleşme. Cilt:1, İstanbul: İ.Ü. Yay. No. 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Neşriyatı No:45, Taş Matbaası.
- Tekeli, İlhan. (2016). Dünyada ve Türkiye’de Kent Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri. Ankara: İdealkent Yayınları.

- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2012). Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Yasa, İbrahim (1969). Hasanoglan Köyünün İçtimaî - İktisadî Yapısı, Ankara, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Yasa, İbrahim (1969), Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoglan Köyü - Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Zaman, Mehmet. (2010). “Yerleşme Coğrafyası” İçinde (Edit: C. Şahin) Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, s.109-135.
- 2010-2013 Ulusal Kırsal Kalkınma Planı.
- 2014-2020 Ulusal Kırsal Kalkınma Planı.
- 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı.

İbn Haldun'da İctimai Yapı, İctimai Değişme ve İctimai Değerler*

Sefa Altay**

Öz

İbn Haldun'un kurmuş olduğu "İlm-i Umran", ictimai düzene dair birbirinden farklı, aynı zamanda da birbiriyle ilişkili birçok unsuru içerisinde barındıran bir ilimdir. Araştırmada, bu ilmin konuları içerisine giren ictimai yapı, ictimai değişim ve ictimai değerler bütünlüklü biçimde analiz edilmektedir. Araştırma, teorik nitelikte olup doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirilmektedir. İbn Haldun'da ictimai yapının kuruluşunun temeli, 'insan doğası' fikrine dayanmaktadır. Bu bağlamda ictimai yapının kuruluşu bir zorunluluk arz eder. İctimai yapının değişiminin temeli ise tarihsel değişimdedir. Tarihsel süreç bir devingenlik arz ettiğinden ictimai yapının değişimi de bir tür devingenlik arz etmektedir. İctimai yapının asli karakteri Bedevilik'e dayanırken süreç içerisinde umranın karakteri Hadarilik biçiminde şekillenmektedir. Bu değişim temelde iktisadi, siyasi, mimari, ilmi olmak üzere birçok ictimai unsuru etkilemektedir. Bunların yanında ictimai değerler de birtakım değişimlere uğramaktadır. Bu değişim temelde asabiyet, din ve ahlakta görülmektedir. Bu değerler Bedevi Umran'da olumlu nitelikteyken Hadari Umran'da ise bozulup olumsuz niteliklere sahiplerdir. İbn Haldun'un ictimai düzen fikri ve değişim ilişkisi kemalden zevale giden bir süreci betimlemektedir. Fakat sürecin sonundaki zeval aynı zamanda bir başka kemalın de habercisidir. Sonuç olarak İbn Haldun, ictimai düzene dair fikirlerini karşılıklı etkileşim ve bütünlük içerisinde üretmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, ictimai yapı, ictimai değişim, ictimai değerler

---

* Bu makale, "İbn Haldun'un 'İlm-i Umran'ı ile Klasik Sosyoloji Kuramlarının Karşılaştırmalı Analizi: Metodoloji, Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme ve Toplumsal Değerler' adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir."

** Araştırma Görevlisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kilis/Türkiye * E-posta: sefaaltay@kilis.edu.tr ORCID: 0000-0003-0566-6461
Geliş Tarihi/Received Date: 02.12.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

Social Structure, Social Change and Social Values in Ibn Khaldun

Abstract

“İlm-i Umran” founded by Ibn Khaldun, is a science that contains many different and at the same time interrelated elements regarding the social order. In the research, social structure, social change and social values, which are included in the subjects of this science, are analyzed in an integrated manner. The research is theoretical and is carried out by document analysis method. The foundation of the social structure in Ibn Khaldun is based on the idea of 'human nature'. In this context, the establishment of a social structure is a necessity. The basis of the change of the social structure is in the historical change. Since the historical process is dynamic, the change of social structure also presents a kind of mobility. While the main character of the social structure is based on Bedouin, the character of umran is shaped in the form of Hadari in the process. This change basically affects many social elements such as economic, political, architectural and scientific. In addition to these, social values also undergo some changes. This change is basically seen in asabiyya, religion and morality. While these values are positive in Bedouin Umran, they deteriorate and have negative qualities in Hadari Umran. Ibn Khaldun's idea of social order and the relationship of change describe a process from perfection to decay. But the decay at the end of the process is also a harbinger of another perfection. As a result, Ibn Khaldun produces his ideas on social order in mutual interaction and integrity. Can a school derived from these ideas be established today? the question needs a fundamental answer.

Key Words: Ibn Khaldun, social structure, social change and social values

Giriş

İbn Haldun, içtimai düşüncelerini bütünlüklü bir örgü içerisinde şekillendirmektedir. Bu düşüncelerini; içtimai düzenin temelleri, otorite yapısı ve biçimleri, ilimlerin sınıflandırılması ve eleştirisi, kültürel unsurlar gibi birbirinden farklı fakat aynı zamanda da birbirini etkileyen birden fazla alanı içerecek biçimde geliştirmektedir. Bu yüzden İbn Haldun üzerine çalışan araştırmacılar, onun birçok modern ilmin kurucusu olduğunu iddia etmişlerdir.

Araştırma temelde; İbn Haldun'un düşüncesinde içtimai düzenin yapısı, içtimai düzendeki değişim ve içtimai düzende varlık bulan değerleri konu edinmektedir. Bunlarla birlikte, İbn Haldun'un insan doğası fikri, iktisadi düşünceleri, fikirlerinin modern sosyologlarla benzerlikleri gibi alt konular da araştırmanın kapsamındadır. Araştırmada, İbn Haldun'un içtimai yapı, içtimai değişme ve içtimai değerlere yönelik düşüncelerinin açık/net ve bütünlüklü bir şekilde anlatılması hedeflenmektedir. Araştırma, teorik nitelikte olup doküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Doküman analizi yöntemi, basılı veya elektronik kaynaklardaki anlamı ve bakış açısını ortaya çıkarmaya dayanan bir sistematige sahiptir. Kitap, makale, rapor, broşür, sosyal medya iletileri gibi birçok farklı doküman tipi vardır (Bowen, 2009, s.27). Araştırmada doküman olarak kitap, makale, bilimsel bildiri metinler kullanılmıştır. Araştırmada temel kaynak İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı eseri olmakla birlikte İbn Haldun üzerine çalışmış düşünür ve sosyologların kaleme aldıkları kaynaklarda kullanılmıştır.

Araştırmada ilk olarak, İbn Haldun'un içtimai yapıya dair düşünceleri açıklanmaktadır. Bu bağlamda, İbn Haldun'un 'insan doğası' fikri temelinde içtimai düzenin gerekliliği temellendirilmektedir. Devamında İbn Haldun'un 'umran' olgusuna yüklediği anlam ve umranın unsurları ele alınmaktadır. Son olarak da umranın Bedevi ve Hadari şeklindeki ikili karakterine dair bilgiler sunulmaktadır. İkinci olarak araştırmada, İbn Haldun'un içtimai değişime dair düşünceleri aktarılmaktadır. Bu bağlamda, İbn Haldun'un içtimai değişimin temeli olarak gördüğü 'geçim yollarındaki farklılık' meselesine açıklık getirilmektedir. Devamında, değişimin Bedevi Umran-Hadari Umran düzleminde gerçekleştiği ifade edilmekte ve bu umran tiplerinin temel özellikleri açıklanmaktadır. Üçüncü ve son olarak da İbn Haldun'un düşüncesinde içtimai değerlerin açıklaması yapılmaktadır. Bu bağlamda asabiyet, din ve ahlak değerleri ekseninde bir anlatım sergilenmektedir. Son olarak da İbn Haldun'a göre değişim ve dönüşümün kemalden zevale doğru ilerlediği vurgulanmak suretiyle içtimai değerler teorisinin bütünlüklü bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

İbn Haldun'da İçtimai Yapı

İbn Haldun'un içtimai yapıya dair açıklamaları, 'insan doğası'na dair düşünceleri etrafında şekillenmektedir. İbn Haldun (2015, s.213) bu bağlamda, 'insani içtima'yı (insanların bir arada yaşamalarını) zorunlu bir olgu olarak değerlendirir. Bu zorunluluk temelde; insanların iç ve dış saldırılarla başa çıkma ve temel gıda maddelerine ulaşma gerekliliklerinden kaynaklanmaktadır. İbn Haldun, bu iki durumla insanların tek başlarına mücadele edemeyeceklerini düşünmektedir. İbn Haldun'un bu anlatısı temelde, insan topluluklarının bir araya gelmesini ve bu bir aradalığı sürdürmelerinin imkanını temellendirmektedir. Bu bağlamda insanların bir araya gelmeleri zorunluysen, bir arada yaşamaları ise birbirleriyle yardımlaşma ve ortak bir amaç uğruna hareket etme kapasitelerine bağlıdır.

İbn Haldun *Mukaddime*'de, insan doğasına dair kendinden menkul bir bölüm oluşturmasa da eserinde yer alan farklı bağlamlarda ifade bulan insan doğasına dair görüşlerinin içtimai düşüncelerine temel oluşturduğunu söylemek isabetli olacaktır. İbn Haldun (2015, s.333), insanların tabiatları gereği hayra/iyiliğe veya şerre/kötülüğe yönelebilen bir varlık olduğunu ifade eder. Ayrıca insan, kendi haline/başboş bırakılırsa birbirlerine zarar verecek huylara sahiptir. İnsanların birbirlerine zarar vermesinin önüne dini ve beşerî müeyyideler geçmektedirler. Yani İbn Haldun'da içtimai organizasyon, insanın doğasının bu ikili karakteri üzerine inşa olmaktadır.

Bu bağlamda Dhaouadi, İbn Haldun'un insanın doğası fikrini üçlü bir sınıflandırma üzerinden anlamaktadır. İlki, insanın 'fitrat'ını konu alan iyi özelliklere sahip olan insan doğasıdır. Buna göre insan, doğuştan temiz ve kirlenmemiş bir halde olduğundan insanın bu doğası temelde iyi niyetle bezenmiştir. İkinci insan doğası ise 'düalistik' bir yapıyı arz etmektedir. Bu doğaya sahip olan insan hem iyi hem de kötü eylemlerde bulunabilmektedir. Üçüncü insan doğasına sahip insanlar ise 'saldırgan'lık temelinde hareket etmektedirler. Bu insan doğasına sahip olan insan, hayvani nitelikli düşünceler üretmekte ve bu yönde eylemlerde bulunmaktadır (2008, s. 580). Yani insan doğası hem doğuştan gelen özellikleri ihtiva ederken hem de içtimai düzende şekillenen yapıya dinamiklik kazandırmaktadır. Bu dinamik yapı, içinde bulunulan umranı şekillendirmekle birlikte aynı zamanda da umran vasıtasıyla da şekillenmektedir. Dhaouadi, İbn Haldun'un insan doğasının ikili tasnifini benimsemekle birlikte İbn Haldun'un insan doğası anlatısında ikircikli bir yapı bulunduğunu da vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, İbn Haldun'un ikili biçimde açıkladığı insan doğası anlayışından çok da farklı değildir. Ancak bu açılım, insanın farklı durumlarda farklı biçimlerde davranabileceğini vurgulaması açısından önemlidir.

İnsanların birlikte yaşamalarını mümkün kılan iki temel unsur (saldırıları karşı koyma ve gıda maddelerine ulaşma) açıklandıktan sonra bu yapının sürdürülmesi/barışın daimî olması için gerekli olan bir diğer unsur olan "vaz'i hakim"

(başkan/lider) olgusunun da açıklanması gerekmektedir. Bu otoritenin oluşumundaki temel güç asabiyettir. Asabiyet hem otoritenin belirli bir kişi veya grupta toplanmasını hem de bu otoritenin sürdürülmesini sağlamaktadır (İbn Haldun, 2015, s.376). İbn Haldun'a (2015, s.333) göre insanların doğasında hayvani bir yön bulunduğundan, bunun bastırılması için bir "vaz'i hakim"e ihtiyaç duyulmaktadır. Eğer ki bu yön bastırılmazsa insanlar birbirlerine zulmedecekler ve toplumsal düzen bozulacaktır. Bunun engellenmesindeki temel faktör; insanların çatışmalarını gerçekleştirmeden önce engelleyecek veya gerçekleşen çatışmaların adaletle sonlandırılmasını sağlayacak bir otoritedir (Arslan, 2014, s.158). Bu bağlamda otorite, insanlar arasındaki çatışmaları engelleyen bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak hem umranı mümkün kılması hem de umrandaki düzenin sürdürülmesini sağlaması açısından İbn Haldun'un insan doğası fikrinin içtimai yapının temel yapıtaşı olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Haldun insani içtimayı, 'umran' kavramıyla karşılamaktadır. İbn Haldun bu kavramı, içtimai yapının birçok faktörünü içine alacak kapsamda kullanmaktadır. Bu bağlamda umran; insanların bir arada yaşama imkanını, içtimai yapının unsurlarını, içtimai kurumları, ilimleri vb. kapsayan ve neredeyse içtimai yapının bütününe karşılık gelen bir bütünlük arz etmektedir (Arslan, 2014, s.6; Say, 2011, s.180).

İbn Haldun umranı, Bedevi Umran ve Hadari Umran biçiminde ikili bir sınıflandırma ile açıklamaktadır. Buna göre Bedevi Umran, insan topluluğunun ilk biçimi olup küçük yerleşim birimlerinde kurulan, temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan ve temelde kendilerine yetecek kadar üretim yapan topluluklara karşılık gelmektedir. Hadari Umran, kasaba ve şehirlerde yaşayan, üretimi farklı zanaatlar yoluyla gerçekleştiren, refah ve geçimin geniş olduğu topluluk biçimidir (İbn Haldun, 2015, s.323-324).

İbn Haldun tarafından temelde Bedevi Umran ve Hadari Umran şeklinde ikili bir sınıflandırma biçiminde açıklanan umran, insanların toplumsallaşmasının hem nedeni hem de sonucudur. Şöyle ki, umran hem insanların karakterleri/mizaçları ile değişmekte aynı zamanda da insanların mizaçlarını değiştirmektedir. Bu bağlamda İbn Haldun, umranda meydana gelen olayların ve olguların açıklamasını "Tanrısal müdahale" veya "kahramanlar" üzerinden yapmaz. İbn Haldun'un umrana dair açıklamalarının temelinde doğal ve içtimai düzenlilik ve insan doğası anlayışı yer almaktadır (Arslan, 2014, s.77). Bu yüzden de meydana getirmiş olduğu ilim olan "İlm-i Umran", sadece kendi dönemini açıklamakla kalmaz aynı zamanda birçok tarihsel dönemi açıklama iddiasına sahiptir (İbn Haldun, 2015, s.207-208).

İbn Haldun'da İctimai Değişme

İbn Haldun, kurucusu olduğu ilim vasıtasıyla içtimai değişimin nedenlerini açıklamak hedefindedir. Bunu yapmasındaki temel gerekçe; insan topluluklarının iktisadi, kültürel ve siyasi durumlarının tarihsel süreçte ne yönde farklılaşacağını

tespit etmektir. İbn Haldun, tarih ilmi ile ilgilenen insanların veya toplulukların değişimi anlayamadıklarından aktardıkları tarihsel hadiselerde hataya düştüklerini ve açıklamalarının içtimai düzeni ıskaladığını belirtmektedir (İbn Haldun, 2015, s.190). İçtimai düzenin tabiatını bilenler için bu tür hatalara düşülmesi ve değişimine vakıf olunmaması mümkün değildir.

İbn Haldun, umrandaki dönüşümü ve değişimi açıklarken ana etmenin “geçim yollarındaki” farklılık olduğunu ifade eder. Bununla birlikte; tüketimde refaha erişmek (İbn Haldun, 2015, s.389), umranın kurulduğu mekânın iklim ve coğrafi koşulları (İbn Haldun, 2015, s.259), nüfusun artışı (İbn Haldun, 2015, s.362), savaşta elde edilen zafer (İbn Haldun, 2015, s.411) gibi faktörler de umrandaki değişim ve dönüşümü açıklamak için kullanılmaktadır. İbn Haldun’un geçim yollarından kastı, üretim yapmak için kullanılan alet-edevat ve üretim faaliyetinin kendisidir. Bu anlamda geçim yolları, üretim biçiminin tümünü ifade eder (Falay, 1978, s.20). Bedevi Umran’da yaşayan insanların temel üretim biçimleri tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır (İbn Haldun, 2015, s.323). Tarım ve hayvancılık ile uğraşan insanlar aynı zamanda birbirleriyle yardımlaşma ve iş birliği yapma özellikleri kazanırlar (Hassan, 2015, s.191). Hadari Umran’daki insanların üretim biçimleri çeşitlilik arz etmektedir. Hadari Umran’daki insanlar, farklı ilimler ve teknikler öğrenmeleri sonucunda farklı üretim tipleri meydana getirmektedirler. Bunlar arasında katiplik, marangozluk, terzilik, hekimlik gibi meslekler yer almaktadır. Kuşkusuz ki üretimdeki farklılık, tüketimdeki farklılığa da yol açacaktır. İbn Haldun, Bedevi Umran-Hadari Umran karşıtlığının tüketim temelinde de bir açıklamasının olduğunu düşünmektedir. Çünkü üretimde artan çeşitlilik, tüketimdeki çeşitliliği de sağlayacaktır. Bu çeşitlilik ise ancak Hadari Umran koşullarında mümkündür. Bedevi karakterdeki umran tipinde tüketim ürünleri temel düzeydeyken Hadari karaktere sahip umran tipinde tüketim ürünleri lüks mahiyettedir (İbn Haldun, 2015, s.658-660). Ayrıca bu tüketim yönündeki refah, tüm umrana sirayet eden bir nitelik taşımaktadır (İbn Haldun, 2015, s.653). Bazı kesimler (din adamları, müftüler, müderrisler gibi) bu refahtan daha az pay alırlarken tüccarların ve makam sahiplerinin refahtan payı çok daha fazla olmaktadır (İbn Haldun, 2015, s. 700; s. 706). Dönüşen ve artan tüketim, devletin de vergilerinin artmasını sağlamaktadır. Bu artış ise devletin mizacını dönüştürmekte ve devletin sonunu hazırlayan bir mahiyet taşımaktadır (İbn Haldun, 2015, s. 391). Tüketim ürünlerinde bu türden bir değişim, ileride umranın temellerini sarsan bir nitelik kazandırmaktadır (İbn Haldun, 2015, s.325-326).

“Bazı kavimler ziraat ve bahçecilik yaparak çiftçilikle uğraşırlar. Diğer bazıları koyun, keçi, sığır, arı ve ipekböceği gibi hayvanla ve canlılara bakma işini meslek edinmişlerdir. Maksat bunların yavrularını ve ürünlerini elde etmektir. Çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşan söz konusu toplumları zaruret bedevilğe sevk etmektedir. Kaldan, devetüyünden veya ağaçtan veyahut çamur ve topraktan veyahut da taştan iyi ve muntazam olmayan evler edinirler. Maksat gölgelemek ve barınmaktır... Sonra refah ve rahat hali artar. Bunun peşinden, incelekte son haddine ulaşan aşırı refahın

adetleri ortaya çıkar. Gıdaların terbiye edilmesi, yemek yapılan kapların güzelleşmesi, ev ve konakların yükseltülerek sağlam, süslü ve sanatkârane yapılması, sanat imkânlarının son haddine kadar kuvveden füle çıkması gibi hususlara daha çok dikkat ve üna gösterilir. İşte bunlar artık hadaridirler. Bunun manası, yerleşik hayat süren şehirli ve kasabalı demektir” (İbn Haldun, 2015, s.323).

İbn Haldun'un anlayışında insani içtimanın özünü oluşturan Bedevi Umran, sadece göçebe toplulukları anlatan bir içerikte değildir. İbn Haldun Arapça'da “çölde yaşayan göçebe” anlamına gelen bedeviliği yerleşik biçimde dağlık bölgelerde veya kırsalda yaşayan insanları da içerecek biçimde genişletmektedir (Arslan, 2014 s.84; Meriç, 1974, s.35). Böylece bedevilik, yerleştiği yerde geçici olarak konaklayan insanların yanı sıra yerleşik toplulukları da içeren bir kapsama kavuşmaktadır. Toparlayacak olursak;

Bedevi Umran; insanların doğasına uygun olan yaşam biçimine karşılık gelmektedir. Bu anlamda bu içtimai yapı, zorlu doğa koşullarına karşı koyabilmek için birbirleriyle yardımlaşan ve üretim yapmak koşuluyla hayatta kalmayı hedefleyen insanları betimlemektedir (Kılınç, 2018, s.64). Bu türden bir hayat biçimi; cesareti, ahlakiliği, dayanışmayı, sadeliği, birliği vb. kendi bünyesinde var eden bir organizasyonu mümkün kılmaktadır (Hassan, 2015, s.145). Bedevi Umran'da yaşayan insanların mizaçları, umranın kuruluş biçimindeki temel ilkeleri belirlemekle birlikte umranın, insanları yaşamaya zorladığı yaşam biçimi de onların mizaçlarına etki etmektedir. Bu anlamda insanların mizaçları umranı hem etkilemekte hem de ondan etkilenmektedir. Bu özelliklerin karşılık geldiği ekonomik üretim; tarım ve hayvancılığı içerirken tüketim de ancak kendine yetecek kadar üretilen temel ürünlerden oluşmaktadır (Özel, 2006, s.3).

İbn Haldun, umranın özünü teşkil eden Bedevi Umran'ın, değişerek Hadari Umran'a dönüştüğünü ifade etmektedir. Hadarilik, Arapça'da 'hadara' kelimesinden türeyen 'hazır bulunmak' terimine karşılık gelmektedir. İbn Haldun bu kavramı temelde, 'şehirlik' olgusunu karşılayacak biçimde kullanmaktadır (İbn Haldun, 2015, s.208-209). Bu umran tipinde insanlar, farklı geçim yolları geliştirmekte ve üretimi daha karmaşık düzeyde gerçekleştirmektedirler. Böylece Hadari Umran'da farklı üretim biçimleri ve bunun sonucunda farklı ve lüks tüketim biçimleri görülmektedir. İhtiyacından fazla üretim yapan insanlar, bu ürünleri piyasaya sürmek koşuluyla ticareti mümkün kılmaktadır. Böylece insanların hem hayatları kolaylaşmakta hem de refaha kavuşmaktadırlar. Bedevi Umran'da görülen zorlu yaşam koşulları yerini rahat ve lüks yaşam koşullarına bırakmaktadır (Câbirî, 2018, s.230-231).

Bedevi Umran'dan Hadari Umran'a doğru gelişen süreçte insan topluluklarının refah seviyesinin arttığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. İktisadi düzeydeki artış hem insanların farklı üretim biçimleri geliştirmelerini sağlamakta hem de farklı mesleklerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun sonucu olarak da insanlar zenginleşmekte ve bolluk içerisinde yaşamaktadırlar. Bu hal, insanların

mizaçlarını da değiştirmektedir. Bedevi Umran'da görülmeyen veya düşük düzeyde karşılaşılan “kumar, yalancılık, hırsızlık, korkaklık, güçsüzlük” gibi bozukluklar Hadari Umran'da yaşayan insanların temel karakteri haline gelmektedir. Bunlarla birlikte gelişen asabiyetin zayıflaması durumu, umranı iç ve dış tehlikelere karşı savunmasız hale getirmektedir. Böylece Bedevilik'ten Hadarilik'e doğru gelişen süreç, umranın çözülüşünün ve bozulmasının da serüveni hale gelmektedir. İbn Haldun (2015, s.669) bu süreci anlattığı *Mukaddime* bölümüne verdiği “Hadaret, umranın gayesi ve ömrünün nihayeti olup onun çöküşünü haber verir” ismiyle durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

İbn Haldun ve onun döneminde yaşayanlar için umran ile devlet birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan yapılardır: *“Bu ikisi (umran ile devlet) birbirinden ayrılmaz iki şey olduklarına göre, aşikârdır ki birindeki bozukluk diğerine de tesir edecektir”* (İbn Haldun, 2015, s.630). Umranın yapısındaki değişim, devlette de birtakım değişimleri beraberinde getirmektedir. Bu karşılıklı etkileme durumu, İbn Haldun'un devletin ömrünün 120 sene olmasını açıklamasında net biçimde görülmektedir. Buna göre devletin ömrü, üç nesil aşmamaktadır. Bu üç neslin temel özellikleri şunlardır: Birinci nesil, bedevilik ile karakterize olan cesaret, saldırganlık, sertlik, zorlu hayat şartlarına görüş germe gibi niteliklere sahip olduğundan devleti güçlendiren asabiyet en üst noktadadır. İkinci nesil, mülk ve refaha kavuşmuş olmasının etkisiyle asabiyetleri gücünü kaybetmiş ve sertlikleri kırılmıştır. Üçüncü nesilde ise asabiyet etkisini tamamen yitirmekte, refaha düşkünlük had sahfaya ulaşmakta, cesaretleri ortadan kalkmakta ve böylece devleti savunamayacak duruma düşmektedirler (İbn Haldun, 2015, s.393-394). Asabiyetin gücü, devletin yapısını değiştirmede temel faktördür. Şöyle ki asabiyet, kendi gücünü sürekli artırmak ve farklı asabiyetleri mağlup edip devleti büyütmek istemektedir (İbn Haldun, 2015, s.350). Böylelikle devletteki değişim, asabiyetin varlığı ve gücü doğrultusunda olmaktadır. Ayrıca İbn Haldun (2015, s.395), bedeviliğin sadece umranın bir karakteri olmayıp devletin de karakteri olduğunu ifade etmektedir. İbn Haldun'un bedeviliği hem devlet hem de umran ekseninde değerlendirmesi, umran ve devletin birlikte düşünülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Devlet yapısında, ‘riyaset’ten ‘mülk’e doğru bir değişim yaşanmaktadır. Riyaset, otorite; mülk ise devlete karşılık gelir. Çünkü Bedevi Umran'da görülen otorite biçimi bir liderin etrafında toplanma biçimindeyken Hadari Umran'da otorite daha sistematik bir yapı arz etmektedir. İnsan topluluğunun umranlaşma serüveni bir bütünlük arz ettiğinden Hadari Umran'ın ortadan kalkmasıyla son bulan devlet, Bedevi karakterine geri dönerek yeni bir otorite biçimi tesis etmektedir (İbn Haldun, 2015, s.680-681). Bu bağlamda otoritenin ortadan kalkması durumu, geçici bir nitelik arz etmektedir. İçtimai yapının yeniden tesisıyla birlikte, insanların beraber yaşamalarının ön koşullarından biri olan otorite de umranın unsurlarından biri olmayı sürdürecektir.

İbn Haldun'da İctimai Değerler

İbn Haldun, umranı izah ederken içtimai hayatın bütününe içeren bir kapsamda düşünmektedir. Bu bağlamda umran, insanların birlikte yaşadıkları, ilişkiler geliştirdikleri, kurumlar inşa ettikleri bir düzene karşılık gelmektedir. İctimai değerler de içtimai düzenin sunduğu imkân dahilinde varlık kazanmakta ve gelişim göstermektedirler. İbn Haldun umranı açıklarken yaptığı gibi umranın niteliklerini de açıklarken ikili bir tasnif ile hareket etmektedir. Bu anlamda içtimai değerler de Bedevi Umran-Hadari Umran ikiliği temelinde açıklanmaktadır. Bu açıklama biçimi, insan-umran ikiliğinde bir tarafın diğerini belirlemesi biçiminde değil, karşılıklı birbirlerini etkileme biçiminde gerçekleşmektedir. Bu bölümde İbn Haldun'un *Mukaddime*'de içtimai düzeni açıklarken üzerinde durduğu temel değerler olan asabiyet, dini inanç ve ahlak açıklanacaktır.

Asabiyet, İbn Haldun'un içtimai düşüncelerinin temelinde yer alan bir kavram ve olgudur. Asabiyet; köken olarak 'asabe' kelimesine dayanmaktadır. Asabe, 'sarmak, çevrelemek' gibi anlamlara sahiptir. İctimai düzeyde terim anlamı ise kan bağıyla bağlı olan insanların birbirlerini korumaları, desteklemeleri ve birbirlerine olan bağlılıklarını ifade eder (Say, 2011, s.205). Asabiyet, mütercimlerin İbn Haldun çevirilerinde en çok zorlandıkları kavramdır. Birçok kez farklı biçimde çevrilmişse de tam anlamıyla asabiyeti kuşatan bir kavrama ulaşamamıştır. Hatta bazı düşünürler, asabiyet kavramının tam anlamıyla çevrilemeyeceğini bile iddia etmişlerdir (Lacoste, 2012, s.117). Bu zorluğun yaşanmasında İbn Haldun'un *Mukaddime*'de kavramı birçok farklı anlama gelecek biçimde ve birçok farklı bağlamda kullanmasının da etkisi büyüktür (Say, 2011, s.203). Bu bağlamda asabiyet kavramı *Mukaddime*'de "nesebin gücü" (İbn Haldun, 2015, s.334), "şan, şeref" (İbn Haldun, 2015, s.343), "askeri güç, kahramanlık" (İbn Haldun, 2015, s. 350), "hayırlı işlerde bulunmak" (İbn Haldun, 2015, s. 356), "amaç birliği kurmak" (İbn Haldun, 2015, 388) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Kavramın böylesi farklı anlamları içeren anlam bütünlüğünü tek bir kelimedede veya kelime öbeğinde birleştirmek mümkün olamamıştır.

Daha önce de ifade edildiği gibi asabiyet, birçok farklı düşünür tarafından farklı şekilde çevrilmiştir. Mahdi (1957, s.196) asabiyeti "sosyal dayanışma", Bland (1984, s.38) ve Dale (2015, s.339) "grup hissiyatı", Simon (2002, s.149) "grup dayanışması", Alatas (2017, s.22) "ilkel sosyal dayanışma", Okene ve Ahmad (2011, s.84) "grup hissiyatı, bağlılık ve dayanışma" ve Gierer (2001, s.95) de "bağlılık ve grup dayanışması" olarak çevirmişlerdir. Sonuç olarak İbn Haldun'un içtimai düzeyde kullanmış olduğu kavram olan asabiyet, birçok farklı kavramla ifade edilse de bütünlüklü bir şekilde ifade edilememiştir.

Asabiyetin hem *Mukaddime*'de kullanıldığı anlamda hem de mütercimlerin çevirileri dikkate alındığında bu kavramın Durkheim'ın "kolektif bilinç" kavramı ile benzerliğinden söz edilebilir. Kan bağına dayalı olarak insanların birbirlerini korumaları, desteklemeleri, ortak ülkü uğrunda hareket etmeleri gibi anlamlara sahip

olan asabiyet, toplumda yaşayan insanların ortak olarak paylaştıkları düşünceleri, kuralları, inançları vb. anlatan kolektif bilinç ile benzer amaçta kullanılmaktadır (Ritzer, 2013, s.194). Burada kurulan bu benzerlik, Durkheim'ın İbn Haldun'dan etkilendiğini anlatmamaktadır. Bu benzerlik hem farklı dönemlerde yaşayan düşünürlerin aynı problemlere farklı çözümler aradıklarını vurgulamakta hem de onları anlamının kolaylaştırılmasını sağlamaktadır.

İbn Haldun, umranı tanımlarken bir diğer değer olan 'din'den söz etmektedir. İbn Haldun açısından din, içtimai düzeni değiştirmek ve sürdürmek adına birtakım kurallar koyulmasını emretmektedir (Arslan, 2014, s.142-144). Bu bağlamda İbn Haldun İslam'ı sadece öte dünyayı ilgilendiren biçimde değil aynı zamanda yaşanılan dünyayı da ilgilendiren bir unsur olarak görmektedir. Umranın gelişip yayılması için gerekli unsurlar din için de geçerlidir. Şöyle ki umranın gelişmesi; iklim ve coğrafyanın mutedil olmasına bağlıdır. İbn Haldun, mutedil iklimi tanımlarken yedi farklı iklim türü sıralayıp dördüncü iklim türünün mutedil olduğunu ifade etmektedir. Buna göre birinci ve ikinci iklim türü kutuplara yakın olanlar, altıncı ve yedinci iklim türü ekvatora yakın olanlar, üçüncü iklim türü güneye yakın sıcak bölgeler, beşinci iklim türü kuzeye yakın soğuk bölgeler ve dördüncü iklim türü de ne çok sıcak ne de çok soğuk olan merkezdeki iklim bölgelerini karşılamaktadır. Dördüncü iklim türünde hava şartları mutedil olduğundan insanların mizaçları da mutedil olmaktadır. Umranın kurulması ve dinin yayılması da bu bölgede çok daha kolay olmaktadır (İbn Haldun, 2015, s.262-264). Bu durum, din için de geçerlidir. Mutedil olmayan iklim ve coğrafyalarda dini tebliğ gerçekleştirilememekte ve din yayılma imkânı bulamamaktadır.

Ona göre din, umranın varlığı için zorunlu bir unsur değildir. Umranı var eden zorunluluk, insanların doğalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda filozofların dini, umran için zorunlu görmeleri hatalı bir düşüncedir. İbn Haldun'a (2015, s.332) göre din de asabiyet gibi insanların ortak bir amaç uğruna hareket etmelerini güçlendiren bir unsurdur. Fakat asabiyet umran için zorunlu iken, din mümkün kategorisindedir. Çünkü din de asabiyeti mümkün kılan ve güçlendiren unsurlardan sadece birisidir. İbn Haldun dini umranın devamlılığında oldukça güçlü bir unsur olarak değerlendirirse de ona asli bir rol yüklemeyiz.

Din ve asabiyet arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Dini inanç güçlendikçe asabiyet de güçlenmektedir. Bu iki içtimai gücün birleşmesi, umranın gelişip yayılmasını sağlamaktadır. Din ile asabiyetin birlikte güçlenmesi, asabiyeti kan bağına dayalı olmaktan çıkarmaktadır. Asabiyetin nesebe dayalı karakterine, dinsel sebepler eklenerek asabiyet kitleleşme imkanı bulmaktadır (İbn Haldun, 2015, s.378-379). Bu noktada din, farklı asabiyetleri tek bir noktada birleştiren bir unsur olarak anlam kazanmaktadır. Böylece dinin birleştirici gücüyle birbirlerini tanımayan veya birbirlerine düşman topluluklar, birbirlerini 'kardeş' olarak görmeye başlamaktadırlar.

İbn Haldun *Mukaddime*'de, içtimai değerlere dair düşüncelerini de Bedevi Umran-Hadari Umran düzleminde aktarmaktadır. Asabiyet, dini inanç, ahlak gibi değerler Bedevi Umran'da olumlu boyutlarıyla yaşanırken, Hadari Umran söz konusu olduğunda bu değerler aşınmaya başlamakta ve en sonunda ortadan kalkmaktadır. Asabiyetin en güçlü olduğu dönem, Bedevi Umran'ın başlangıç aşamasıdır. Örneğin, bu aşamada insanların nesepleri karışmadığından birbirlerine olan bağlılıkları çok daha fazladır. Hadari Umran geliştikçe neseplerin karışmasıyla birlikte, asabiyetin gücünü de zayıflatmakta ve son aşamada ise asabiyetten söz etmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca Bedevilik'te refah ve lüksün daha düşük düzeyde oluşu insanları kolektiviteye yönlendirmekte ve böylece grup dayanışması korunmaktadır. Hadarilik'te ise lüks ve refah, insanları bireyselleştirirken onların şahsi çıkarları önnelemesine yol açmaktadır. Bunların yanında Bedevilik'te insanlar, kendilerini korumak zorunda olduklarından daha cesurlarken, Hadarilik'te ise bu görev askerlere bırakıldığından insanların cesareti ortadan kalkmaktadır. Bunların sonucunda insanlar Bedevilik'te cesur, verdiği sözde duran, ahlaklı vb. özelliklere sahipken Hadarilik'te ise insanlar korkak, sözünde durmayan, kumar bağımlısı, ahlaksız gibi özelliklere sahiplerdir (İbn Haldun, 2015, s.671). Sonuç olarak Bedevilik'teki insanların içtimai değerleri olumlu özellikler arz ederken, Hadarilik'te insanlar birtakım koşulların da (iklim, coğrafya, iktisat, hukuk, siyaset vb.) etkisiyle içtimai değerlerini kaybetmektedirler. Bu süreç, kemalden zevale doğru olan gidişatın değerler boyutunu gözler önüne sermektedir.

İbn Haldun'un içtimai değerlere dair düşüncelerinin ele alındığı bu noktada Tönnies'in düşünceleri ile benzerliğinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Tönnies'in Cemaat-Cemiyet kavramsallaştırmasına göz attığımızda Cemaat tipinde "biz" duygusu ön plana çıkarken Cemiyet tipinde ise "ben" duygusu öne çıkarılmaktadır. Aynı şekilde Cemaat tipinde dini ve ahlaki düzen sağlanırken Cemiyet tipinde dini ve ahlaki düzen bozulmuştur (Tönnies, 2019, s.437). Tönnies ve İbn Haldun'un bu ikili kavramsallaştırması hem iki toplumsal tipin unsurlarının benzerliği hem de bozulmanın tasviri anlamında anlamlı bir karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır. Bu noktada her iki düşünür de içtimai/toplumsal yaşamının ilksel karakterini ön plana çıkarır bir anlatım sergilemektedirler.

İbn Haldun, içtimai değerlerin gelişimini ve dönüşümünü açıklamaktadır. Bedevi Umran'dan Hadari Umran'a doğru gelişen süreçte her türden farklılaşmada olduğu gibi içtimai değerlerde de birtakım farklılaşmalar ve bozulmalar görülmektedir. Bu bağlamda asabiyet, dini inanç, ahlak gibi temel değerler dönüşmekte ve yer yer ortadan kalkmaktadır. Umranın temel biçimi olan Bedevilik, bunların en iyi yaşandığı umran tipini anlatırken, bu değerlerin bozulup ortadan kalkması ise Hadarilik'te görülmektedir. Sonuç olarak İbn Haldun, döngüsel bir tarihsel sürecin yansımaları, içtimai değerler bağlamında gün yüzüne çıkarmaktadır.

Sonuç

İbn Haldun'un içtimai yapı, içtimai değişim ve içtimai değerlere dair düşüncelerini konu alan araştırma sonucunda, İbn Haldun'un düşünceleri temellendirilerek sistematik bir bütünlüğe kavuşturulmaktadır. İbn Haldun, içtimai yapıya dair düşüncelerini 'insan doğası'na dair fikirleri üzerinde inşa etmektedir. Buna göre insan, topluluk halinde yaşamak zorunda olan bir varlıktır. Fakat insanların bir araya gelmesi, onların bir arada yaşamalarını garanti etmemektedir. Bir arada yaşamalarını mümkün kılan unsur otoritedir. İbn Haldun bu değişmez gerçeği kabul etmekte ve içtimai yapıyı bu bağlamda teorileştirmektedir.

İbn Haldun'a göre tarihsel süreç, bir değişim ve dönüşüm sürecidir. Fakat bu değişim ve dönüşüm, pozitivizmde veya tarihsel materyalizmde olduğu gibi sürekli bir ilerlemeyi değil, yer yer kırılmalarla veya başa dönmelerle devam eden bir süreci anlatmaktadır. Aynı şekilde bu tarihsel kurgu, içtimai yapı için de geçerlidir. İbn Haldun, içtimai yapının/umranın değişimini Bedevi Umran – Hadari Umran düzleminde gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu kavramsallaştırma, içtimai yapının birçok farklı unsurunu içine alacak kapsamdadır. Bu bağlamda içtimai değişim, iktisadi, siyasi, mimari vb. birçok unsuru içerecek bir niteliğe sahiptir. Bu değişim hem umranın karakterini belirlemekte hem de umranın karakterinden etkilenmektedir. Yani değişim hem etken hem de edilgen bir karakter arz etmektedir.

İçtimai yapının ikili karakteri (Bedevilik-Hadarilik), içtimai değerler konusunda da birtakım ikilikler meydana getirmektedir. Bunlar; ahlakilik-ahlaksızlık, cesaret-korkaklık, sözünde durma-sözünde durmama, dindarlık-dünyevilik gibi ikiliklerdir. İbn Haldun, Bedevi Umran'dan Hadari Umran'a doğru ilerleyen süreçte umranın maddi unsurlarının geliştiğini ifade etmektedir. Örneğin, geçim için gerekli olan alet-edevatın gelişmesi, mimari yapının estetik hale gelmesi, ilimlerin fazlalığı gibi. Fakat bu maddi gelişim, içtimai değerler konusunda olumsuz bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. İbn Haldun'a göre Bedevilik, insanların sahip olduğu değerlerin olumlu nitelikler sergilediği Hadarilik ise insanların sahip olduğu değerlerin olumsuz nitelikler sergilediği karaktere sahiptir.

Sonuç olarak İbn Haldun, kurmuş olduğu "İlm-i Umran"da, içtimai düşüncelerini bütünlüklü ve karşılaştırmalı biçimde inşa etmektedir. Bu durum İbn Haldun'un neden dönemini aşan, önemli bir isim olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

- Alatas, S. F. (2017). Ibn Khaldun (1332-1406). S. F. Alatas, & V. Sinha (Der.), *Sociological Theory Beyond the Canon içinde* (ss. 14-47). London: Macmillan.
- Arslan, A. (2014). *İbn-i Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bland, K. (1984). Ibn Khaldun and Islamic Ideology. B. Lawrence (Der.), *International Studies in Sociology and Social Anthropology içinde* (s. 37-46). Leiden: E. J. Brill.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

- Câbirî, M. Â. (2018). *İbn Haldun'un Düşüncesi Asabiyet ve Devlet*. (M. Çelik, Çev.) İstanbul: Mana Yayınları.
- Dale, S. F. (2015). *The Orange Trees of Marrakesh*. London: Harvard University Press.
- Dhaouadi, M. (2008). The Forgotten Concept of Human Nature in Khaldunian. *Asian Journal of Social Science*, 36, 571-589.
- Falay, N. (1978). *İbn Haldun'un İktisadi Görüşleri*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Gierer, A. (2001). Ibn Khaldun on Solidarity ("Asabiyah") - Modern Science on Cooperativeness and Empathy: A Comparison. *Philosophia Naturalis*, 38 (1), 91-104.
- Halim, A. A. (2012). Ibn Khaldun's Theory of Asabiyyah and its Application in Modern Muslim Society. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 11 (9), 1232-1237.
- Hassan, Ü. (2015). *İbn Haldun*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- İbn Haldun. (2015). *Mukaddime*. (S. Uludağ, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Lacoste, Y. (2012). *İbni Haldun*. (M. Sert, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mahdi, M. (1957). *Ibn Khaldun's Philosophy of History*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Meriç, C. (1974). Kendi Semasında Tek Yıldız - I. *Fikirde ve Sanatta Hareket*, 54, 32-36.
- Okene, A. A., & Ahmad, S. (2011). Ibn Khaldun, Cyclical Theory and the Rise and Fall of Sokoto Caliphate, Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (4), 80-91.
- Özel, M. (2006). Bir İktisat Klasığı Olarak İbn Haldun'un Mukaddime'si. *Divan İlmî Araştırmalar*, 21 (2), 1-8.
- Ritzer, G. (1992). *Sociological Theory*. Ümit Tatlıcan Resmi İnternet Sitesi, [http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/Emile-Durkheim-\(Ritzer,-1992\).pdf](http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/Emile-Durkheim-(Ritzer,-1992).pdf)
- Say, S. (2011). *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınları.
- Simon, R. (2002). *Ibn Khaldun*. Budapeşte: Akademiai Kiado.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.) İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.

Türkiye’de Bir Turizm Politikası ve Sektörü Olarak “Medeniyet” Söylemi: “Mardin Modeli” Üstüne Eleştirel Bir Giriş*

Ahmet Vedat Koçal**

Öz

Küreselleşme sürecinde, sermayenin küresel akışkanlığını kolaylaştıran ve hızlandıran ulus-aşırı ekonomik ilişkilerin ve yapılanmaların merkezi yönetimin gücünü ve belirleyici yetkilerini sınırlandıran güçlü etkileri doğrultusunda yerelin küresel piyasaya eklenmesini sağlayan olanaklar, kentin sahip olduğu kaynaklar ve kentte üretilen tüm ekonomik değerlerle birlikte kent kimliğini de girişimciliğin konusu olacak yönde yeniden biçimlendirmektedir. Bu kapsamda, kentin kendine özgü coğrafi nitelikleri, tarihsel geçmişi ve kültürel varlıkları gibi unsurlar, özellikle turistik ilginin nesnesi ve dolayısıyla yatırımcıların hedefi hâline gelmekte, kentsel mekân, kültür turizmi başta olmak üzere, turizm sektörünün talepleri doğrultusunda piyasalaşma sürecine girmektedir.

Bu çalışma, son yıllarda Antakya, Mardin ve Diyarbakır’da gözlenen kentleşme süreçlerini, biçimlerini ve politikalarını, küreselleşmenin ve neoliberalizmin kent üzerindeki etkilerinin sonucunda ortaya çıkan neoliberal kent tipinin bir türevi olarak turistik kent modeli çerçevesinde, Neomarksist kent kuramının metodolojik ve teorik, özellikle mekânın üretimi ve kentsel mekânın sermayeleştirilmesi-metalastırılması önermelerinin kavramsal ışığı altında tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Kentleşme, Turizm, Medeniyet, Türkiye, Mardin modeli

---

* Bu makale, 22-23 Kasım 2022 tarihlerinde düzenlenen Şehir ve Medeniyet Kongresi'nde sunulan ve özeti yayımlanan aynı başlıklı tebliğin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

E-mail: ahmetvedatk@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0003-3017-5832>

Geliş Tarihi/Received Date: 04.12.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

The Discourse of “Civilization” as a Touristic Policy and Sector in Türkiye: A Critical Introduction to the “Mardin Model”

Ahmet Vedat Koçal*

Abstract

In the globalization process, the opportunities that allow the local to integrate into the global market in line with the strong effects of transnational economic relations and structures which facilitate and accelerate the global mobility of capital that limit the power and determining authorities of the central governments, reshape the urban identity in a way that make a subject of entrepreneurship, along with the resources of the city and all the economic values produced in the city. In this context, elements of the cities, such as the unique geographical characteristics, historical background and cultural assets, become especially the object of touristic interest and therefore the target of investments, urban space enters a marketization process due to the demands of the tourism sector, especially cultural tourism.

This study aims to discuss the urbanization processes, forms and policies observed in Antakya, Mardin and Diyarbakır in recent years, within the framework of the touristic city model, which is a derivative of the neoliberal city type that emerged as a result of the effects of globalization and neoliberalism on the city, and under the conceptual light of the methodological and theoretical propositions of Neomarxist urban theory, especially the production of space and the capitalization-commodification of urban space.

Keywords: Neoliberalism, Urbanization, Tourism, Civilization, Türkiye, Mardin model

---

* Res.Asst., Dicle University Faculty of Economics and Administrative Sciences.

E-mail: ahmetvedatk@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0003-3017-5832>

Geliş Tarihi/Received Date: 04.12.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

Giriş

Medeniyet, insanlığın coğrafi, ırksal ve ulusal temeller üstünde meydana getirdiği kültürel, davranışsal farklılıklara dayalı kategoriler şeklinde tanımlanabilir. Medeniyet topluluklarının ortak ben bilincini ve bu bağlamda ben-bilinçlerinin birbirlerinden farklılıklarını yansıtır (Davutoğlu, 1997). Medeniyet kavramı, tarihsel süreçte, Roma, Mısır, Helen, Pers, Arap, Hint ve Çin medeniyetleri gibi sınırları genellikle coğrafi alanlar ve kimlikler üzerinden tanımlandığı üzere, Akdeniz, Avrupa, Asya, Latin Amerika gibi ulusal sınırları aşan, topluluklararası etkileşimleri temel alarak, kültürel benzeşmenin coğrafi yayılımı üzerinden de tanımlanmıştır. Bununla birlikte, kuramsal paradigmanın niteliğine ve içeriğine göre, kavimlerin yaşadıkları alanın coğrafi ve iklimsel özelliklerine göre geliştirdikleri üretim biçimlerine ve ilişkilerine dayandırılarak ekonomik temellerde, denizci, göçebe, tüccar ve benzeri özelliklerle de tanımlanabilmektedir.

Örneğin, Akdeniz havzası medeniyetleri genellikle denizcilikle ve deniz aşırı ticaret yolları üzerinde ticaretle uğraşan bir ekonomik tarihin öznelere olurken, Asya’nın geniş ve kurak düzlükleri üstünde yaşayan kavimlerin medenî özellikleri, temel geçim aracı olarak kullandıkları hayvan sürülerinin beslenme ihtiyaçlarının mevsimsel özelliklerine bağlı olarak göçebelik özellikleri ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Medeniyetin sınırları ekonomik, kültürel, tarihsel, coğrafi bileşenleri olan çok yönlü belirleyici etkenler tarafından çizildiğinden, medeniyet, kısaca küresel kimlikler haritası olarak açıklanabilir.

Mekân, medeniyetin coğrafi, tarihsel, kültürel, toplumsal ve benzeri etkenlerinin belirlediği ortak özellikleri ve aidiyetleri oluşturan ve temsil eden unsurlardan biridir. Weber’in “Batı ve Doğu şehirleri” sınıflandırmasında (Sunar, 2011, s.441-442) ifade ettiği gibi, her medeniyet havzası, kendisini ayırt eden özgün niteliklerini, mekânda ve mimarî biçimler başta olmak üzere, özellikle şehirlerde temsil etmiştir. Ait oldukları medeniyet çevresinin ve özelde kültürün mekânda fiziksel temsili ve görünürlüğü, şehirlere kendilerine özgü kimlikler kazandırarak medeniyet ile şehir arasında, karşılıklı etkileşime dayalı, “kent kimliği” diye adlandırılan bir bağ oluşmaktadır.

Kentsel kimlik ya da *kent kimliği*, kenti diğerlerinden farklılaştıran, kendine özgü coğrafi, doğal, kültürel, tarihsel, ekonomik ve benzeri özelliklerine atıfla tanımlayan, kentin bilinirliğinin bu özellikler tarafından belirlendiğini öngören bir kavram olarak özetlenebilir. Buna göre, kent kimliği, kentin bulunduğu coğrafyadan, kültürüne, kentte yaşayan insanlardan, kentin çevresine kadar uzanan geniş bir çerçevede kente dair özellikleri ve bilgileri içermektedir (Doğan, 2019,

s.7-10). Kentin ruhunun kent mekanizmasına eklenmesiyle ortaya çıkan kente özgü durumlar, “kent kimliği”ni meydana getirir (Corbusier, 2014). Kentsel kimlik ya da kent kimliği kavramı, kentsel mekânı bir kimlik alanı haline getiren temel etken olarak onun tekilliği ve özgünlüğü (Prohansky vd., 1983) ya da kısaca “kentlerin kişiliği” (Worskett, 1969) olarak özetlenebilir.

Literatürde, kent kimliğini anlam etrafında açıklayan yaklaşıma göre kent kimliği insanların bir kente yüklediği anlam ve değerlerden oluşan, kente dair bir idealleştirme ya da imge (Tekeli, 1991, s. 81-82; Lynch, 2010, s. 1-2) ya da orada yaşayanların ortak belleğini ifade eden anlamda “kentin ruhu” (Oktay, 2011, s. 13) iken, Lefebvre, Harvey ve Castells gibi Neomarksist kent düşünürlerinin temsil ettiği ekonomist yaklaşıma göre ise, kentin sosyo-ekonomik yapısından ve işleyişinden doğan ekonomik süreçler tarafından belirlenir. Buna göre, kent kimliği, feodalizm, kapitalizm gibi üretim biçimlerinin ürünü olarak ortaya çıkar ve dönüşür. Marksist kuramsal öze uygun olarak, belirleyici alt-yapısal etken olarak kentte yaşayan toplumun üretim biçimi ve ilişkileri ne ise, mekânsal üst-yapı olarak kent kimliği de doğrudan aynı yönde biçimlenir. Nitekim günümüzde, küreselleşme sürecinin ekonomi politik rejimi olarak neoliberalizm, kent kimliğini kendiliğinden ortaya çıkan yerel ölçekli ve özgün coğrafî, kültürel, tarihsel ve toplumsal özellikler kategorisi olmaktan çıkarılarak, piyasa ilişkileri ve hareketleri tarafından belirlenen etkenler doğrultusunda biçimlendirilen ekonomik faktörler hâline getirmektedir. Bu dönüşümün en belirgin görünümlerinden biri, “*turistik kent*” diye adlandırılan yerleşim biçimlerinin ve bu kapsamda özellikle odağında mekânın ve şehrin yer aldığı “*kültür, tarih, inanç turizmi*” gibi yeni turistik türlerin ortaya çıkışıdır.

Küreselleşme sürecini tanımlayan temel etkenler olarak küresel ekonomik dolaşımın serbestleşmesinin yanı sıra, iletişim, bilişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, turistik faaliyetleri de aynı doğrultuda biçimlendirerek yaygınlaştırmakta ve çeşitlendirmektedir. Ülkelerin küresel piyasaya turizm ekonomisi yoluyla eklenmesinin araçları olarak bölgesel ve yerel özelliklerin uluslararası turistik faaliyetlerin konusu oluşu giderek yaygınlaşmakta, ülkelerin, bölgelerin ve yerelin özgünlüklerine göre yeni turizm biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinde, geleneksel coğrafî turizm dışında gelişen ve yaygınlaşan ekolojik, sportif, sağlık, akademik gibi çok sayıda yeni turistik faaliyet alanlarından biri de *kültür turizmi*dir. Buna göre en kısa ifadesiyle insanların farklı kültürleri görüp tanımak için yaptıkları seyahatler olarak tanımlanabilecek olan kültür turizmi (Meydan Uygur ve Baykan, 2007, s.33), insanların farklı kültürleri görme, tanıma ve öğrenme arzularının, küreselleşmenin sağladığı maddî ve teknolojik olanaklar sayesinde gerçekleşebilme fırsatı buluşu (Nuryanti, 1996,

s.255) anlamında, küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik getirilerinin toplumlar arası teması arttırıcı işlevinin bir sonucu ve ürünüdür (Emekli, 2006, s.54).

Neoliberalizmin yerel kaynakları küresel piyasaya eklemeyen ekonomik etkenlerinden biri olarak *kültür turizmi*, kültürel coğrafyayı, kentsel mekân ve kültürel mirası da bir girişimcilik alanı olarak yeniden işlevselleştirmekte, ulus-devlet ve ulus inşası sürecinde kaybolmaya yüz tutan geleneksel etno-kültürel unsurlar, özellikle kültür, tarih, inanç turizmi gibi yeni turistik faaliyetler kapsamında yeniden gündeme gelmekte, öyle ki kimlikler ve kültürel değerler, coğrafi mekân üzerinden dağıtılan bir ekonomik birime ve giderek piyasaya dönüşmektedir.

Neomarksist Kent Düşüncesi

Modern kentin fiziksel yapılanmasının kapitalizmin ekonomik işleyişiyle ilişkisel-liği, kent kuramı kapsamında özellikle Neomarksist kuramcılarının analizleriyle ortaya konulmuştur. Neomarksist kent kuramı metinleri erken örnekleri II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın yeniden yapılanma sürecine girdiği ve değişim talebinin yükseldiği 1960’ların koşullarında yayınlanmıştır. Neomarksist kuramcılar Marksist kuramın kente ve kentleşmeye uyarlandığı, bu kapsamda, üretim biçimi ve ilişkileri ile birikim rejiminin kenti ve kentleşmeyi belirlediği görüşüne dayanan yeni bir Marksist yaklaşım sunmuşlardır. Klasik Marksizm’in ekonomik determinist paradigmasından yola çıkan, Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells gibi Neomarksist coğrafyacılar, kentbilimciler ve sosyologlar, ekonomik yapının ve işleyişin kentsel alan ve yaşam üstündeki belirleyici ve biçimlendirici etkilerine odaklanarak modern kenti ve kentleşmeyi doğrudan kapitalizmle ilişkilendirerek özgün yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Lefebvre (2014), modern kapitalizmin, kentleri, salt yerleşim yeri olmaya dayalı geleneksel coğrafi işlevinden uzaklaştırarak ekonomik işleyişin ve toplumsal yapının gereksinimlerine ve taleplerine göre yeniden üretilebilir mekânlar hâline getirdiğini saptamıştır. Lefebvre, buna göre, modern kenti tanımlayan en önemli özelliğin mekânın fiziksel kullanımından edinilen yarar anlamında geleneksel kullanım değerinden, piyasada alınıp satılabilirliğinden kaynaklanan değişim değerine dönüşümü olduğunu kavramsallaştırmıştır.

Lefebvre'nin izleyicisi David Harvey’de (2012), klasik kapitalizmdeki üretim-cilikten farklı olarak, finansal dolaşıma dayalı neoliberalizmin, özellikle toprak rantı, arsa spekülasyonu, inşaat ve emlak gibi kentsel mekânın alım satımıyla ilgili ticarî faaliyetler dolayısıyla, kentleri doğrudan sermaye birikim aracına dönüştürdüğünü, “imar edilmiş çevre” olarak kentsel mekânın bizzat bir sermaye hâline geldiğini öngören bir yaklaşım sunmaktadır. Castells ise (1997), kenti,

yalnızca coğrafyanın ve yapıların basit bir düzenlemesi değil, insanların üretim-tüketim faaliyetlerinin ve de dolayısıyla toplumsal ilişkilerinin mekânsal ifadesi ve temsili olarak kavramsallaştırmaktadır.

Neoliberalizmin yaygınlaştığı ve derinleştiği, kentsel mekânı da, bir yatırım aracı veya ticarî meta, dolayısıyla somut bir sermaye birikim aracı olmaktan da öteye geçirecek popüler bir pazarlama unsuruna dönüştürdüğü, giderek bir tür marka bilincine ve pazarlama faaliyetine konu kıldığı günümüz koşullarında, Ritzer'in (2011) *Toplumun McDonaldlaştırılması* adlı eserinde sunduğu güncel yaklaşım da, kentın ekonomik yapı ve işleyişle, özellikle turizmle ilişkisini açıklamada bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Neoliberalizmin, kentsel mekânı ve giderek kent kimliğini turistik bir piyasa nesnesi olarak işlevselleştiren ekonomik etkisi, coğrafya, mimarî, kültürel varlıklar, toplumsal kimlikler gibi yerel unsurların pazarlanabilir bir ticarî metaya dönüşerek yeniden üretildiği bir turistik girişimcilik alanı ve sektör olarak “yerel turizm” imeydana getirmektedir. Neoliberalizmin kamu girişimciliğinin ve müdahalesinin küçülmesini ve dolayısıyla özelleştirmeyi ilke olarak öngören serbest piyasacı rejimi, bu yeni girişimcilik alanını, özellikle vasıfsız kitlesel istihdam için önemli bir kaynak olarak değerlendirmekte, bu da, önemli bir örneği Türkiye’de de gözlenen, yerel turistik faaliyetlerin teşvik edilmesine dayalı bir ekonomi politikasını üretmektedir.

Türkiye’de Bir Ekonomi Politikası Olarak Yerel Turizm

Genellikle ülkeler arası geziler olarak gerçekleştirilen uluslararası turizm etkinlikleri, küresel ilişkilerdeki ekonomik yoğunlaşma ve coğrafi yaygınlaşmaya bağlı olarak son yıllarda çeşitlenmeye başlamış, kültür, iklim, inanç, tarih, sağlık ve gastronomi turizmi gibi yeni ve yerel özgünlüklere yönelik turizm biçimleri ortaya çıkmıştır. Türkiye’de de 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile başladığı kabul edilen neoliberalleşme ve küresel piyasaya eklemlenme politikalarının getirdiği önemli yeniliklerden biri de merkezî makro ekonomik kaynaklar ve politikalarla birlikte, yerel ekonomik kaynakların bir dış ticaret aracı olarak değerlendirilmesi olmuştur. Örneğin, Özalizm döneminde “bacasız sanayi” olarak anılan turizm sektörü, inşaat sektörüyle birlikte ekonomi politikasının öncelikli alanı olarak belirlenmiş, turizm işletmecilerine arsa tahsisi, vergi indirimi, yatırım teşviki gibi imtiyazlar tanıyan 1982 tarih ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu gibi özel düzenlemelerle, 1980’lerin başından itibaren desteklenmiştir. Yerel coğrafyanın turizm sektörü kapsamında döviz getirici dış ticaret araçları ve sektörler olarak işlevselleştirilmesi politikasının en belirgin alanı, Mersin, Alanya,

Kemer, Fethiye, Köyceğiz, Datça, Marmaris, Bodrum ve Çeşme gibi mevsimlik tatil-kentlerinin oluştuğu Akdeniz-Ege kıyı şeridinin uluslararası turizm alanı olarak ticarileştirilmesi olmuştur.

Günümüzde, küresel turizmdeki çeşitlenmelere uygun olarak Türkiye’de de turizm faaliyetleri çeşitlenmekte, deniz turizmindeki tekel, yerini, yayla, tarih, kültür, inanç, sağlık ve gastronomi, ekoloji turizmleri gibi çeşitlenmelere bırakmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası turistik faaliyetlere konu olabilecek yerel coğrafi, iklimsel ve kültürel özellikler, Doğu Karadeniz yaylalarında iklim-ekoloji, Kayseri ve Erzurum’da olduğu gibi kış-kayak turizmi örneklerinde olduğu gibi, küresel piyasaya eklenmenin yerel araçları olarak işlevselleştirilmekte ve bu durum, kamu politikaları ile de desteklenmektedir. Merkezî ekonomi politikası kapsamında döviz getirici bir makroekonomik politika olarak değerlendirilen turizm sektörünün teşviki, yerelde mikro-işletmeciliğin gelişimi ve bu kapsamda yerel mekânın, turistik bir piyasa ve ticarî meta olarak yeniden üretimi sonucunu doğurmaktadır. Böylece, coğrafi, iklimsel, tarihsel ve kültürel öznellikler, bir turistik pazarlama aracına ve söylemine dönüştürülmekte, kentsel mekân ve kimlik, tarihsel ve kültürel değerini yitirerek ticarî değişim değerine ve nesnesine indirgenmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kentlerin Turistikleştirilmesi ve “Medeniyetler” Söylemi

Kentleşme sürecinde, neoliberal ekonomik yeniden yapılanmayla birlikte iletişim, bilişim ve özellikle ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin insan ve sermaye dolaşımını hızlandırıcı ve yaygınlaştırıcı etkisi kentleri, coğrafi, tarihsel ve kültürel öznellikleri üzerinden yükselen yeni bir turistik pazarlama aracı ve söylemi olarak dikkat çekici bir küresel pazara dönüştürmektedir. Türkiye’de de yakın geçmişe kadar çoğunlukla Ege ve Akdeniz bölgelerinde toplanan deniz turizmiyle sınırlı olan geleneksel turizm sektörü, dünyadaki gelişmeyle aynı yönde değişmekte, yerel özelliklerin piyasalaştığı ve genellikle yerel girişimciliğin geliştirilmesi üzerinden kalkınma politikalarının konusu olduğu yeni bölgesel çeşitlilikler üretmektedir. Bu çerçevede, küreselleşme sürecinde kültürler arası iletişimin hızlanmasına ve yayılmasına bağlı olarak, Türkiye’de turizmin son yıllarda en hızlı gelişen türlerinden biri kültür turizmi olmuştur (Günel, 2005, s.92).

Çoğu Doğu ve özellikle Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan ve eski şehir yerleşmelerinin varlığını koruduğu kentlerin coğrafi özellikleri, tarihsel ve kültürel geçmişleri, turizm sektörüne konu edilebilir yatırım faktörlerine dönüşmekte, küresel piyasaya eklenmeyi gözetten neoliberal ekonomik rejim tarafından, bu varlık-

ların bir sektör ve yerel kalkınma aracı olarak işlevselleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, turistik imkân ve değer atfedilen kentler ve mekânlar, ekonomik getiri hedeflerine uygun biçimde yeniden düzenlenmektedir. Buna göre;

Kent ekonomisi, ulaşım ve özellikle turlar, konaklama, otantik gastronomi, yöresel ürünler, hediyelik eşya gibi, turistik taleplere dayalı, hizmet ve pazarlama ağırlıklı, üretimden uzaklaştırılmış bir girişimcilik-işletmecilik eğilimi etrafında yeniden yapılanmaktadır. *Kent tarihi*, tarih-kültür-inanç turizmi temalı ekonomik dönüşümün temel argümanı olarak kullanılmak üzere, “dinler ve diller kenti/ medeniyetlerin beşiği/medeniyetler şehri” örneklerinde olduğu gibi “medeniyetler arasılık” söylemine dayandırılan ve modernite öncesine uzanan bir tarihsellik kurgusu çerçevesinde yeniden yazılmaktadır. *Kent kültürü*, çok kültürlü olduğu varsayılan bir toplumsal ve kültürel yapıya veya en azından çoğulcu bir etno-kültürel geçmişe vurgu yapan, kimlik odaklı bir anlatıyla yeniden üretilmektedir. *Kent kimliği*, coğrafi, tarihsel ve kültürel temalı, yerele özgü folklorik motiflerle, pazarlanabilir bir turistik imaj ve tanıtım malzemesi olarak yeniden oluşturulmaktadır. *Kent mekânı*, konut ve işyeri gibi modern-günlük kullanımdan arındırılmış bir “eski şehir/old town” tasarımı kapsamında, mabetler ve müzeler başta olmak üzere, genellikle butik oteller ya da pansiyonlar, restoranlar, mağazalar gibi kullanımlarla ticarileştirilmiş otantik yapılar, onarılmış eski yapılar ya da eski görünümle inşa edilmiş yeni binalar, arkeolojik kalıntılar gibi mimarî unsurlarla, tarihsel ve kültürel nitelikli bir izlenim verir ve turistik ticarî faaliyete konu edilebilir şekilde yeniden biçimlendirilmektedir.

Uygarlığın temelleri olarak kabul edilen İlkçağ medeniyetlerinden Hint, Çin ve Mısır uygarlıklarının, yerleştikleri coğrafyalarda etno-kültürel açıdan görece tekil egemenliklerine karşın, çağdaşları olan antik Mezopotamya, Helen, Roma, Arap ve Türk-İslam medeniyetleri, çoklu bir etno-kültürel havza üretmişlerdir. Bu medeniyetlerin birbirlerinin peşi sıra ve zaman zaman da birbirleriyle komşu olarak kurdukları imparatorlukların coğrafi kesişme alanı olan Anadolu yarımadası, bu tarihsel birikimiyle, medeniyetler arası geçişkenlik ve birleşim özelliği göstermektedir.

İlkçağ’da Mısır, Hitit ve Asur medeniyetlerinin hem karşılıklı ilişkilerine hem de rekabetlerine sahne olup, devamında Pers istilâları, Büyük İskender’in Asya seferi ve Roma egemenliği, Ortaçağ’da Haçlı Seferleri, Moğol istilası, Arap ve Türk-İslam kültürlerinin fetihleri ile de çok kavimli imparatorluk yapısının yerleşik hale geldiği Anadolu coğrafyasında, kavimler göçünden sonra Avrupa’da yaşananlara benzer bir etno-kültürel iç içe geçiş yaşanmıştır. Antik kozmopolitlikle Ortaçağ’ın başlarından itibaren Avrupa ve Asya medeniyetleri arasında savaşlar ve ticaret yollarıyla gerçekleşen medeniyetler arası etkileşimlerin birleşimi, Anadolu’yu bir etno-kültürel havzaya dönüştürmüştür.

Ulus-devletin yüzyılı aşan tarihi boyunca tekil ulusal kimlik icadı ve homojen ulusal kültür inşası politikalarının çoğunlukla imha edici boyuta varan aşındırıcı etkilerine rağmen, Anadolu coğrafyasının bütününde, çoklu tarihsel birikimin izleri, günümüzde görülmeye devam etmektedir. Anadolu ve Mezopotamya coğrafyalarının tamamına yayılmış bu etno-kültürel çeşitliliğin güncel görünürlüğü bağlamında, dinsel anlamda prehistorik ve antik pagan inançlarının yanı sıra, Hristiyan, İslâm ve Yahudiliğin de erken dönemlerinden itibaren yerleştikleri, öte yandan Arap, Ermeni, Süryanî, Kürt, Ezidî gibi çok sayıda etnisitenin de geçmişte aynı şehirde bir arada bulunmuş ve giderek yerel otokton kimlikler haline gelmiş oldukları Güneydoğu Anadolu coğrafyasının mekânsal geçmişi ve mirası, kültür turizmi açısından, kültürel çokluk/çoğulculuk söylemine imkân veren oldukça kullanışlı fırsatlar sunmaktadır. Günümüzde, Türkiye’de, Antakya, Mardin ve Diyarbakır şehirleri, bu özellikleri ile kültür turizmi politikalarının yoğun biçimde uygulandıkları merkezler olarak öne çıkmaktadır. Antik Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerinin tarihsel miraslarını özellikle dinsel mimarî unsurlarla barındırmakta olan bu kentlerin tarihsel-kültürel geçmişlerinden kaynaklanan turistik öznellikleri (Koçal, 2014), merkezî siyasal ve yerel bürokratik yönetimler tarafından, “medeniyetler şehri” gibi çoklu kültürel geçmişi vurgulayan söylemlerle (Görsel 1) turistik bir imaj olarak kurgulanmakta, bu kurgu, kent kimliğinin ve mekânının yeniden inşasında kurucu bir temel işlevi görmektedir (Koçal, 2018, s.55).

Görsel 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kent Kimliğinin Turistikleştirilmesi: “Medeniyetler Kenti” Söylemi

Kaynak: www.google.com, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

Mardin’de Kentin Turistikleştirilmesi ve “Medeniyetler” Söylemi

Güneydoğu Anadolu’nun neredeyse tamamına yayılan bir ekonomi politikası olarak kent kimliğinin kültür turizmine yönelik yeniden kurgulanarak turistikleştirilmesi uygulamasının en ileri boyutta gözlemlendiği kentlerden biri ve hatta ilki, Mardin’dir. Mardin ve çevresinde, kente ve bölgeye özgü tarihsel geçmiş, küresel turizm piyasasına eklenmede elverişli bir ticarî ürün olarak değerlendirilmiş, bu da coğrafyanın, kentsel ve mekânsal kimliğin, etno-kültürel çokluk söylemi etrafında kurgulanarak yeniden üretimi sonucunu doğurmuştur. Bu yönüyle Mardin ve Midyat’la ilişkili kullanılan “dinlerin ve dillerin şehri” sloganı örneğindeki çok kültürcü söylem (Çelebioğlu ve Koçal, 2020), esasen kültür turizminin teşvikine dönük ekonomi politikasının mekânsal yansıması olarak turistikleştirilmiş kent kimliği kurgusunu ifade etmektedir (Görsel 2). Bu hâliyle, turistikleştirilmiş popüler kültürel imgelemi ile yaşanan hakikat olarak otantik değerler arasında farklılıklar oluşmakta, popüler kültürün otantik değerlerin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyeceğine dair kaygılar ortaya çıkmaktadır (Uyanık, 2011; Kaygalak vd., 2013).

Görsel 2. Mardin’de Turistik Kent Kimliği Kurgusu: “Dillerin ve Dinlerin/ Medeniyetler Şehri”

Kaynak: www.turlyorum.net; www.yotur.com, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

Tipik bir Yukarı Mezopotamya medeniyeti yerleşimi olan kent merkezi ile özellikle Midyat ve Nusaybin ilçeleri başta olmak üzere, yakın çevredeki kasaba ve köylerde, başta Süryani, Ermeni ve Keldani gibi Hristiyan gruplara ait kiliselerin ve manastırların, Arap-İslâm ve Artuklu-Osmanlı mirası camilerinin ve diğer

mabetlerin bir arada bulunmaları (Koçal, 2022, s.14), Hatay’da ve Diyarbakır’da olduğu gibi, Mardin’de de, inanç turizmine yönelik bir imaj olarak “bir arada yaşam” söyleminin görselleştirilmesi etrafında kullanılmaktadır (Görsel 3).

Görsel 3. Mardin’de Kentsel Mekânın Turistikleştirilmesi: “Dinlerin Bir Aradalığı” Söylemi

Kaynak: *www.google.com*, *Erişim Tarihi:* 01.12.2022.

Diğer yandan, Süryanî kimliğinin dinsel inanç geleneğinde ve yaşayışında önemli bir yere sahip olan monastisizmin ilk mekânı olarak kutsallık atfedilerek “kullar dağı” anlamında “Tur Abdin” diye anıldığı (Uygur, 2015, s.25) kültürel bir öneme sahip olması, bu kapsamda, Mor Hananyo (Deyrulzafaran) Manastırı, Mor Gabriel (Deyrulumur) Manastırı ve Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi gibi halen hizmet vermekte olanlarla birlikte, Deyr Mor Augin (Mor Evgin) Manastırı, Mor Abrohom-Hobel Manastırı, Mor Yakup Kilisesi gibigünümüzde çoğunluğu kalıntı durumunda olansinsel yapılarla örneklenebilecek yüzlerce kilise ve manastıra ev sahipliği yapmakta oluşu (Akyüz, 1998; Uygur, 2015), Mardin yöresini, yerli ve yabancı turistlerle birlikte, özellikle son yıllarda, Süryanî diasporasının köken turizmi faaliyetlerine yönelik de bir uğrak yeri kılmaktadır (Arık Yüksel, 2018). Nitekim turistik gezi ve ziyaretlerin tamamı, kent merkeziyle birlikte kırsal çevreye yayılı Süryanî mabetlerinin oluşturduğu dinsel mekânlara yönelik gerçekleşmektedir.

Yerli ve yabancı turizmin yoğunlaşmasıyla birlikte, Mardin’de ve Midyat’ta ekonomik faaliyetin ağırlık merkezini turizme yönelik girişimcilik meydana getirmekte, kültür turizmine dayalı yerel girişimciliğin çoğunluğunu, gözlenebilir biçimde, kent merkezinde Birinci Cadde güzergâhı boyunca, Midyat’ta da şehrin eski mahallesinde kümelenmiş, yine çoğunluğu Süryanî kimliğiyle ilişkilendiril-

miş turistik ürünler satan esnaflarla, otantik konutlardan dönüştürülmüş yeme-içme ve eğlence mekânları oluşturmaktadır. Özellikle Süryanî kimliğiyle ilişkilendirilerek markalaştırılan ve pazarlanan ürünler, Mardin’de ve Mardin dışında kente özgü turistik piyasanın temel unsurlarını oluşturmaktadır (Görsel 4 ve 5). Böylece, Süryanî kimliği, bir etno-kültürel grup tanımı olmaktan çıkarılıp, yerel turizmle ilişkilendirilmiş bir ticarî reklam aracı olarak yeniden kurgulanmaktadır.

Görsel 4. Mardin’de Süryanî Kimliğiyle İlişkili Yerel Girişimcilik Örnekleri

Kaynak: google.com, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

Görsel 5. Mardin’de Süryanî Kimliğiyle İlişkilendirilen Yerel Ürün Örnekleri

Kaynak: google.com, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

Mardin ile Süryanîlerin ikili bir ilişki içerisinde anılmasındaki asıl neden, kenti ve Süryanî topluluğunu turizm açısından cazip kılmının gerektirdiği bir pazarlama yöntemiyle ilgilidir. Bu kapsamda Mardin, günümüzde az sayıda kalmış Süryanîler üzerinden, samimiyeti tartışmalı birçok-kültürlülük söylemine sahne olmakta, yaşananlar, Mardin ve çevresinde nüfus bakımından tükenme düzeyine gelmiş olan 2000-2500 civarındaki nüfuslarıyla Süryanîleri, kurucuları oldukları şehirde turizm nesnesine dönüştürmektedir (Özcoşar, 2013, s. 75-92). Böylece, Süryanî kimliğini Mardin’i konu alan turistik gezilere ya da broşürlere hapsedilmiş bir anlamı ifade eder hâle getirmektedir (Erol, 2016).

Turistik söylemde sloganlaştırılan etno-kültürel çokluk ve bir arada yaşama iddiasının dayandırıldığı yerel çok kültürlülük kurgusu, Osmanlı modernleşmesiyle başlayıp günümüze varan modern tarihsel sürecin öncesine atıfta bulunmakta, çok-kimliklilik, çok-kültürlülük iddiasıyla çelişen ulus-devlet inşasını ve uluslaştırma politikalarını içeren yakın geçmişi ve güncel durumu göz ardı etmekte, diğer yandan, başta mabetler olmak üzere mimarî yapılar ve arkeolojik kalıntıların tanıtımıyla sınırlı turistik tanıtım ve pazarlama faaliyeti, mekânın insan unsurunu dışarıda bırakmaktadır. Örneğin, Süryanî nüfusunun yüz yıllık süreç boyunca yerlerinden edilmesiyle boşaltılmış Kılıt (Dereçi) köyünün, turistik tur, fotoğraf ve televizyon dizisi çekimleri için dekor olarak kullanımı örneğinde (Görsel 6) olduğu gibi, mekânın insansızlaştırılmış olmasıyla turistikleşmesi ve popülerleşmesi arasında doğru orantılı bir ilişki tasavvurundan hareket edilmektedir (Koçal ve Çelebioğlu, 2021).

Görsel 6. Mardin’de İnsansızlaştırılmış Mekânın Turistikleştirilmesi: Kılıt (Dereçi Köyü) Örneği

Kaynak: www.google.com, *Erişim Tarihi:* 01.12.2022.

Yakın Geçmişten Günümüze Mardin’de Etno-Kültürel Çeşitlilik

19. yüzyılda Osmanlı modernleşme sürecinde, merkezîleşme, sekülerleşme ve nihayet uluslaşma gibi etkenler etrafında, etno-dinsel cemaate dayalı geleneksel Osmanlı siyasal sisteminin ve buna bağlı olarak yerel topluma yönelik cemaat temelli algının ve politikanın değişimi, Mardin’in kurucu etno-kültürel unsuru (tarihsel açıdan göz ardı edilemeyecek) olan Süryanîlerin Mardin’le ilişkilerini de etkilemiştir (Özcoşar, 2013, s.78-89). İmparatorluğun gerilemesi ve dağılması sürecinde merkezî otoritenin zayıflaması ve özellikle giderek taşradaki etki gücünü yitirmesi, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren yerel topluluklarda ulusçuluk duygusunun yayılımını hızlandırmıştır.

Balkanlardaki ulusal bağımsızlık hareketlerine kıyasla gecikmeli olarak gelişen Ermeni, Arap ve Kürt ulusçulukları gibi milliyetçi-ayrılıkçı hareketler, Osmanlı geleneksel etno-kültürel çokluk ortamının giderek topluluklar arası bir çatışma alanına dönüştürerek yerel gerilimler üretmiştir. Öte yandan, merkezî yönetimin, ulusçu-ayrılıkçı hareketlere, özellikle İttihat ve Terakki iktidarında somutlaşan biçimde Türkçülük ve katı merkezîyetçilik refleksleriyle karşılık vermesi de etno-kültürel çokluk ve bir arada yaşam geleneğinin tasfiyesinde belirleyici olmuştur. Antik Mezopotamya medeniyetlerinin ve “Osmanlı Barışı/Pax Ottomana” diye adlandırılan Osmanlı millet sisteminin kozmopolit mirasları, ulus-devletin inşası sürecinde ulusal kimlik kurgusu ve homojenleştirme-Türkleştirme politikalarıyla önemli ölçüde tahribata uğramış, uzun yıllara yayılan savaşlar, kitlesel kıyımlar ve göç hareketleri, etno-kültürel çeşitliliği yok oluş düzeyinde kayba uğratmıştır. Örneğin, Süryanîlerin “kılıç yılı” anlamında “seyfo” diye adlandırdıkları 1915 olaylarının neden olduğu tedirginlik ve güvensizlik ortamı, ülke dışına göçlerinde belirleyici bir etken olmuştur (Öztürk, 2013, s.62).

I. Dünya Savaşı’nın ardından, Ermenilerin tehciri başta olmak üzere, Süryanî, Ezidî, Nesturî gibi bölgeye özgü yerel toplulukların Osmanlı merkezî yönetimi tarafından sorunsallaştırılarak yerlerinden edilmeleri, bunlara ait topraklara yerel Müslüman toprak seçkinleri tarafından el konuluşu, zorunlu yerleştirme (iskân) ve göç ettirme politikaları gibi zorlayıcı nedenlerle yerleşik etno-kültürel unsurların yerlerinden edilişi, Kürt kimliğinin kültürel coğrafyayı homojenleştirmesinde ve kendine özgü bir coğrafi aidiyet alanı kurgulayışında en önemli etken ve imkân olmuştur (Koçal, 2019, s.286).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, gayrimüslim unsurların ulus-devlet modeline dâhil edilmeye çalışılması, diğer azınlıklarda olduğu gibi Süryanîler açısından da birçok sorunu beraberinde getirmiştir (Tutar Serter, 2016, s.73). Lozan Antlaşması’nda Ermeniler ve Rumlar için kabul edilen azınlık tanımının, Süryanîleri kapsa-

mamış olması (Şawoce ve Abraham, 2009, s.221), bu kapsamda, anadili kullanımının sınırlandırılması ve cemaate özgü eğitim kurumlarının kapatılması (Turgut, 2016, s.81), 1926’da çıkarılan 788 sayılı Memur Kanunu ile kamu görevlisi olma şartının “Türk olmak” şeklinde belirlenmesi ile 1936 yılında cemaatin mallarına el konulması (Tutar Serter, 2016, s.73), 1931’de, dönemin Patriği III. İlyas’ın sınır dışına çıkarılmasıyla Süryanî Ortodoks Patrikliğinin de Türkiye’den ayrılması (Oral, 2007) gibi uygulamalar, Mardin’de ve çevresinde yaşayan Süryanîleri göçe zorlayan itici ortamı meydana getiren unsurlar olmuştur.

Bu süreçte Türkiye’den ülke dışına kitlesel ve özellikle kimlik temelli göç hareketlerinin tarihsel köken, devamlılık ve yoğunluk gibi ölçüler açısından en dikkat çekici boyutlara ulaşan akımlarından biri, Mardin’den ve özellikle Midyat yöresinden göç eden Süryanîler tarafından gerçekleştirilmiştir. 1960’lı yılların ikinci yarısında ve özellikle 1970’lerde Kıbrıs meselesinin adadaki Rum yönetimi ve Yunanistan’la oluşturduğu gerilim gündemi içerisinde, Hıristiyan gruplara karşı ayrımcılığın ve şiddetin yükselişi, Süryanîlerin Mardin’den ülke dışına göçlerinin zirveye vardığı bir ortamı meydana getirmiştir. Bu kapsamda, 6-7 Eylül 1955 olaylarında Yunanistan’la, 1964’de ve 1974’de Kıbrıs sorunuyla ilgili toplumsal tepkilerin, İstanbul’da Rumlara karşı olduğu gibi Mardin’de de Süryanîlerin can ve mal güvenliklerini tehlikeye sokan tehdit ve saldırılara varması (Keske, 2010, s.167-168), Süryanîlerin Türkiye’den göçlerinde önemli bir itici faktör olmuştur (Güç, 2018, s.964; Turgut, 2016, s.281-283).

Süryanîlerin 1942’den itibaren başlayan göçleri, 1955 ve 1974’teki yükselişi takiben, 1980’lerin ikinci yarısında bölgede yaygınlaşan terör olaylarının etkisiyle daha da artarak devam etmiştir. Bu süreçte Mardin’de yaşayan Süryanî nüfusun önemli bir bölümü, Avrupa, Amerika ve Avustralya gibi uzak coğrafyalara göçmüşlerdir (Özmen, 2017, s. 171). Öyle ki, 1975 ve 1995 yılları arasında, Mardin civarında yaşayan Süryanî topluluğunun neredeyse dörtte biri bölgeden göç etmiştir (Rabo, 2013, s. 102). Böylece, Mardin’i ve çevresini etno-kültürel bakımdan betimleyen unsurların başında gelen Süryanî topluluğu, nüfusunun tamamı denilebilecek çoğunluğunu yitirmiştir. Mor Efrem manastırının Meryem Ana ve Mor Yuhanna kiliselerinin cemaatleri olmadığından atıl durumda oluşları ve hatta Mor Yuhanna kilisesinin mülkiyetini elinde bulunduran kişi tarafından satışı çıkarılabilmemiş olması (Kamer, 2020; Cumhuriyet, 2021), bu durumun en somut doğrulayıcı verilerinden bazılarıdır.

Sonuçta, Mardin yöresinde geleneksel çokluğu besleyen ana damarlar her geçen gün kan kaybetmekte, bölge, etnik ve dinsel açılardan “tekelci” ve “homojen” bir yapıya dönüşmekte, bu da, çoğulculuk, çok kültürlülük gibi olguların bölge açısından bir efsane mi yoksa gerçek mi olduğu yönünde bir tartışmayı

beraberinde getirmektedir (Öztürk, 2013, s.70). Bu bakımdan, Mardin kent kimliğinin turistikleştirilmesi kapsamında söylemleştirilen “hoşgörü, çok kültürlülük, çok-dillilik ve dinlilik” argümanların kendisinden çok, tahayyülünden söz edilebilmektedir (Özcoşar, 2013, s.75; 2017, s.20).

Sonuç

Kentsel kimliği ve kültürü, yerel tarihi boyunca Süryanîler başta olmak üzere, yerel etno-kültürel kimliklerle bütünleşmiş bir kültürel coğrafya olan Mardin’in bu unsurları, Osmanlı modernleşmesinden günümüze varan tarihsel süreç boyunca, dramatik boyutlarda ve hızla azalmıştır. Kültür ve özellikle inanç turizmine yönelik tanıtım malzemesi olarak kullanılan çok kimlikli-kültürlü yerel toplumsal yapı varsayımı, güncel bir gerçeklikten çok, uzak geçmişe atıfta bulunan bir tarihsel anlatı ile, orijinal işleviyle kullanılamayan, salt mimariye vurgu yapan bir söylem niteliğindedir. Oysa, çoğu cemaat yetersizliği ve buldukları yerleşim birimlerinin terk edilmişliği nedeniyle kullanılamaz durumda olan kilise ve manastırlar gibi mimarî yapılar ve arkeolojik kalıntılardan ibaret kültürel envanter, bu söylemi günlük yaşamda gözlenebilir kılmaya yeterli somut demografik veriden yoksun durumdadır.

Salt mimarî yapıya odaklanan turistik çok kültürlülük-çok kimliklilik kurgusu ve imajı, 19. yüzyılın sonundan günümüze dek yaşanan tarihsel sürecin demografik sonuçlarını göz ardı ederek, insan unsurunu yok saymaktadır. Hâl böyle iken, Mardin’le ilgili turistik tanıtım faaliyetlerinde ve malzemelerinde “medeniyetler kenti” söyleminde kullanılan çoklu kültürel yapının ve mirasın, yüz yılı aşan ulus inşası koşullarında ve buna bağlı kimlik ve mekân politikalarının belirleyici etkileri ve sonuçları karşısında ne kadar korunabilmiş ve mevcut durumda ne boyutlarda yaşanmakta olduğu, nihayet güncel gerçekliği ne ölçüde ifade ve temsil ettiği, oldukça tartışmalıdır.

Mardin ve yöresi, somut etno-kültürel demografik verilerden yoksun, bu bakımdan tarihsel ve kültürel geçmişinden uzak, soyut anlatılara dayandırılmış varsayımlarla “çok kültürlü” bir mekân olarak tanıtılmakta, kent kimliği, makro ve mikro ölçekli ekonomik beklentiler doğrultusunda kurgulanan turistik temalar etrafında yeniden tasarlanmakta ve inşa edilmektedir. Bu hâliyle, Mardin ve çevresine yönelik türetilen bir arada yaşama, çok kimliklilik-çok kültürlülük söylemi, ticarî amaçlı kurgulanmışlığı ışığında, mekânın kapitalist yeniden üretiminin ve bu kapsamda mekânın fiziksel kullanım değerinden, sermaye birikim aracı olarak değişim değerine evriminin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, P. G. (1998). *Mardin ilinin merkezinde civar köylerinde ve ilçelerinde bulunan kiliselerin ve manastırların tarihi*. Mardin: Mardin Kırklar Kilisesi.
- Arık Yüksel, T. (2018). *Köken Turizmi: Mardin Süryanileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. (Çev. Asuman Erendil), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Corbusier, L. (2014). *Şebircilik*. İstanbul: Diamon Yayınları.
- Cumhuriyet (2021). Mardin’deki Süryani kilisesi satılığa çıkarıldı. *Cumhuriyet*, 10 Şubat 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mardindeki-suryani-kilisesi-satiliga-cikarildi-1812660>, Erişim Tarihi: 20.11.2022.
- Çelebioğlu, Ş., Koçal, A. V. (2020). Mardin’de etno-kültürel çokluk mirası ve söylemi: “dillerin ve dinlerin şehri” (mi?). *II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi Bildiri Özetleri*, (84), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 16-18 Aralık 2021.
- Davutoğlu, A. (1997) Medeniyetlerin Ben-İdraki. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (2)3, s.1-53.
- Doğan, H. A. (2019). *Kentlerin ses kimliğinin işitsel peyzaj yaklaşımı ile belgelenmesi: Eskişehir örneği*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: Kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Erol, S. (2016). *Maşlum ve makul, İstanbul Süryanilerinde etno-dinsel kimlik inşası ve kimlik stratejileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güç, A. (2018). Mardinli Süryanilerin ulus-aşırı cemaate dönüşümü. *Hürit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 957-975.
- Günel, V. (2005). Mardin ilinde kültürel turizm potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11, 91-122.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin mekânları*. (Çev. Kolektif). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kamer, H. (2020). Mardin’de 1700 yıllık Mor Yuhanna kilisesi bir kez daha internet üzerinden satışa çıkarıldı. *bbc.com*, 27 Ekim 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54704842>, Erişim Tarihi: 20.11.2022.
- Kaygalak, S., Usta, Ö., Günlü, E. (2013). Mardin’de turizm gelişimi ile otantik olgusu arasındaki ilişkinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 237-249.
- Keske, M. (2010). *Mardin’de Süryaniler: Nüfus Hareketlilikleri ve Nedenleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Koçal, A. V. (2014). Kentsel tarihin turizm potansiyeli bakımından değerlendirilmesi bağlamında çok kültürlü geçmiş ve medeniyetler arası iletişim ilişkisi: Mardin ve Diyarbakır örnekleri. Nazmi Kozak ve Osman E. Çolakoğlu (Editörler), *III. Di-*

- sipinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, (12-22), Ankara: Anatolia Turizm Araştırmaları.
- Koçal, A. V. (2018). Kültürün mekânsal temsili ve tarihsel aktarımı işlevi bağlamında mimarınin rolü: Diyarbakır'da çok kültürlü medeniyet mirası örneği. İ. Özcoşar, A. Karakaş, M. Öztürk ve Z. Polat (Derleyenler), *Diyarbakır Mekân, Toplum, Ekonomi*, (83-104), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Koçal, A. V. (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Değişimin Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Aktörleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Koçal, A. V. (2022). Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep ve Antakya'da medeniyetin mekânsal temsili. *Şehir ve Medeniyet*, 8(16), 8-30.
- Koçal, A. V., Çelebioğlu, Ş. (2021). Türkiye'de mekânın turistik manipülasyonu olarak yerel tarih ve çokkültürlülük söylemi: Mardin Kılıt (Dereci) köyü örneği. *II. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras Kongresi Bildiri Özetleri*, (130-131), Karabük Üniversitesi, 24-26 Mayıs 2021.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi*. (Çev. İrem Başaran), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Meydan Uygur, S., Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıkları üstündeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Nuryanti, W. (1996). Heritage and postmodern tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- Oktay, D. (2011). Kent kimliğine bütüncül bir bakış. *İdealkent*, 3, 8-19.
- Oral, M. (2007). Mardin'in son Süryani Kadim patriği Mar İgnatios III. İlyas Şakir Efendi. İbrahim Özcoşar (Haz.), *Makalelerle Mardin IV*, (269-297), İstanbul: Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları.
- Özcoşar, İ. (2013). Şehir ve cemaat: Mardin Süryanileri ya da Süryanilerin Mardin'i. *İdealkent*, 9, 74-93.
- Özcoşar, İ. (2017). Şehir ve kimlik: Mardinli kimliklerin tarihi arka planı. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-29.
- Öztürk, M. (2013). Çoğulculuk söyleminin sahiciliği üzerine: Midyat örneği. *İdealkent*, 9, 42-73.
- Prohansky, H. B., Fabian, A. K., Kaminoff, R. (1983). Place identity, physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 57-83.
- Rabo, G. (2013). Batı diasporasında Süryaniler ve Süryani kilisesi. *Mukaddime*, 7, 102-122.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması, çağdaş toplum yaşamının değişen karakteri üzerine bir inceleme*. (Çev. Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunar, L. (2011). Weber'in tarihsel şehir sosyolojisi: modern toplumun temeli olarak şehir. *Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 423-442.
- Şawoce, J. B., Abraham, A. B. (2009). Cumhuriyet tarihi boyunca Doğu ve Batı Asurlara karşı baskı, zulüm, asimile, kovulma. Fikret Başkaya ve Sait Çetinoğlu (Derleyenler), *Resmî Tarih Tartışmaları 8, Türkiye'de Azınlıklar*, (177-252), İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Tekeli, İ. (1991). Bir kentin kimliği üzerine düşünceler. *Kent Planlaması Konuşmaları*, (78-89), Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

- Turgut, R. (2016). Bir halkın göç hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye’den Avrupa’ya göç süreci. *Mukaddime*, 7(2), 275-294.
- Tutar Serter (2016). *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Uyanık, N. (2011). Geleneksel kültürden popüler-medyatik kültüre: İnanç turizmi ve Midyat. *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri*, (965-972), Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Uygur, H. K. (2015). *Kültürel Doku İçinde Mardin Süryanilerinin Kutsal Mekân Efsaneleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Worskett, R. (1969), *The Character of Towns*. London: The Architectural Press.

İnternet Kaynakları

www.google.com, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

www.turluyorum.net, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

www.yoltur.com, 01.12.2022.

Değişen Gözetim Pratiklerine Kısa Bir Bakış

Nesibe Tuba Boynikar*

Öz

Tarihsel süreç içerisinde gözetim kavramı her dönemde karşımıza çıkmaktadır. Her alanda olduğu gibi gözetim alanında da teknolojik gelişmeler büyük değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur. Teknolojik gelişmelerle şekil değiştiren gözetim aygıtları kolaylıkla hayatımızın her alanına sirayet etmektedir. İletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı ve sunduğu imkânlar olası risklerin hesaplanmasını engellemektedir. Bu çalışma değişen gözetim pratiklerinin gündelik yaşamımız üzerindeki etkilerine dair sosyolojik bir okuma yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmada bireyin kendi rızası ve talepleri ile gözetime dahil olması ve teknolojik gelişmeler karşısında büyüyen gözetimin aktif rolü ele alınmıştır. Neredeyse günlük hayatın tamamını kapsayan gözetim, tüketim düzeninin yeniden üretimi için kolaylıklar sağlamaktadır. Birey görünür olma arzusu ve güvenlik kaygısıyla gözetime dahil olurken aynı zamanda sosyal medya üzerinden paylaştığı, beğendiği, baktığı her şey karşısına reklam olarak çıkabilmektedir. Çalışmada gözetim yaklaşımları bireyin rızası ve tüketim dinamikleri bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada yeni medya teknolojileri ile sağlanan rahatlığın ortaya çıkarabileceği risk ve tehditlerin üzerine düşünülmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, yeni medya araçları, iletişim, tüketim, gözetim bilgisi

---

* Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD E-posta: nesibetubaboynikar@gmail.com

Orcid:0000-0002-3910-4160

Geliş Tarihi/Received Date: 25.11.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

A Brief Overview of Changing Surveillance Practices

Nesibe Tuba Boynikar *

Abstract

In the historical process, the concept of surveillance appears in every period. As in every field, technological developments have led to great changes and transformations in the field of surveillance. Surveillance devices that change shape with technological developments are spreading easily in every area of our lives. The widespread use of communication technologies and the opportunities they offer prevent the calculation of possible risks. This study aims to make a sociological reading on the effects of changing surveillance practices on our daily lives. In the study, the individual's involvement in surveillance with his own consent and demands and the active role of increasing surveillance in the face of technological developments are discussed. It facilitates the reproduction of the surveillance consumption pattern, which covers almost all of daily life. While the individual is included in surveillance with the desire to be visible and security concerns, everything that he/she shares, likes and looks at on social media can appear as advertisements. In the study, surveillance approaches are discussed in the context of individual consent and consumption dynamics. In the study, it was also emphasized that the risks and threats that may arise from the comfort provided by new media technologies should be taken into account.

Keywords: Surveillance, new media tools, communication, consumption, surveillance information

---

* PhD student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Sociology, E-mail: nesibetubaboynikar@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3910-4160
Geliş Tarihi/Received Date: 25.11.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

Giriş

Yaşamın her alanı doğrudan veya dolaylı bir şekilde değişen iletişim teknolojilerinden etkilenmektedir. Teknolojik gelişmeler çift yönlü etkileşimiyle birçok paradigmayı değiştirip dönüştürmüştür. Bilgi iletişim teknolojilerinde, dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler ve kablosuz olarak iletişim kabiliyetinin geliştirilmiş olması büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. *“Aracılı dünyayı ve onun sunduğu bütün imkânları taşınabilir hale getiren kablosuz ve mobil teknolojiler, modern toplumların yaşamında vazgeçilmez bir unsur haline gelmiş ve birçok açıdan bu toplumları karakterize etmiştir”* (Chayko, 2018, s.28). Gelişen iletişim teknolojilerine paralel biçimde değişen iletişim biçimleri söz konusudur. Yeni iletişim biçimleri kapsamında konumuz bağlamında ele alacağımız en önemli ayrıntı ise gelişen teknolojilerle birlikte kullanıcıların davranışlarının algılanabilir, depolanabilir ve analiz edilebilir olması durumudur.

Artık hepimizin mensubu olduğu sosyal ağ grupları kadar dijital sosyal ağ grupları da mevcuttur. Bu mensubiyetin beraberinde getirdiği çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özel ve kamusal alanın iç içe geçtiği sosyal ağ sitelerinde bireyi özel alanın ifşası noktasında harekete geçiren birçok yeni durum bulunmaktadır. Bunlar yeni gözetim pratikleri ile gündelik yaşama dahil olan bireyin hayatında her alana nüfuz etmektedir. Teknolojik gelişmelerle gündelik hayatı etkileyen birçok değişim gözetim olgusuna yönelik yeni bir bakış açısı kazanmamız gerekliliğini açığa çıkarmıştır.

Gözetimin geçmişten günümüze bilinen yönü denetim altına almak, izlemek bir çeşit baskı kurmak üzerinden kendini göstermektedir. Fakat bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte gözetim pratiklerinde ciddi değişimler olmuştur. Günümüzde gözetim bireyin rızasına dayanan, uçsuz bucaksız bir evrende iletişim kurmanın bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim sağlamada en önemli araçlardan olan akıllı telefonlarımızda kullandığımız ücretsiz uygulamalara karşılık Global Positioning System (GPS) konumumuzu, telefon rehberindeki arkadaşlarımızı ve içindeki tüm verilerimizi takas etmekteyiz (Yanık, 2017, s.793). Özellikle internetin yaygın kullanımıyla sosyal bir ağa dahil olmak için sosyal medya mecralarında bulunmanın getirdiği bazı gereklilikler gözetime yeni bir soluk getirmekte ve bireylerin gönüllü gözetime tabi olmalarına sebep olmaktadır.

Değişen gözetim pratikleri beraberinde yeni mahremiyet konularını da gündeme getirmektedir. Örneğin, önceden yalnızca sağlığımızla ilgili olan bir sorunun gelecekte hangi şartlar altında önümüze çıkacağı yahut bir manipülasyon aracı olarak kullanılıp kullanılamayacağını bilememekteyiz. Herhangi bir sağlık sorunumuza dair bir veri işlenerek karşımıza bir özel hastane yahut ilaç reklamı olarak çıkabilmektedir. Gezdiğimiz siteler, aradığımız kelimeler incelenerek tüketici kimliğimiz bağlamında ilgi alanlarımız tespit edilebilmektedir. Bu şekilde şirketlerin, kullanıcıların ilgi alanlarını tespit ederek; kişilerin hayat tarzlarını kullanarak ticari sermaye elde etmeyi amaçladığı da bilinmektedir (Himanen, 2005). Zira artık ile-

tişimde yazılı olmayan bir kural gibi kişinin en mahrem bilgilerini dahi paylaşabildiği alanlar haline gelmiştir sosyal ağ siteleri. Kendi elimizle en mahrem olarak nitelendirebileceğimiz bilgilerimizi paylaşabiliyor ve şirketler için kolaylık sağlayabiliyoruz.

Hızla gelişen internet teknolojileri insanların bu alanlarda daha fazla vakit geçirmesine ve kendileri hakkında çok fazla veriyi bu ortamda paylaşmalarına sebep olmaktadır. İnternetin hayatımıza getirdiği birçok kolaylık ve imkânla birlikte aynı zamanda veri güvenliği sorununa sebep olduğunu söyleyebiliriz. Bu kolaylıkların beraberinde getirdiği çeşitli sorunları ele alabilmek ve olası riskleri göz önünde bulundurmak amacıyla bu çalışmada yeni gözetim araçları bağlamında dijital dünya okuması yapılması amaçlanmaktadır. Bu durumdan hareketle normalleşme süreci içerisinde sistematik bir hale gelen gözetleme pratiklerinin değişen nitelikleri ve ortaya çıkan yeni durumlara odaklanmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda gözetim konusunda ortaya çıkan yeni kavramlar ve gelişmeler incelenerek ele alınmış, çift yönlü etkileşimle daha da sistematik hale gelen gözetimin gündelik hayatın seyri üzerindeki etkilerine dair bir tartışma zemini oluşturulmaya çalışılmıştır.

Gözetimin Değişen Yüzü

Gözetim tarihsel bağlamda ele alındığında çok eski zamanlardan beri var olan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Gözetimin günümüzde yeni bir olgu olarak ele alınmasındaki en önemli etken enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerdir. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte her alanının ve mekânın kayıt altına alınması farklı gözetim pratiklerini ortaya çıkarmıştır. Dijital iletişim aygıtları ile gündelik hayatın her alanına nüfuz eden gözetim pratikleri sosyal yaşam içerisinde de hissedilmeye başlamıştır. İnternetin başka sosyal iletişim araçları gibi denetim ve gözetim amaçlı kullanılabilirliğini söyleyen birçok sosyal araştırmacı ve araştırma bulunmaktadır. Günümüzde dijital veriler işlenmekte ve kişinin her türlü pratiği bilinebilir hale gelmektedir. Örneğin, Google eski çalışanlarından Seth Stephan Dawidowitz, seçim zamanı yaklaştığında insanların nerede ve nasıl oy kullanacağına dair internet üzerinden bir araştırma yapmadıysa, oy kullanacakları yerlere bakmadıysa, o bölgede seçime katılım oranının az olacağını kestirebildiklerini ifade etmiştir (2018, s.88). İnternet teknolojilerinin her alanda faal olarak yer aldığı dijital toplumda gözetim kaçınılmaz bir hal almış ve öngörülebilirlik sağlamıştır diyebiliriz. Attığımız her dijital adım, her tıklama, beğenilerimiz, e-postalarımız gözetim altında tutulmakta, bu gözetimi gerçekleştirenler ise esrar perdesi altında gizlenmektedir (Dolgun, 2004, s.64).

Günümüz dünyasının kontrolü artık bilgisayarlarda ve sanal dünyadadır. Her türlü bilgi, veri bankalarında toplanmakta ve karşımıza farklı şekillerde çıkabilmektedir. Bu bilgiler aracılığıyla bir nevi gözetim altına alınıyor ve denetlenebilirliğimizin önünü açıyoruz. Cep telefonlarının yaydığı sinyaller, Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE) kameraları, İnternet Protocol (IP) numaraları vb. sistemler ile aslında hemen hemen her alanda bir gözetime tabi tutulmaktayız.

Chul Han; “*şu an ‘panoptikon’un sonunu değil, tümüyle yeni, perspektifsiz bir ‘panoptikon’un başlangıcını yaşamaktayız. 21. yüzyılın dijital ‘panoptikon’u artık tek merkezden, despotik bakışın her şeye kadar gücü tarafından gözetlenmiyor olması ölçüsünde perspektifsizdir*” (2018, s.67) diyerek artık değişen gözetim araçlarının önemine dikkat çekmekte ve gözetimin hemen her alanda yapılabildiğini vurgulamaktadır.

Bentham’ın sözünü ettiği ‘panoptikon’ önemli bir mimari yapı ve fikir olarak günümüzde de geçerliliğini korumakta ve gözetimle ilgili çalışmaların temelinde bulunmaktadır diyebiliriz. Bentham’ın panoptikonu disiplin toplumunun bir aracı ve kişiyi ıslah etmeye yönelik bir kuruluştur. Hapishaneler, fabrikalar, tımarhaneler, hastaneler, okullar ‘panoptik’ kontrol altında bulunmaktadır. Bunlar disiplin toplumunun tipik kurumlarıdır. Panoptikonda kontrol kulesi çevresinde dairesel biçimde dizilmiş olan hücreler, içindekilerin birbirleriyle konuşmalarını engellemek için yalıtılmış olan mimari bir yapı söz konusudur. Ara duvarlar mahkûmların birbirlerini görmelerine mani olur. Bu yapı aynı anda birden çok mahkûmun denetlenebilmesi imkânını sunan dairesel bir mimari yapıdır. Tecritlerinin ıslah amaçlı olduğunu söyleyen Bentham’ın ‘panoptikon’unun içinde yer alan bireyler gözcünün sürekli varlığının farkındadırlar. Fakat ‘dijital panoptikon’ sakinleri için aynı durum söz konusu değildir, gözetlendikleri düşüncesinden ziyade özgür olduklarını zannederler. Bentham’ın ‘panoptikon’undaki yalıtılmış mahkûmların aksine günümüz ‘panoptikon’ sakinleri birbiriyle yoğun şekilde iletişimde bulunmakta ve sosyal ağlar kurmaktadır.

Castells “Ağ Toplumunun Yükselişi” adlı eserinde (2008) günümüz toplumlarını enformasyon toplumu olarak tanımlamaktadır. Enformasyon toplumdaki tahakküm ise gündelik hayatın tamamen içine geçmiş olmasında saklıdır diyebiliriz (Han, 2022). Bireyler, yeni teknolojilerle yalnızca birbirlerini gözetlemekle kalmamakta, aynı zamanda gözetlemeyi kolaylaştıracak enformasyonun üretimi için dijital dünyada durmaksızın gönüllü bir şekilde veri paylaşmaktadırlar. Panoptikonun bireyleri zorlama ve baskı ile görünür kılan yapısının aksine artık haz ve eğlence arayışının bireyleri gönüllü olarak görünür olmaya sevk ettiğini söyleyebiliriz. Günümüzde panoptikonun katı sabitliği çözülmüş durumdadır. Her şeyin ötesinde, panoptik-sonrası bir dönem hüküm sürmektedir (Bauman ve Lyon, 2016, s.19). Küresel bir ağ içerisinde büyüyen gözetim toplumu yeni gerçekleriyle beraber hayatımızın her alanını kuşatmaktadır. “*Dijital panoptikon’un kendine has yanı, kuruluşunda ve sürdürülmesinde sakinlerinin soyunma ve kendini teşhir etme yoluyla aktif olarak yer almalarıdır. Bireyler kendilerini ‘panoptik’ pazarda sergilerler*” (Han, 2018, s.68). Artık bireylerin “dijital panoptikon”lar aracılığıyla kendilerini teşhir etmeye yönelik çabalarından da söz etmek mümkündür. Aslında herhangi bir çabayı bile gerektirmeyen bir normalizasyon süreci söz konusudur diyebiliriz.

Görünürlüğün Büyülü Yanı

Dijital medya uygulamalarının ve bu uygulamaların kullanıldığı mobil cihazların toplum içinde yaygınlaşmasıyla insanlar artık her yerde her şeyi paylaşabilir hale

gelmiştir. Günümüzde özellikle gençler sosyal medya ağları içerisinde büyümekte ve bu ağlar içerisinde geniş bilgi yelpazeleri paylaşabilmektedirler. Yaşamımıza giren bu teknolojik gelişmelerle beraber etik ve sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerden bu yana toplumun her kesimi içinde önemli bir yeri ve işlevi bulunan gizlilik kavramı da internetin yaygın kullanımıyla farklı bir hal almıştır. Çevrimiçi ile çevrimdışı, gerçek ile gerçek olmayan arasındaki farkın tamamen bulanıklaştığı bu çağda (Chayko, 2018) gizliliğe ve özel alana dair izler silikleşmektedir. Birey göstermek istediği yaşam üzerinden kendini oluşturup dizayn etmektedir. Sosyal medya ağlarında sanal kimlikler oluşturmak için bütün bilgilerimizi aktarmamız, gözetime kendi rızamızla dahil olmamıza yol açıyor. *“Bugün kendimizi hiçbir talimat, hiçbir zorlama olmaksızın gönüllü olarak gözler önüne seriyoruz. Verilerimizi, kendimize ilişkin enformasyonu, hakkımızda kimin, ne zaman, hangi vesileyle, neyi bildiğini bilmeksizin gönüllü olarak internette koyuyoruz. Bu kontrol edilemezlik özgürlüğün ciddiye alınması gereken bir krizi gösterir”* (Han, 2020, s.20-21).

Çevrimiçi alanlarda sanal gerçekliği inşa eden birey gerçek hayatından veya yeni bir gerçeklikten hareketle benlik sunumunu gerçekleştirmektedir. Gerçekliğin inşası bireye ait olsa da kullanılan dijital dil ile kullanıcıların ürettiği yeni dünyalar sürekli kayıt altına alınmaktadır (Özcan, 2021, s.15). Sürekli kayıt altına alınan kişisel verileri görünürlük arzusuyla kendi rızamızla paylaşmamız gelecekte karşımıza nasıl bir sorun olarak çıkacağını öngöremediğimiz bir alan oluşturmaktadır. Buna rağmen görünür olmanın başat olduğu sosyal medya mecralarında insanlar görünür olma ve gözetleme pratiklerini gerçekleştirmektedir. Görünür olmanın beraberinde getirdiği her şeyi ekrana taşıma arzusu kişinin sosyal yaşamına dair birçok bilgi ve mahrem alanların sergilenmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Dijital panoptikonlar bireylerde yalnız kalmama, görmezden gelinmeme, dışlanmama gibi umutları barındırıyor. Buna “ifşa edilme korkusu fark edilme hazzı tarafından bastırılıyor” diyebiliriz. Artan görünürlük vaadiyle yaşamın tüm alanlarının kayıt altında tutulması dışlanmaya karşı adeta bir panzehir işlevi görünüyor (Bauman ve Lyon, 2018, s.36-37).

Kısaca bireyin gönüllü olarak gözetlenmeye tabi olmasının ardında sanal benlik sunumlarının serimlenmesi durumu söz konusudur. Kişi sosyal medya araçlarıyla sanal kimliğini inşa etmekte ve bu kimliğin taşıyıcısı olmaktadır. Bu kimlikler kimi zaman sosyal yaşamında bireye ekonomik ve sosyal sermaye sağlayabilmektedir. Bu sebeple görünür olmanın büyüdü yanı gözetlenmeye rızayı ve bireyin mahremiyet kaybını beraberinde getirebilmektedir. Var olmanın görünür olmakla özdeşleştiği bir süreçte kişi için gözetlenme kaygı duyulacak bir durum olmaktan çıkmaktadır. Varlığını göstermek için her türlü gözetime tabi olan birey bunu kendi konfor alanı içerisinde sürdürmeye devam etmektedir. Karşılığında kendi de iyi bir gözetleyici olan birey için görme/gözetleme kavramlarının anlamları yeni bir pratik kazanmıştır diyebiliriz. Herhangi bir gözetleme kulesine ihtiyaç olmaksızın herkesin akıllı telefonları ile kendi gözetleme ve gözetlenme araçlarını

cebinde taşıdığı görülmektedir. Bu yeni gözetimin görünür olmanın büyüğü yanına denk düştüğü fakat beraberinde kişinin mahrem alanlarını ele geçirdiği bir gerçektir.

Güvenlik Kaygısı ve Gözetim

İnsanlar görünür olma arzusunun yanı sıra güvenlik kaygıları sebebiyle de gözetime tabi olabilmektedirler. Toplumsal güven ihtiyacından ortaya çıkan ve bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olan güvenlik kaygıları, teknolojik gelişmelerle birlikte kamusal ve özel alanı kayıt altına alan bir pratiğe dönüşmüştür. Bireysel ve kamusal mekânların iç içe geçtiği, çok katmanlı bir hale geldiği gündelik yaşam alanı içerisinde güvenlik konusu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok risk barındıran modern yaşamın belirsizliği içerisinde güvenlik baskısı bireyin rızasıyla gerçekleştirilen bir pratiğe dönüşür.

Bugün gözetim riskler karşısında bir kurtarıcı gibi görünüyor diyebiliriz. Yakın zamanda Covid-19 pandemisiyle birlikte bütün dünyada yaşanan güvenlik kaygılarının bireyleri ulus-devletler tarafından gözetlenmeye rıza gösterir duruma getirdiğini gözlemlemiş olduk. Telefonlara yüklenen çeşitli uygulamalar, kendi talebimiz doğrultusunda yer bildirimlerinde bulunmamız gibi durumlar buna en güzel örnektir. Böylece gözetimin güvenlik tehdidiyle de yakından ilgisi bulunmaktadır diyebiliriz. Olası durumlarda bireyler gözetimi riskler karşısında bir kurtarıcı olarak görmeye başlamaktadır. Dünyayı tehlikeli bir yer olarak görme algımızın, bizleri gözetime tabi olmaya ve güvensizlikten kurtulmak pahasına baskılanmaya itebilir olma durumunu George Gerbner “acımasız dünya sendromu” olarak ifade etmektedir. Tehdit ve belirsizlik durumunda açığa çıkan güvenlik risklerine karşı gözetimi kendimiz talep eder hale geliyoruz. Örneğin, Alkan ve Özcan (2019) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada katılımcıların gözetimi etik bulmasa da güvenlik konusunda hoş karşıladıklarına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durumda bireylerin etik kaygıları yerine güvenlik kaygılarının baskın geliyor olduğu sonuçlarına da ulaşabilmekteyiz.

Günlük hayatın düzenlenmesi şehir yaşamı içerisinde kentsel düzenin bir parçası olmuştur. Cadde ve mağazalarda gözetlenmeyi hiç düşünmeden kabul ederiz (Lyon, 2006, s.101). Buna en iyi örneklerden biri de MOBESE kameralarıdır. Bu kameraların dışında kalan herhangi bir olaya dair güvenlik kaygılarımız yükselmekte, çoğu zaman kişi haklı durumlarda dahi kendini yeterince ifade edememektedir. Hayatımızın her alanının gözetime tabi tutulması aslında ihtiyaç halinde bu kameralardan istifade etmemiz çoğu zaman kendi çıkarlarımızla örtüşmektedir. Bu sebeple özellikle kent yaşamı içerisinde gündelik yaşamın düzenlenmesi için bu gözetim araçları elzemdir. Bir zamanlar yalnızca devlet işleriyle sınırlı olan gözetim; gelişen bilgisayar teknolojileri ve yeni veri toplama teknikleriyle gündelik yaşamın her alanına yayılmakta, merkezileştirilip, düzensizleştirilerek neredeyse her şehrin düzenlenmesinin bir parçasına dönüşmüştür (Bezirgan Arar, 2014,

s.6049). Güvenliğin toplumsal düzenle ifade edildiği şehir yaşamında, birey güvenliği için kaçınılmaz olarak bu gözetime gönüllü bir biçimde tabi olmaktadır.

Algoritmalar ve Gözetim

Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla gündelik hayatın her alanı birer veri olarak kayıt altına alınmaktadır. Dijital teknolojilerin neredeyse her biri kullanıcıya çeşitli kolaylıklar sunmakla birlikte algoritmalar aracılığıyla çeşitli manipülasyonlara da sebep olabilmektedir. Birçok karar mekanizması üzerinde etkili olan algoritmaların dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte daha faal olduğu görülmektedir.

Her bireyin kendi şahsına münhasır bir algoritmik kimliği bulunmaktadır. Online ayak izlerimizle belirlenen bu kimliğimiz önümüze çıkacak haber akışlarının ve reklamların belirleyicisi olmaktadır. Kullanıcısına sosyal ağlardaki haber akışını kişiselleştirerek sunan düzenlemeler ve yalnızca ilgili olunan konularda veri akışı gerçekleştiren algoritma yapısına ilk kez dikkat çeken isim Eli Pariser (2011) olmuştur. Bu durumu filtre balonları kavramı ile açıklayan Pariser, sosyal ağların kullanımını sırasında bir dizi görünmez ağlarla çevrili olduğumuzu ve bu ağların kullanıcıların tercihleri ve yaptıklarıyla belirlendiğini ifade etmektedir. Sosyal ağların algoritma yapıları kişiye özel balonlar oluşturmakta ve kullanıcıyı tanımlayarak ona kişiselleştirilmiş veriler sunmaktadır. Örneğin, Twitter’da gündemi takip etmek için bulunduğunuz ülkeye göre içerikleri görebilme imkânınız varken aynı zamanda ‘sana özel gündemler’ içeriğini aktifleştirerek gündeminizi kişiselleştirebilmektesiniz. Bu kendi tercihimizle aktifleştirdiğimiz bir kişiselleştirme olmakla beraber bizim kontrolümüz olmadan, algoritmaların takip ettiklerimiz üzerinden bizim için belirlediği verileri içermektedir. Pariser (akt. Dijk, 2018, s.321) bu yeni balonların üç özelliğinden söz etmiştir: “(1) Belirli bir balonda bulunan tek kişi sizsinizdir; (2) Kriterleri siz seçmediğiniz için bu balonu siz göremezsiniz ve (3) bu balona girmek sizin tercihimiz değildir.” Algoritmalar aracılığıyla kim olduğumuz, neler hissettiğimiz ve nelerden hoşlandığımızı tahmin edilebilmektedir. Burada en önemli sorun, kullanıcının sistemin bir parçası haline gelmesi ve dayatılan bu sistemi düzenleyememesidir.

Jan Van Dijk “*Ağ Toplumu*” adlı eserinde filtre balonları ile insanların yalnızca hoşlandıkları ve katıldıkları enformasyonu alarak diğer enformasyonun farkında bile olmayacağına dikkat çekmekte ve bu durumun enformasyon gettosu oluşumuna neden olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Böylece bu eğilimlerin internetin temel faydasını yok edebilecek olmasına işaret etmektedir. Dijk, bu durumu “öz-seçimli enformasyon hapsi” şeklinde ifade etmektedir (2018, s.321). İnternet kullanıcısı farklı görüşlerden istifade edebilmek yerine kısır bir bilgi alışverişinin içerisinde kendini bulabilmektedir.

İnsanların filtre balonlarına hapsedilmesi durumu, beraberinde yankı odası etkisini de getirmektedir. Bu durum halihazırda Sunstein (akt. Dijk, 2018, s.321) tarafından ifade edildiği gibi: “*internetin insanların sadece kendileriyle aynı fikirleri ara-*

dığı ve aynı fikirlere sahip olan insanları dinledikleri “yankı oda”larından oluşan bir koleksiyona dönüşeceğine dair eski bir korkudur.” İnternetin kendi filtreleme özelliği ile kullanıcılar kendi görüşlerine yakın görüşlere maruz kalmakta ve yankı odalarına hapsoılmaktadırlar.

Yankı odası etkisi kullanıcılarına sanal ortamda kendi görüşlerine uygun görüşleri takip etme imkânı sunarken beraberinde karşıt görüşlere sağırlaşmayı getirebilmektedir. Sürekli kendi siyasi eğilimleri, dünya görüşleri ile uyumlu geribildirimlere maruz kalmak kişiyi kısır bir döngü içinde yalnızca kendi doğruları etrafında düşünmeye, inanmaya yönlendirebilmektedir. Benzer düşünceleri taşıyan insanların birbirini takip etmesi, etkileşime geçmesi kutuplaşmayı ve doğru bilgiye ulaşmanın zorluğunu beraberinde getirebilmektedir. Eleştirmenler kendi filtre baloncukları içinde yaşayan kullanıcıların farklı fikirlerden izole olmalarından ve bunun sonucunda oluşabilecek yanlış inançların düzeltilmesinin zorlaşmasından endişe etmektedir (Resnick ve ark. 2013, s.95 Akt. Narin, 2018, s.241). Filtre balonları, kullanıcıya kendi görüşlerinin tartışmasız bir şekilde doğru olduğu düşüncesini verirken, yankı odası etkisi ise kişinin görüşlerini yine kendi düşünce dünyası ile pekiştirme imkânı sunmaktadır. Filtre balonlarının delinmesinin ve yankı odalarından kaçışın ne denli güç olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumda doğru bilgiye ulaşmak bir hayli zorlaşmaktadır. Böylece algoritmik gözetimin kişiyi doğru bilgiye ulaşmasını zorlaştırdığı söylenebilir.

Gözetim Kapitalizmi

Bugün gündelik hayatın hemen her yanını kapsayan gözetim bireyi tüketici olarak kodlayan tüketim toplumunda büyük oranda ticari bir amaçla işlev görmektedir. Tüketimin sürekli yeniden üretimi ve düzenlenmesi elde edilen gözetim bilgileri ile sağlanmaktadır. Reklam endüstrisinin çarklarını döndürme amacıyla büyük veri havuzunda bütün kişisel bilgiler toplanmakta ve bunlar kullanıcıların karşısına birer ürün pazarlama stratejisi olarak çıkmaktadır. Sosyal medya araçlarının yaygın kullanımıyla bireyler kendileri hakkında geniş bilgiler paylaşmakta ve bu veriler işlenerek reklam ve pazarlama amaçlı kullanılmaktadır (Özcan, 2021, s.20). Aslında bugün gözetim dediğimiz olgu kendi elimizle oluşturduğumuz kişisel verilerin ekonomik sermaye sahiplerince işlenmesine ve karşımıza bir reklam olarak çıkmasına denk gelmektedir. Gündelik hayatın neredeyse tamamını kapsayan ticari amaçlı gözetim bireyleri kuşatmış durumdadır. Müşteri gözetiminde amaç müşterinin isteklerini belirleyip üretimi ona göre dönüştürüp, kâr elde etmektir (Yılancık, 2019, s.69).

Bugün özgür olduğumuzu düşündüğümüz internet ağlarında aslında sürekli bir gözetime tabi tutulduğumuz kendi elimizle paylaştığımız her bir verinin işlenerek karşımıza çıktığı bir durum söz konusudur. Gönüllü olarak sağladığımız veriler sonunda önümüze düşen reklamları bir reklam olarak görmekten ziyade işimizi kolaylaştıran dostça yardımlar olarak algılamaya başlıyoruz (Bauman ve Lyon, 2018, s.140). Gözetimle sağlanan çevrimiçi veriler şirketler tarafından satın

alınmakta ve pazarlama faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Örneğin, günümüzde en yaygın kullanılan alışveriş platformlarından biri olan Amazon, kullanıcısının kişisel verilerini, internette yaptığı her aramayı kaydederek bu verileri satmakta veya kendi kazancını arttırmak için kullanmaktadır (Şeker ve Atıktür, 2022, s.105). Verilerin reklam ve pazarlama amaçlı kullanımına en net örneklerden biri de sosyal medya platformlarından biri olan Facebook'un 50 ile 100 milyon arası kullanıcının bilgisini Cambrige Analytica şirketiyle paylaşmasında karşımıza çıkmaktadır. Bu olaydan sonra Facebook kısa süreli bir takipçi kaybı yaşasa da sonrasında değerini katlayarak faaliyetlerine devam ettiği görülmüştür.

Tüketicinin gözetimi ile özel hayatına dair edinilen bilgiler tüketim düzeninin yeniden işleme için sağlam veriler sunmaktadır. Kullanıcıların yeni medya uygulamalarındaki faaliyetleri haberleri olmadan algoritmalar aracılığıyla takip ve analiz edilmekte, reklam endüstrileri tarafından çeşitli amaçlar doğrultusunda saklanmaktadır (Uluk, 2018, s.44). Bilişim teknolojileri gözetimin hayatımıza daha fazla girmesini sağlamıştır. Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler hiç olmadığı kadar insan tercihlerinin öngörülebilirliğini sağlamış ve klasik gözetimin başaramadığı şekilde tercihlerin tespit edilebilmesi imkânını doğurmuştur. Bugün elektronik gözetimin etkisini yoğun bir biçimde yaşamamızın her alanında görmekteyiz. Müşterinin tespit edilip gözetlenmesi, isteklerini öngörebilmek, kendi üretimine göre dönüştürmek kâr ve verimliliği arttırmak için uygulanan stratejilerdir.

Sosyal medya uygulamalarının çok uluslu şirketler için müşteri profili oluşturma, öngörülebilir bir tüketim alışkanlığı hesaplamasının en basit aracı olduğunu söyleyebiliriz. Tüketici beklenti ve arzularının en iyi şekilde yansıtıldığı bu alanlar uygun verileri toplamak için kullanışlı alanlar olmaktadır. Sosyal medyada edinilen bilgilerle birlikte şirketler müşterilerin kişisel bilgilerini her alışveriş sonrası ulaşıp kaydetmekte ve mevcut bilgileri güncellemektedir. Büyük şirketlerin ihtiyaç duyduğu müşteri verilerine ulaşmada siberuzam devreye girmektedir (Şimşek, 2004, s.157). Firmalar artık belirsiz bir piyasa için üretmek yerine müşterinin arzusuna göre bireyselleştirilmiş ürünler üretmektedir. Böylece toplu üretim ve ticaret gittikçe bireyselleşmektedir diyebiliriz (Lyon, 2006, s.87).

Üretimin hızla arttığı sektörde üretilen malların pazarlanması ayrı bir stratejik pazarlama yöntem gerektirmektedir. Tüketim toplumunda pazar gözetiminin önemi yadsınamaz bir gerçekliktir (Schiller, 2005, s.197). Üretimin verimliliğini arttırmak için gözetimin önemi anlaşıldığından beri tüketici ile üretici arasında bir gözetim ilişkisi gelişmiştir. Baudrillard'ın ifadesi ile otomobil satmanın üretmekten daha zor olduğu anlaşılınca insanlar birer gözetim nesnesi haline gelmişlerdir (2021, s.82). Üretim teknolojik gelişmelerle kolaylaştıkça pazarlamak için daha fazla stratejik hamleler yapma gereklilikleri ortaya çıkmaktadır. Çünkü üretimdeki artış pazarlanacak malları da fazlaştırmakta böylece arada tüketime yönlendirecek mevcut stratejilerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yeni geliştirilen bu pazar ortamında tüketim gözetim aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve bireylere rahat bir ortam sağlanmaktadır. Gözetleyenin varlığından haberdar olmamak tüketici konumundaki birey için bir konfor alanı sunmakta

böylece kendisini sosyal ağlarda daha rahat ifade etmesini sağlamaktadır. Kendini rahat ifade eden bireyin her paylaşımı şirketler için daha fazla veriye ulaşabilme imkânı sunmaktadır. Böylece tüketimin işleyen demiri pas tutmamaktadır.

Sonuç

Gözetim ilk toplumlardan günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olsa da gözetim pratiklerinin gündelik hayatın içerisine bu denli sirayet etmesinin ve neredeyse bütün alanlarda egemen olmasının başlıca sebeplerinden biri teknoloji alanındaki gelişmelerdir. İnternet teknolojilerindeki gelişmeler gözetim pratiklerini tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar sistematik ve etkin bir hale getirmiştir. Değişen gözetimin güvenlik kaygısıyla, görünür olma arzusuyla talep edilmesi durumları da olayı farklı boyutlara taşımaktadır. Herhangi bir özel alan kamusal alan ayrımının yapılamadığı ortamda bireylerin bütün mahrem bilgilerini kendi eliyle paylaştığı görülmektedir. Tüm bunların beraberinde getirdiği ileriye dönük öngörülemez sorunların varlığı çalışma kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır. Bireyin büyük şirketler tarafından salt bir tüketici olarak görüldüğü bir dönemde iletişim araçlarının sağladığı kolaylık bir özgürlük gibi sunulsa da büyük şirketler için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır.

Her şeyin kayıt altına alındığı ve her anın yeniden gözden geçirilebildiği bir ortamda yaptığımız paylaşımların ne zaman karşımıza çıkacağını öngörmek imkânsızdır. Yeni iletişim teknolojilerinin hayatlarımıza sağladığı kolaylık ve imkânlar dahilinde olası riskleri hesaplamayı gözden kaçırabilmekteyiz. Buna bağlı olarak sunulan bütün bu imkânların perde arkası yeniden ele alınmalı ve üzerine tekrar düşünülmalıdır. Bireyi tüketici olarak kodlayan büyük şirketlere sunduğumuz her türlü verinin önümüze reklam olarak düşmesi, kendi tercihimiz gibi görünen birçok şeyin yaşamımızı önemli ölçüde etkileyebileceği bir gerçektir.

Bu bağlamda yeni medya okuryazarlığının önemi bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte gözetimin ilerleyen aşamalarının nasıl olacağı ve etkilerinden nasıl korunulacağına dair bilgiler içinde birçok muğlaklık barındırmaktadır. Bireysel çaba ile bu etkilerden korunmak bugün yapılan gözetim pratikleri okumaları üzerinden pek mümkün görünmemektedir. Özellikle nesnelerin interneti ile hayatımızın her alanına dahil olan internet teknolojilerinin ileride ne tür mahremiyet kayıplarına sebep olacağı belirsizdir. Bu sebeple gözetimle ilgili çalışmaların dikkate alınması ve bu bağlamda yeni okumaların yapılması önem arz etmektedir. Toplanan verilerin işlenmesiyle ilgili alanın etkisine dair kesin bilgiler edinilemese de gerekli hukuki yaptırımlarla ilgili geniş ağlar kurulmalı ve bu bağlamda en temel hakkımız olan gizlilik hakkının korunmasına yönelik bilinçli adımlar atılmalıdır.

Kaynakça

- Alkan, F. & Özcan, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Gözetime, Güvenlik Ve Mahremiyet Bağlamında Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (1) , 270-292 . DOI: 10.19145/e-gifder.443321
- Baudrillard, J. (2021). Tüketim Toplumu. (Çev. N. Tural, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2018). Akışkan Gözetim. (Çev. E. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bezirgan Arar, Y. (2014). Güvenlik Odaklı Gözetim Ve Habercilik Pratigine Yansımaları. *Journal of Yasar University*. 9(34), 6044-6062
- Castells, M. (2008). Ağ Toplumunun Yükselişi. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chayko, M. (2018). Süper Bağ(lantı)lı. (Çev. B. Bayındır, D. Yengin ve T. Bayrak), İstanbul: Der Yayınları.
- Davidowitz, S. S. (2018). Bana Yalan Söylediler & İnternet ve Gerçek Yüzümüz. (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Dijk, J.V. (2018). Ağ Toplumu. (Çev. Ö. Sakin), İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (3), 55-75.
- Bilge, N. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi. *Selçuk İletişim*, 11(2), 232-251.
- Pariser, E. (2011). The Filtre Bubble, What the internet is Hiding from You, London and Newyork: Viking/Penguin.
- Himanen, P. (2005). Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım. (Çev. Ş. Kaptan,) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Han, B.C. (2018). Şeffaflık Toplumu. (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B.C. (2020). Psikopolitika. (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B.C. (2022). Enfokrasi. (Çev. M. Özdemir), İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Lyon, D. (2006). Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek, (Çev. G. Soykan) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Özcan, A. (2021). Büyük Veri: Fırsatlar ve Tehditler. TRT Akademi, 6 (11) , 10-31. DOI: 10.37679/trta.818569
- Schiller, H. (2005). Zihin Yönlendirenler (Çev. C. Cerit) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Şeker, O. & Atıktürk, A. (2022). Data'yı anlamak: verinin bilgiye dönüşümünde ekonomik gözetim: Amazon örneği. *Uluslararası Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 5(1), 92-107.
- Şimşek S. (2004). İnternet ve İnternette Pazarlama Olgusunun Firmalar Tarafından Uygulamaya Konulması, *Selçuk İletişim Dergisi*, 3 (2), 145-158.
- Uluk, M. (2018). Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber. Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Yanık, A. (2017). Bir Süperpanoptikon Olarak Yeni Medya: Yeni Medya Işığında Gözetimin Eleştirisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5 (2), 784-800. DOI: 10.19145/e-gifder.316537
- Yılancık, E. (2019). Sosyal Medyada Gözetim ve Tüketim İlişkisi: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Farklılık Zeminleri

Şuayıp Turhan*

Rogers Brubaker

Farklılık Zeminleri (Çev. R. A. Koruyucu)
Ankara, 2022, GAVPerspektif Yayınları.

Milliyetçilik, etnisite, vatandaşlık, kimlik gibi hususlarda akademik çalışmalar yapan ABD doğumlu olan Rogers Brubaker, California Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. Daha önce “Rasyonalitenin Sınırları: Max Weber’in Sosyal ve Ahlaki Düşüncesi Üzerine Bir Deneme” ve “Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci” adlı eserleri Türkçeye tercüme edilen yazarın **Grounds for Difference** orijinal isimli eseri de “**Farklılık Zeminleri**” adı ile R. Aslı Koruyucu tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. “Farklılık Zeminleri”nde ele aldığı kavramlara yeni bir bakış açısı sunan Brubaker, kavramsal netliği korumaya çalışırken sosyolojik akıl yürütme ile ilerlemeye çalışmaktadır. Farklılıklara bakış açısı eşitsizliğin de temeli olabilir. Kitapta her ne kadar ayrı ayrı yazılmış denemeler bir araya getirilmiş olsa da, kitap akıcı bir dille okuyucuya bölümler arasında kolayca geçişkenlik sağlayarak bir bütünlük arz edecek şekilde tasarlanmıştır.

Kitap eşitsizlik, cinsiyet, din, kimlik, aidiyet ve milliyetçilik konularındaki Brubaker’ın gözlemlerini içermekte ve yedi bölümden oluşmaktadır. Yazar kitabını “Grupsuz Etnisite” (Ethnicity without Groups) adlı çalışmasının devamı niteliğinde görmekte ve kültürel farklılık üzerine yapısalcı bir yaklaşımla yeni bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır (s. 5). Kitapta farklılık ve eşitsizlik arasındaki ilişkiye odaklanan Brubaker, “eşitsizliğin geri dönüşü, biyolojinin geri dönüşü ve kutsal olanın geri dönüşü” (s. 6) ile farklılık politikalarındaki değişimin ana hatlarını ortaya koyarak literatüre önemli bir katkıda bulunmaktadır. Kitapta verilen örnekler genellikle ABD ve Batı orijini olmakla birlikte zaman zaman dünyanın farklı bölgelerinden de örnekler verilerek içerik zenginleştirilmektedir. Ancak “Din ve Mil-

---

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD. Doktora Öğrencisi. E-posta: suayip.turhan@gmail.com, ORCID 0009-0003-8343-5914

Geliş Tarihi/Received Date: 05.12.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

liyetçilik” bölümünde olduğu gibi İslam ve Müslümanlar ile ilgili örneklerin verildiği ve değerlendirilmelerin yer aldığı bazı bölümlerde oryantalist bakış açısının kırıntılarına rastlanmaktadır.

“Farklılık ve Eşitsizlik” başlıklı birinci bölümde, farklılık kategorilerinin üretimi ve yeniden üretime dâhil edilmesine odaklanılmakta ve Charles Tilly’nin “kategorik eşitsizlik anlayışı” eleştirilerek vatandaşlık, cinsiyet, etnisite, din, dil vb. farklılıklar ile eşitsizlikler arasında sistematik bir ilişkiden bahsedilmektedir. Brubaker’a göre “Farklılık ve eşitsizlikler arasındaki ilişkiyi incelemek, tarihsel olarak konumlanan sosyal süreçleri incelemektir; zamandan bağımsız gerçekleri tespit etmek değildir” (s. 18). Vatandaşlık, cinsiyet ve etnisitenin farklılıklara olan etkisi içsel ve dışsal kategoriler kapsamında incelenerek eşitsizliğin üretimindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Farklılık ve eşitsizlik arasındaki ilişki çok farklı süreç ve dinamiklere bağlı olarak her dem yeniden üretilebilir.

“Biyolojinin Geri Dönüşü” başlıklı ikinci bölümde Brubaker, son yüzyılda biyolojik ve sosyal araştırmalar arasındaki ilişkiyi tarihsel bir perspektiften ele alarak zamanla sosyal araştırmalar tarafından geri plana itilen biyolojinin son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmelerle yeniden geri dönmeye başladığını vurgulamaktadır. Biyotıp, Adli Tıp, Soybilim alanlarındaki genetik verilerin kurumsallaştırılmış, örgütsel faaliyetlere dâhil edilmesi ile aidiyet politikalarına da etkisi olabileceğini ifade eden yazar, bu bölümde genetikleştirmenin kimlik, üyelik ve aidiyete olan etkisini incelemektedir (s. 110). Teknolojik gelişmelerin bu etkiyi arttırması kuvvetle muhtemeldir. Genetikleştirme, sadece bireysel anlamda değil örgütsel ve kolektif anlamda da ırk ve etnisite anlayışlarını etkilemiştir (s. 116). Bu durum sosyal araştırmacılar tarafından göz ardı edilemeyecek kadar ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla meseleyi sadece biyolojinin alanına hapsetmek pek mümkün görünmemektedir.

“Farklılık Politikaları, Dil ve Din” başlıklı üçüncü bölümde Brubaker, kültürel farklılıkların ele alınmasında önemli bir alan olarak kullanılan din ve dile dikkat çekilerek bunların farklılık politikalarının üretimindeki etkileri ele alınmaktadır. Brubaker, etnisite, milliyetçilik, azınlık hakları ve çok kültürlülük çalışmalarından din ve dilin ayrıncı unsurlar olarak birlikte ele alındığını fakat bunların çok az çalışmada karşılaştırılmalı olarak ele alındığını vurgulamaktadır (s.117). Yazar, din ve dil arasındaki farklılıklara dikkat çekerek bunların eşitsizlik ve farklılıkların üretimindeki etkilerini incelemektedir. Ona göre dil ve din “karşılaştırma yapmayı mümkün kılacak kadar benzer, ancak onu ilginç kılacak kadar da farklı”dırlar (s. 137). Bu iki olgunun ulus-devletler tarafından ele alınış biçimlerini/tarzlarını örneklerle ortaya koyarak bunların kamusal ve bireysel/özel hayat ayrımındaki uygulamalarına dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda modern devletlerde inançlara saygı bağlamında din (bireysel düzlemde kaldığı sürece) dile göre daha avantajlıdır. Devletler belirli bir dil veya diller grubuna ayrıcalık tanırlarken, dinlere karşı bu şekilde bir ayrıcalıktan bahsedilmemektedir.

“Din ve Milliyetçilik” başlıklı dördüncü bölümde Brubaker, bir önceki bölümde din üzerindeki analizlerini derinleştirerek, din ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye dikkatleri çekmektedir. Bu iki olgu arasındaki ilişkiyi dört düzeyde açıklamaktadır. Bunlar; benzer fenomenler olarak din ve milliyetçilik, dinin milliyetçiliğinin nedeni veya açıklaması olması, din ve milliyetçiliğin iç içe geçmesi ve son olarak özel bir milliyetçilik biçimi şeklinde dini milliyetçilik (s. 139). Sekülerleşmenin milliyetçilik üzerindeki etkisinden hareketle dinin bireysel ve kamusal uygulamalarına (taleplerine) göre ulus-devlet üzerindeki etkilerinin farklılığı ortaya konulmaktadır. Diğer bölümlerden farklı olarak bu bölümde yazar İslam ve Müslümanlar üzerinden değerlendirmeler yapmakta, İslam’ın milliyetçiliği etkileme kapasitesini vurgulamaya çalışmaktadır (s. 157). Yazarın İslam ve Müslüman ile ilgili verdiği örnekler aslında diğer dinler için de geçerli olabilir ama bu metinde göz ardı edilmiştir.

“Diasporanın Diasporası” başlıklı beşinci bölümde Brubaker, diasporanın son yıllarda yaygın kullanımına dikkatleri çekerek kavramın kullanımındaki çeşitliliği vurgulamaktadır. Ona göre diasporanın temelini oluşturan üç temel unsur vardır. Bunlar; coğrafi olarak yayılma, anavatana yönelim ve diasporanın sınırlarını korumasıdır (s. 165). Üçüncü unsur olan diasporanın sınırlarını koruması, “ev sahibi toplum karşısında özgün bir kimliğin muhafaza edilmesini” (s. 167) ifade etmektedir. Kimliğin korunması ve asimilasyon arasındaki ilişki kapsamında özellikle kuşaklar geçtikçe asimilasyon yönünde bir artış olabilecektir. İkinci, üçüncü ve sonraki kuşaklarda “sınırların ne ölçüde ve hangi biçimlerde korunduğu” önem arz etmektedir (s.168). Zamanla diaspora olarak adlandırılan grup içerisinde kendisini bu şekilde tanımlayan kişilerin sayısının azalabileceği ve “diasporik duruşu” benimseyenlerin küçük bir azınlığa dönüşebileceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda diaspora içerisinde diaspora iddiasında olan küçük bir grup kalmaktadır (s.175). Zamanla asimile olan büyük çoğunluğa karşın diaspora iddiasını sürdüren bu küçük grubun tüm diaspora mensuplarını kapsayıcı bir dili yakalamaya çalışmaları kuvvetle muhtemeldir. Brubaker’a göre diaspora “sınırları belli bir gruptan ziyade bir uygulama alanı, bir proje, iddia ve duruş olarak ele” alınmalıdır (s. 176). Diaspora mensuplarının iddialarını besleyen ana unsurlardan birisi de kuşkusuz geldikleri ülkelerin uygulamış oldukları diaspora politikasıdır. Bu politikanın başarısı diasporanın diasporasının kapasite ve etkinliğini etkileyebilecektir.

“Göç, Üyelik ve Ulus-Devlet” altıncı bölümde Brubaker, göç ve küreselleşme ile birlikte ulus-devlet gücünü kaybetmediğini aksine pekiştirdiğini belirtmektedir. “Kültür ve yönetim biçimi, daimi ikamet ve tam üyelik, kültürel uyruk ve yasal vatandaşlık arasında uyum sağlama veya yeniden tesis etme talepleri” (s. 179) ulus-devletin aidiyet politikalarını oluşturmaktadır. Ulus-devletler içsel ve dışsal aidiyet politikaları geliştirmektedirler. Bu politikaları üç şekilde (devletlerarasında karşılıklı olarak birbirlerine bağlanmaları, belirli bir devlet içerisinde iç içe geçmesi ve ardışık olarak birbirlerine bağlanmaları) ilişkilendiren yazar (s. 181-182), aidiyet

politikalarının içsel veya dışsal oluşunu nereden bakıldığına göre farklılaştırmaktadır. Bir ulus-devlet için içsel gözüken bir politika başka bir devlet için dışsal bir politika alanına dönüşebilir. Göç idealize edilen aidiyet politikalarını etkileyen önemli bir faktördür. İlkçağlardan günümüze var olan göç, modern ulus-devlet tarafından sınıflandırıcı ve düzenleyici bir sisteme tabi tutularak yeniden şekillenmiştir (s. 191). Bu bağlamda ulus-devlet, küreselleşmenin yaşandığı günümüzde gücünü pekiştirmiştir ve “teritoryal bir örgütlenme olmaya devam etmektedir” (s. 193). Ulus-devletin bu gücü uluslararası göçü önemli ölçüde etkilemektedir. Ülke sınırları arasında duvarlar yeniden yükselmektedir ki bu konuda Arıboğan’ın “Duvar, Tarih Geri Dönüyor” isimli çalışmasının incelenmesi faydalı olacaktır.

“Milliyetçilik, Etnisite ve Modernite” başlıklı son bölümde Brubaker, bu olgular arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu bölümde “Çok yönlü modernite” tartışmaları önemli bir yer tutmaktadır (s. 196). Anti-modern olarak gözüken program ve hareketler kendi kültürel değerleri açısından değerlendirildiğinde modern olabilir. Yazar burada modernleşme teorilerini tartıştıktan sonra kendi görüşünü ortaya koymaktadır. Ona göre milliyetçilik ve etnisite çalışmalarında tek modernite anlayışı daha avantajlıdır (s. 203). Etnik ve milliyetçiliği açıklamak için modernitenin çoğaltılmasına gerek yoktur. Önemli olan modernitenin nasıl karakterize edildiğidir (s. 206). Ancak dikkatlerden kaçmaması gereken önemli husus, bu karakterize edilmenin hangi modernite anlayışı çerçevesinde yapılacağıdır.

“Farklılık Zeminleri”, ele alınan kavramlara getirmiş olduğu farklı bakış açıları ile önemli bir çalışmadır. Brubaker eserinde kendi tezlerini destekleyen örnekleri ön plana çıkarmaktadır. Ancak İslam ve Müslümanlarla ilgili verdiği örneklerin diğer dinler içinde verilebileceği hususu göz ardı edilmiştir. Aynı şekilde tekli modernite anlayışının kabul edilmesi “anti-modern” gösterilmeye çalışılan toplumlar için olumsuz ön kabullere neden olabilmektedir. Ama bütün bunlara rağmen kültürel zenginlik ve farklılıklar, kimlik ve aidiyet ile ulus-devlet modernite alanındaki çalışmaları farklı bir yaklaşım ele almak isteyen, bu konulardaki tartışmaları özet halinde erişmek isteyen araştırmacılara ve öğrencilere tavsiye edilebilecek nitelikte önemli bir eserin Türkçeye kazandırılmış olması sevindiricidir.

Kaynakça

- Arıboğan, D. Ü. (2018). *Duvar, Tarih Geri Dönüyor*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Brubaker, R. (2022). *Farklılık Zeminleri*. (Çev. R. A. Koruyucu), Ankara: GAVPerspektif Yayınları.

Osmanlı Mimarlık Dilinin Yeniden Üretimi

H. Tuba Bölük*

Ömer Faruk Güneç
Osmanlı Mimarlık Dilinin Yeniden Üretimi
Ankara, 2021, İdealkent Yayınları

19. ve erken 20. yüzyıl Osmanlı kültür evreninde, belirli bir tarihsel kullanıma ait kavramlar ile oluştukları dönemde henüz bir *tecrübe içerğine sahip olamamış kavramların*, farklılaşan alanları, eylem ve eyleyicileri nitelerken birbirini yerine geçebildiği ve bu sebeple çeşitli kavram problemlerini ortaya çıkardığı söylenebilir. Kavram tarihi çalışmaları ile bilinen Koselleck'e göre, tarihsel durumlar ile bu durumların dilsel tespitleri arasında her defasında bir gerilimin ortaya çıkması olağandır. Tarihi bu şekilde yapılandıran kavramlar meselesini, tarihin akışı boyunca yeniden ele almak bizi sınırsız bir görelilik tuzağına düşürmez. Aksine, tarihsel olarak dönüşen tecrübelerle, her defasında, geçmişe yönelik olarak eski tarihleri yeniden yazmaya zorlayan, yeni hamleler ortaya konulduğunu gösterir (Koselleck, 2006, s.70). Ömer Faruk Güneç'in *Osmanlı Mimarlık Dilinin Yeniden Üretimi* adlı kitabı bu bağlamda, bizleri kuşatan düşünme biçimlerinin tarihleriyle bugünden ilişki kuran, birtakım kavramları zamansal-mekânsal konumlanışı ile inceleyen ve üretildikleri koşulları kavrayabilmeye çalışan bir denemdir.

Yazar, 1830'lardan 1930'lara kadar geçen zaman aralığında, "mimarlık özneleri, disiplinler ve mekân-mülkiyet üretimleri" olarak ele aldığı üç farklı sorunsalı, seçilen dokuz kavram üzerinden, bir kavramlar tarihi çalışması olarak ortaya koyuyor. Belirli bir kuramsal güzergâha oturtulan çalışmanın konstrüksiyonu, kavramları üç bölümde tartışmak üzere kuruluyor. Birinci bölümde kalfa, mühendis ve mimar; ikinci bölümde fen, sanayi ve sanat; üçüncü bölümde ise mîrî, mülk ve umumî kavramlarının tarihsel üretilme biçimleri yer alıyor. Düzen, ilk olarak mesleki özneler üzerinden okunuyor. Akabinde eylemin-bilme biçimlerinin oluşturuluşu ve son bölümde mekân-mülkiyet sınırlarının disipline edilişi ele alınarak bir tarih anlatısı kuruluyor. Her bölümün sonunda, tartışılan kavramların imal edilme biçimlerine dair

* Arş. Gör. Mardin Artuklu Üniv. Mühendislik Mimarlık Fak.

Geliş Tarihi/Received Date: 05.12.2022 ■ Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.12.2022

ortaya konulan soruların perspektifinde çeşitli saptamalar yapıyor. Fakat yazarın esasında, kavram tarihlerinin yazılmasının ardından ortaya çıkan müşterek bir sorunun ve önermenin peşinde olduğu söylenebilir. Bunun yanıtı, çalışmanın sonuç bölümünde dokuz farklı kavramın yolculuğunu ortaklaştırmanın mümkünlüğüne dair bir tartışma ile yapılıyor. Yazarın ifadesiyle, çalışmada ayrı düzenler içinde gibi duran sorunsallar, birbirini ortak kesen bir “dil” içerisinde konuşulmak isteniyor.

Kitabın içeriğine ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce, yazarın spesifik olarak ele aldığı kavramların dışında oluşturduğu kavramsal bir örüntüden de bahsedilebilir. Üzerinde titizlikle durulan ve sıklıkla tekrarlanan bu yardımcı kavramlar, kuramsal bir güzergâhı belirliyor. *Düzen arayışı, saplantı, imalat, hakikat, doğa biçme* gibi kavramlar, düşünsel bir tertibatın kurulmasına ayrı ayrı katkı sundukları gibi *hakikat imalatı, hakikat saplantısı* gibi tamlamalar şeklinde ortaklaşarak da eleştirel bir düzeneğin kurulmasına aracı olurlar. Burada seçilen bir takım söylemsel nesnelere aslında genel bir itiraza ilişkindir. Kusursuz temsil biçimleri, hakikat ve öz arayışları, tikel varoluşların yadsınması gibi her türlü determinizmi reddeder. Bu çalışma, tarihin içerisinde çizilen sınırların duvarına yaslanan tüm *düzen arayışları*na karşı bir eleştiridir.

Yazar, bu anlamda, kendi metodunu disiplinlerarası bir yerden kuruyor. Ele aldığı her kavramı mimarlık ekseninde okumaya özen gösterirken, aynı zamanda *söylenme bir yapıt olarak başvuran* Foucault’yu ve kavramları toplumsallığın kusursuz reflektörleri olmaktan kurtaran Koselleck’i bir araya getiriyor. Söz konusu yöntem sayesinde, Güneş’in kavramlar tarihini yorumlama biçiminde, hangi kavramın seçildiğinin aslında pek de bir önemi yoktur. Kavramların neden zamansal-mekânsal *imalatlar* olarak var olduklarını, öncelikle ne olmadıkları üzerinden anlatıyor. Böylece yalıtılmış araştırma ortamlarında üretilen ya da sürekli bir çizgi üzerinde yer alan ve her çağda geçerli *toplumsal bir doğaya* da sahipmiş gibi ele alınan her kavram için, benzer bir metod üzerinden başka çalışmalara ön ayak olabilecek üretken bir süreci başlatıyor.

Çalışmada, “Osmanlı mimarlık dili”ndeki dönüşümü saptayabilmek adına tercih edilen kaynaklar arasında 19. yüzyıl öncesi metinler, sözlükler, mekân üretimiyle ilişkili olabilecek hukuk metinleri, matbu üretimler ve süreli yayınlar bulunuyor. Kaynak tercihleri içerisinde, bilhassa dikkati çeken 16. 17. ve 18. yüzyıllara ait metinlerin, kitabın temel sorunsalı adına turnusol niteliğinde olduğu söylenebilir. 19. yüzyılın düzen eleştirisi tertibatını kurarken, zaman-mekânsal varoluşu tırnak içine almak ve yeni nesneleşme hallerini belirgin kılmak adına, önceki üç ardıl yüzyıla ait metinler analiz edilmiştir. Araştırma malzemesinin çeşitli ve geniş tutulması, mimarlık bilgi alanında veya disiplini içerisinde, sayısız sorunsala getirilen homojenleştirici tuzığa karşı alınmış bir önlem gibidir. Böylece çalışma, kaynaklarının veto hakkına tabi olduğu güvenli bir alanda ve bilimin sınırları içinde gerçekleştiği gibi okuyucu için de bir nevi güven tesis eder.

Kavramların yolculuğunu üç “ayırım” pratiği olarak tasnifleyen kitapta ele alınan kavramlar, tarihyazımsal bir hassasiyetle, kendi tarihsel bağlamındaki ilişki örüntüleri içerisinde okunuyor. Kitaptaki her kavram, bir yandan, kendi spesifik problem alanıyla yüzleşiyor ve bağımsız okunma potansiyeli taşıyor; öte yandan, okudukları sıra fark etmeksizin, birbirlerine eklendikçe zenginleşen bir örüntü tanımlıyorlar. Bu sayede bir kavramda etimolojik ilişkilerde imar eyleyen, ehl-i sanat olabilen, hendese bilgisine sahip ve retorik olarak yüceltilen bir mesleki kimliğin tartışması yapılırken, diğerinde ilim ve fen kavramlarının semantik yapılarını belirleme kaygısı taşıyan farklı aktörlerin¹ çeşitli tarifleri ortaya seriliyor. Bu suretle Güneç, örneğin “kutsal” tarih kurgusu tartışmasını, Kemaleddin Bey’in “*Türk kavminin başmelli medeniyeti üzerine kurduğu düş*” (Güneç, 2021, s.103) üzerinden yaparken; öte yandan “*çocuk yetiştirmek, ağaç dikmek, ata binmek, bina inşası*” gibi pratiklerin icat edildiği bir normlar düzlemi içinden de yapabiliyor. Böylece her kavramsal tartışma bir diğerine farklı gibi duran tartışmaların içinde fakat her seferinde “*düzen arayışı*”nı imleyen bağlarla bağlantılıdır.

Kitapta 16. yüzyıl *Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, 17. yüzyıl *Risâle-i Mi'mâriyye*, 18. yüzyıl *Tarih-i Camii Şerif Nuruosmânî* gibi farklı zamanlarda üretilmiş metinleri yan yana getirerek asırlar arasında yapılmış olan sıçramaların, rastlantısal bir metodolojik tercih olmadığı söylenebilir. Yazar, farklı yüzyıllarda yazılmış metinleri yan yana getirirken tikel farklılıkları yadsıma tehlikesinin farkındadır ve bu anlamda her çağda geçerli bir “nesneleşme” normu üretmek niyetinde olmadığını vurgular. Bu yöntem ile esasında, araştırmanın sorularından birinin cevabı aranmaktadır. Söylemsel pratiklerin zamansal-mekânsal varoluşsalığı içinde söylemin üretilme biçimindeki farklılaşmalar saptanabilir mi? Yazara göre, metinler farklı tarihlerde üretilmiş olmalarına rağmen, kullanılan dil, mimarlığın konumlandırıldığı yer, söylemsel teknikler ve sanatın kavranış biçimi benzerdir. Dilin radikal dönüşümü, mimarlığın başkalaşması ve böylece değişimin vuku bulması, metinsel olarak söz konusu değildir. Bu saptamalar aslında bize şunu söyler; metinler arasında doluşabilme imkanına sahip bir okur-yazar, Sai Mustafa Çelebi, Cafer Efendi veya Ahmed Efendi'nin üretimlerini takip ederek mimarlık dilindeki dönüşümü saptayamaz.

Yazar, bu metinlerin yanına 19. yüzyıl ikinci yarısı ile erken 20. yüzyılda üretilmiş, *Usûl-i Mi'mâri-i Osmânî* (1873), *Fenn-i Mimari (Le Clerc, 1875)*, *Fünun-u Neşve Tarihi Medhalî* (1890-91) gibi matbu metinleri de getirerek, “Osmanlı mimarlık dilinin” hangi biçimlerde yeniden üretildiğini gösterir ve alan taramasını bugüne doğru genişletir. Bu yaklaşımın, zamanı çok yönlü ve birden fazla bağlam üzerinden okuyan bilinçli bir tercihe işaret ettiği söylenebilir. Görece daha yakın bir zamanda üretilmiş mimarlık tasnifleri, Güneç'e göre, “kimlikli” mimarının üretilmesine dair sarsılmaz bir inanç taşır. Söz konusu içkinleşme hali, aynı zamanda tarihyazımsal olarak, bir “öz” düşüncesine dair saplantılı hale gelmiş bir problem yaratır. Böylece,

¹ Şemseddin Sami, Celal Esad Arseven, Mehmed Vahid Bey, Babanzade Ahmed Naim, İsmail Fenni, Rıza Tevfik

“Türk Sanatı”, “Türk Evi”, “Türk Mimarisi”, “Alman mimarlığı”, “Fransa usul-i mimarisi” gibi sayısız kavramsal öbekler icat edilir. İcat edilen bu kavramların peşine düşerek örneğin, bugünkü yapı çevreyi de geçmişe ait fiziksellikleri diriltilerek yaşatma gayreti, yazarın işaret ettiği problem yumağına dair bir yüzleşmeyi gerektirir. Bir şeyin özüne ve temel bileşenlerine dair istenen reçeteler, yerellik saplantıları, sabitlik arayışları, biçim idealleri ve aşkın olanın hükmü, gerçekliğin ve onun bilgisinin koşullarından daha çok taraftara sahiptir. Kitabı bu anlamda, zaman ve mekân ötesi kayıp cennet yanılması üzerine nasıl ve ne çeşit bir teknoloji ile gidilebileceğini gösteren bir kaynak olarak görebiliriz.

Kitapta yer alan diğer önemli kaynaklar olarak genel sözlükler ve ıstılahat sözlüklerinden bahsedilebilir. Pek çok zaman katmanını içerdiklerinden kitabın içeriğine dair ilginç tartışmaları barındıran bir kaynak formu olarak kullanılmışlardır. Bilhassa “fen” ve “ilim” tartışmasının yapıldığı bölüm bir hayli zengin tartışmalar barındırır. Yazar, *fen* kavramı tartışmalarında olduğu gibi, sözlük aktörlerini konuşturduğu yerlerde herhangi bir doğru belirlemeye çalışmaz ve aktörlerden birisinin yanında yer almaz. *Tarihsel koşulların sarmaladığı varoluş süreçlerinde, kendi pozisyonlarına yapışık birer “hakikat” imal ettiklerinin farkında olduğu bir yerde durur* (Günenç, 2021, s.41) “Mimar” ve “kalfa” olarak ayrı bölümlerde tartışılan öznelere birbirine karışan sınırlarına dair yapılan sözlük tartışmaları anlam katmanları ağır ağır gelişen bir seri gibidir. Kimi zaman sözlüklerin doğasından ötürü daha tanımlı bir alanda kalmak isteyen bazıları eskiyi kopyalarken, dönüşen dünyanın giderek daha çok içinde kalan diğerleri, az ama önemli değişiklikler yaparak üretirler.

Yazar, hukuk metinlerinin ise oldukça tanımlı bir dil kullanmasına karşın, sözlüklerdeki tanımlamalara uymayan ve kendi içinde müphemlikler barındıran ifadeler ile dolu olduğunu söyler. Örneğin, kitaba göre Cumhuriyet’in ilanı ile beraber 1920’lerden sonra çıkarılan kanunlarda “yüksek mimar, yüksek mühendis, mimar ve mühendis” unvanları spesifik olarak tarif edilir. Kalfanın alanını sınırlandırmak için yeni tariflenme biçimine ise ancak 1930’ların sonlarında inşaat ruhsatnamelelerini düzenleyen talimatnamede rastlanır. Okuyucu için bu tespit şu anlamda ilginçtir; iktidar ve yaptırım mekanizmalarının, hukuk metinlerini üreten yapı olduğu düşünüldüğünde, *epistemolojik düzen yaratma* eğilimi olarak seçilen kavramın, Osmanlı’nın iç dinamiğinde neye tekabül ettiği başka bir tarih anlatısının konusu da olabilir. Yazar ise, bu düzen arayışı tertibatına dair kendi tartışmasını, “*görünmez bir elin toplumsal her alanı biçimlendirmesi için hazırladığı bir düzenek midir, yoksa bireysel karşılaşmalarla oluşan ve her aktörün söylemiyle çoğalan bir müşterekleşme hali midir?*” (Günenç, 2021, s.339) sorusu ile sonuç bölümünde yapmıştır.

Öte yandan, kitabın kurgusu Osmanlı entelektüel kültürünün içinde yer alan söylemsel pratikler ile tercihen sınırlandırılmıştır ve kavramların (dolayısıyla metinlerin de) Osmanlı dışında kalan coğrafyalardaki ve benzer zaman dilimlerindeki yolculuğuna dair bir açılım getirmemiştir. Örneğin, *Usûl-i Mimârî-i Osmânî*’nin, içeriye ve dışarıya mesaj verebilecek bir konumda yer almasının arzulandığına ve dolayısıyla politik alan içerisinde yer aldığına değinilir. Fakat sergiye dair politik ve ideolojik

bagajlara veya katılan diğer ülkelerin durumlarına dair *dışarıya* çıkılmaz. Oysa ki, 19. yüzyıl dünya sergileri, Osmanlı dışındaki devletlerin kitlelerine dair ulusal bir aidiyet duygusu ve ahlaki davranış biçimleri aşlamak için kullanılan araçlar olarak değerlendirilir (Bennett 1995, Boast 2011, Spooner 2016). Bununla birlikte, kolonyal genişleme yıllarında ortaya çıkan bu teşhir komplekslerinde rekabetin tecessüm ettiği gizli bir gündem vardır. Bu gündem, bir şekilde, “Avrupa ile Öteki” arasındaki ilişkiyi güçlendirdi, fakat bunun sonuçlarından birisi kültürü egzotikleştirmek ve diğeri mimarlık ürünleri ve mimarlık bilgi alanına dair bazı temel özellikler belirlemek oldu.

Kitabın majör problemlerinden birisi olan mesleki özneler ve disiplinler düzeni veya sistematikleştirilmeye çalışılan mimarlık bilgi alanı, bir anlamda, *asimetrik güç ilişkilerine* (Pratt 1991, 1992) sahne olan bu manevra alanlarında da kuruldu. Bu anlamda, ülkelerin, kendi kimlik kurgularını, kaygılarını, açmazlarını, arzularını, iç hiyerarşilerini ve belki kendi iç rekabetlerini yansıtan bu temsil alanları için üretilen *Usûl-i Mimârî-i Osmânî* gibi metinlerin hem *içeride* hem de *dışarıda* bir yansıması bulunduğu göre, üretimler ayrıca çok odaklı bir dünya perspektifinden değerlendirilebilirler. Fakat Günenç’in çalışması, haliyle, metodolojik olarak kurduğu yapıyı bozmak istememiştir. Bunun yerine, seçilen metinler içinden yapılan kavramsal tahliller derinleştirilmiştir. Yapılan kavramlar tarihi çalışması ile dilsel olarak kayda geçilmiş tecrübelerden bazıları bir araya getirilmiştir. Bu anlamda kitap, karşılaştırmalı tarih alanında çalışan Osmanlı tarihçileri için de bir kaynak niteliğinde kullanılabilir. Ayrıca yaşanan dönüşümün bireysel ölçekteki karşılaşmalar üzerinden ele alındığı çalışmada, her karşılaşmanın kendi mikro tarih anlatısını kurabileceği bir rezerv alanı da içerdiği söylenebilir.

Son olarak kitabın 1930’lara getirerek bitirdiği tartışma, Erken Cumhuriyet yılları veya I. Milli Mimari dönemini içeren başka bir çalışma ile devam edebilir. Değişimin alanlarını tepeden belirleyen ulus-devlet aygıtları, yapılı çevreyi ve mimari üretim sürecini kontrol eden kapitalist mekanizmalar, kültürel üstyapıyı etkilediği varsayılan ekonomik bileşenler ile şekillenen toplumsal davranış örüntüleri gibi tartışmayı çoğaltabilecek güzergâhlar açıldıkça mevcut kavramlar değişmeye ve yeni kavramlar gelmeye devam edecektir.

Şehir ve Medeniyet Dergisi

Journal of City and Civilization

ISSN: 1308-8386

Yayın İlkeleri ve Yazarlara Notlar

YAYIN İLKELERİ

Çok katmanlı ve farklı boyutları ihtiva eden şehri anlamak için tarihsel derinliği, güncel dikkati, gelecek perspektifini bir araya getirerek şehri ele almayı planlayan **Şehir ve Medeniyet Dergisi** bilimsel yaklaşımı benimseyerek hazırlanan hakemli bir dergidir. Dergi; Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda iki kez yayımlanır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi, mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimler, şehir tarihi, şehir sosyolojisi, yerel siyaset, maneviyat, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya vb. alanlarda ele alınan bütün çalışmalarını şehri anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaların yayımlanmasını kendisine ilke edinen **Şehir ve Medeniyet Dergisi** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yaygın organında yayımlanmamış, ilk defa **Şehir ve Medeniyet Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **Şehir ve Medeniyet Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, sosyal bilimler alanında şehirle ilgili üretilen edisyon-kritik ve kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir. Bu yazılar hakeme gönderilmez. Yayınlanıp yayınlanmayacağına Yayın Kurulu karar verir.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nde yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **Şehir ve Medeniyet Dergisi**'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil

olmak üzere, tüm yayım hakları **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne aittir. Yazarlar **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, **Makale Gönder** web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler TDK **Yazım Kurallarına** uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden düzeltmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazılarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **Şehir ve Medeniyet Dergisi'**ne ve anlaşmalı olarak da çizim ve fotoğrafçılara aittir.

Her yeni sayı ilk önce <http://www.sehirmedeniyetdergisi.org> adresinde yayımlanır. Daha sonra matbu olarak basılarak bir nüshası yazara/yazarlara gönderilir. Yayımlanan her bir yazı için yazara / yazarlara telif ücreti ödenir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan **MAKALE GÖNDER** menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

Editör ve Yayın Kurulu yayım aşamasında yazılar üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabilirler.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşılmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma **Makale Şablonuna** yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale ile birlikte **İntihal Denetim Raporu** mutlaka gönderilmelidir.
- 4- **Makale Etik ve Telif Hakkı Devir Sözleşmesi** mutlaka doldurulmalıdır.
- 5- Makale hakem sürecine alınması için Ön Değerlendirme Formu'nda belirtilen hususların tamamlanmış olması gerekmektedir.

YAZIM KURALLARI

Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

Şehir ve Medeniyet Dergisi'ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-8000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, **Şehir ve Medeniyet Dergisi Makale Şablonunda** yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 7 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin **Şehir ve Medeniyet Dergisi Makale Şablonunda** uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

APA YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME YÖNTEMİ

Metin içinde yazar veya yazarlara yapılan atıf

Tek yazar:

Baysal (1982)'a göre

(Baysal, 1982, s. 26)

İki yazarlı:

Wegener ve Petty (1994)'ye göre (...)

(Wegener ve Petty, 1994, s.26)

Üç ile beş yazar arası:

İlk sefer atıf yaparken tüm yazarların adı listelenir;

(Kernis, Cornell, Sun, Berry, ve Harlow, 1993)

Sonraki atıflarda ise sadece ilk yazarın adı belirtilip "vd." ifadesi kullanılır

(Kernis vd., 1993, s. 42)

Altı ve daha fazla yazarlı metinlerde, sadece ilk yazarın adı kullanılıp sonrasında “vd.” ifadesi kullanılır:

Harris vd. (2001) ifade ettiği üzere (...)
Harris vd. (2001)’ne göre (...)
(Harris vd., 2001, s. 112)

Yazar adının bilinmediği ya da belirtilmediği durumlarda, parantez ve turnak içinde metindeki ilk ya da iki kelime kullanılmalıdır:

Siyasetçiler ve bürokratlar sonuçların kabul edilemez ve skandal olduğunu ifade etmişlerdir (“Die Pisa-Analyse”, 2001).

Yazar bir organizasyon veya hükümet kurumu ise, ilk atıfta olduğu gibi atıf yapılır; eğer çok bilinen bir kurum ise, sonraki kullanımlarda kısaltması tercih edilir:

Amerikan Psikoloji Derneği’ne (2000) göre.
İlk atıf: (Mothers Against Drunk Driving [MADD], 2000, s.65)
İkinci atıf: (MADD, 2000, s.65)

Aynı parantezde birden fazla esere atıfta bulunulduğunda, bunlar harf sırasına göre dizilmeli ve iki eser noktalı virgül ile ayrılmalıdır:

(Akar, H. 2010, s.65; Çalışkan, 2008, s.65; Dinçer ve Kolaşın, 2009, s.65; Engin-Demir, 2009, s.65; Tunç, 2007, s.65)

Aynı soyisime sahip yazarlarda, karışıklığı önlemek için ismin ilk harfi de kullanılır:

(E. Johnson, 2001, s.65; L. Johnson, 1998, s.65)

Aynı yazarın aynı yıl yayımlanan iki veya daha fazla eserine atıf yapılıyorsa; yıldan sonra (a, b, c) harfleri kullanılır:

Berndt (1981a)’ın çalışmasına göre (...)

Kişisel iletişim vasıtasıyla ulaşılan mülakatlar, mektuplar, e-maillerde, kişisel iletişim kurulan kişinin adı ve görüşmenin tarihi belirtilmelidir. Ancak, kişisel iletişim yoluyla elde edilmiş veriler kaynağa eklenmemelidir:

(N. ALSayyad, kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

N. ALSayyad küreselleşme ve neoliberalizmin (...) (Kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

Dipnotlar ve sonnotlar

APA yazım stiline, dipnot ve sonnot kullanımı pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar az dipnot kullanılmalıdır. Yalnızca çok elzem bir açıklayıcı not gerektiğinde dipnot kullanılmalıdır.

Önemli not:

APA atıf ve kaynakçada “and” yerine “&” kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçede “&” sembolü “ve” yerine kullanılmadığından, Türkçe olarak yazılan metinlerde atıf yaparken ve kaynakça yazarken “&” sembolü kullanılmamalıdır.

Ayrıca, üç kişiden çok yazarlı metinlere atıf yaparken APA “et al.” (Kernis et al., 1993, s.65) kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçe’de “et al.” yerine “vd.” (Kernis vd., 1993, s.65) kullanılmamalıdır.

Bununla birlikte, eğer değerlendirilmek üzere Şehir ve Medeniyet Dergisi’ne gönderilen çalışma İngilizce hazırlanmışsa, bu metinlerde atıf ve kaynakçada APA standartlarına uygun olarak “and” yerine “&” sembolü ve “et al.” kullanılmalıdır.

Kaynakça yazımı

Temel İlkeler:

Tek yazar:

Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 7-10.

İki yazar:

Wegener, D. T. ve Petty, R. E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1034-1048.

Üç ile yedi yazar arası:

Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., Harlow, T. ve Bach, J. S. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190-1204.

Yedi yazardan fazla ise: ilke altı yazarın adı listelendikten sonra üç nokta koyup son yazarın adı eklenir. Yedi isimden fazlası yer almamalıdır:

Miller, F. H., Choi, M. J., Angeli, L. L., Harland, A. A., Stamos, J. A., Thomas, S. T., . . . Rubin, L. H. (2009). Web site usability for the blind and low-vision user. *Technical Communication*, 57, 323-335.

Organizasyonun yazar olduğu durumlarda:

American Psychological Association. (2003).

Yazar bilinmiyorsa:

Merriam-Webster's collegiate dictionary (10. bs.). (1993). Springfield, MA: Merriam-Webster.

Aynı yazarın iki ve daha fazla çalışması kullanılmışsa: kaynaklar tarih sırasına göre dizilmelidir:

Berndt, T. J. (1981).

Berndt, T. J. (1999).

Eğer yazar bir çalışmada tek yazar ve başka çalışmada ortak yazar ise, önce tek yazarlı olan çalışma listelenmelidir:

Berndt, T. J. (1999). Friends' influence on students' adjustment to school. *Educational Psychologist*, 34, 15-28.

Berndt, T. J. ve Keefe, K. (1995). Friends' influence on adolescents' adjustment to school. *Child Development*, 66, 1312-1329.

Eğer bir yazarın farklı yazarlarla yayımladığı eserler varsa, sıralama alfabetik olarak ikinci veya sonraki isme bağlı olarak yapılır:

Wegener, D. T., Kerr, N. L., Fleming, M. A., ve Petty, R. E. (2000). Flexible corrections of juror judgments: Implications for jury instructions. *Psychology, Public Policy, and Law*, 6, 629-654.

Wegener, D. T., Petty, R. E. ve Klein, D. J. (1994). Effects of mood on high elaboration attitude change: The mediating role of likelihood judgments. *European Journal of Social Psychology*, 24, 25-43.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış iki veya daha fazla çalışması varsa, (a, b, c) gibi harfler kullanılır:

Berndt, T. J. (1981a). Age changes and changes over time in prosocial intentions and behavior between friends. *Developmental Psychology*, 17, 408-416.

Berndt, T. J. (1981b). Effects of friendship on prosocial intentions and behavior. *Child Development*, 52, 636-643.

Giris, önsöz ve sonsözlere, bir kitap bölümü gibi atf yapılır:

Kumar, R. ve Hill, D. (2009). Introduction.; Neoliberal Capitalism and Educaiton. D. Hill ve R. Kumar (Der.). *Global Neoliberalism and Education and its Consequences* içinde (ss. 1-11). New York: Routledge.

Dergi ve süreli yayınlar:

Temel Biçim:

Yazar, A. A., Yazar, B. B., ve Yazar, C. C. (Yıl). Makale adı. *Dergi adı, cilt. No* (sayı no), sayfa/lar. doi:http://dx.doi.org/xx.xxx/yyyyy

Sadece ciltin olduğu dergilerdeki makaleler:

Harlow, H. F. (1983). Fundamentals for preparing psychology journal articles. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 55, 893-896.

Sayı ve ciltin belirtildiği dergilerde:

Scruton, R. (1996). The eclipse of listening. *The New Criterion*, 15(3), 5-13.

Magazinlerdeki makaleler:

Henry, W. A. (1990, 9 Nisan). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28-31.

Gazete makaleleri (basılı):

Schultz, S. (2005, 28 Aralık). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, ss. 1A, 2A.

Editöre mektup:

Moller, G. (2002, Ağustos). Ripples versus rumbles [Editöre mektup]. *Scientific American*, 287(2), 12.

Kitap eleştirisi:

Baumeister, R. F. (1993). Exposing the self-knowledge myth [Kitap eleştirisi *The self-knower: A hero under control*, by R. A. Wicklund ve M. Eckert]. *Contemporary Psychology*, 38, 466-467.

Kitapların kaynağında yazımı:

Temel biçim:

Yazar, A. A. (Yayın yılı). *Çalışma adı*. Yer: Yayıncı.

Cuban, L. (2001). *Oversold and underused: computers in the classrooms*. Cambridge: Harvard University Press.

Derleme kitap:

Duncan, G. J. ve Brooks-Gunn, J. (Der.). (1997). *Consequences of growing up poor*. New York, NY: Russell Sage Foundation.

Derleme kitap: yazar/yazarlar belli ise (ya da bir kişinin yazıları derlenmiş ise):

Plath, S. (2000). *The unabridged journals*. K. V. Kukil (Der.). New York, NY: Anchor.

Çeviri:

Laplace, P. S. (1951). *A philosophical essay on probabilities*. (F. W. Truscott ve F. L. Emory, Çev.). New York, NY: Dover. (Orijinal eserin yayın tarihi 1814).

Önemli not:

Metinde, yeniden yayımlanmış bir çalışmaya atıfta bulunurken, her iki tarih de verilmelidir. Laplace (1814/1951).

İlk baskıdan farklı olan diğer baskılar kullanılmış ise:

Helfer, M. E., Kempe, R. S., & Krugman, R. D. (1997). *The battered child* (5. bs.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Derlenmiş kitaptaki bir bölüm veya makale:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (Yayın yılı). Bölüm/makale adı. A. Editör & B. Editör (Der.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları). Yer: Yayıncı.

O'Neil, J. M., & Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: A metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Der.), *Gender issues across the life cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Çok ciltli çalışma:

Wiener, P. (Der.). (1973). *Dictionary of the history of ideas* (Cilt. 1-4). New York, NY: Scribner's.

Ansiklopedi maddesi:

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. In *The New Encyclopedia Britannica*. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Yayımlanmış tez:

Soyisim, F. N. (Yıl). *Tez adı*. (Doktora tezi). Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Yayımlanmamış tez:

Soyisim, F. N. (Year). *Doktora tezinin başlığı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kurum adı, Yer. Köprülü, D. (1994). Üniversite kütüphanelerinde kitap koleksiyonunun kullanımı üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Hükümet belgeleri:

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication No. ADM 90-1679). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Online süreli yayınlardaki makaleler:

Yazar, A. A. ve Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Online Derginin Adı, cilt no* (varsa sayı) (...) tarihinde <http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Bernstein, M. (2002). 10 tips on writing the living Web. *A List Apart: For People Who Make Websites*, 149. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.alistapart.com/articles/writeliving> adresinden erişildi

Online Bilimsel süreli yayınlardaki makaleler ve DOI'lere atf:

DOI'si tanımlanmış online dergi makaleleri:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Dergi Adı, cilt no, sayfa/lar*.

doi:0000000/000000000000 veya <http://dx.doi.org/10.0000/0000>

Brownlie, D. (2007). Toward effective poster presentations: An annotated bibliography. *European Journal of Marketing*, 41, 1245-1283. doi:10.1108/03090560710821161

Wooldridge, M.B., & Shapka, J. (2012). Playing with technology: Mother-toddler interaction scores lower during play with electronic toys. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33(5), 211-218. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2012.05.005>

DOI'si tanımlanmamış online süreli yayınlardaki makalelere atf:

Yazar, A. A. ve Author, B. B. (yayın tarihi). Makale adı. *Dergi adı, cilt no*. <http://www.journalhomepage.com/full/url/> adresinden erişildi.

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics*, 8. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://www.cac.psu.edu/jbe/twocont.html> adresinden erişildi.

Online gazete makalesi:

Yazar, A. A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*.

<http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Parker-Pope, T. (2008, Mayıs 6). Psychiatry handbook linked to drug industry. *The New York Times*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://well.blogs.nytimes.com> adresinden erişildi.

Elektronik kitaplar:

De Huff, E. W. (t.y.). *Taytay's tales: Traditional Pnablo Indian tales*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://digital.library.upenn.edu/women/dehuff/taytay/taytay.html> adresinden erişildi.

Davis, J. (t.y.). *Familiar birdsongs of the Northwest*. 15 Ocak 2012 tarihinde

<http://www.powells.com/cgi-bin/biblio?inkey=1-9780931686108-0> adresinden erişildi.

Nitel veri ve online mülakat:

Eğer mülakatın sesli ya da yazılı bir formu erişilebilir değilse, sadece metin içinde atıfta bulunulur ve ay, gün, yıl bilgileri belirtilir; kaynağa eklenmez. Eğer online olarak sesli ya da yazılı hâli mevcutsa, parantez içinde (Mülakat transkripsiyonu] veya [mülakat sesli dosya]) şeklinde belirtilir; kaynağında şu şekilde yer alır:

Butler, C. (Mülakat yapan) & Stevenson, R. (Mülakat yapılan). (1999). *Oral History 2* [Mülakat transkripsiyonu]. Retrieved from Johnson Space Center Oral Histories Project Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde http://www11.jsc.nasa.gov/history/oral_histories/oral_histories.htm adresinden erişildi.

Basılı bir yerde yayımlanmış mülakat:

Çelik, Z. (Mülakat yapan) & AlSayyad, N. (Mülakat yapılan). (2012). On neoliberalism and urban inequalities [Mülakat transkripsiyonu]. *İdealKent*. (7), 10-20.

Online ders notları ve sunu slaytları:

Hallam, A. *Duality in consumer theory* [PDF belgesi]. Lecture Notes Online Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.econ.iastate.edu/classes/econ501/Hallam/index.html> adresinden erişildi.

Roberts, K. F. (1998). *Federal regulations of chemicals in the environment* [PowerPoint slaytı]. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://siri.uvm.edu/ppt/40hrenv/index.html> adresinden erişildi.

Periyodik olmayan web belgesi, sayfası veya raporu:

Temel ilke bu tür durumlarda dosya ya da çalışma sahibinin adını bulmak ve kullanmaktır.

Yazar, A. A. (yayın tarihi). Dosya adı. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://Web address> adresinden erişildi.

Angeli, E., Wagner, J., Lawrick, E., Moore, K., Anderson, M., Soderland, L., & Brizee, A. (2010, Mayıs 5). General format. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/> adresinden erişildi.